

NARXOZ
UNIVERSITY

ISSN 2789-4398
e-ISSN 2789-4401

CENTRAL **ASIAN** **ECONOMIC** **REVIEW**

CENTRAL ASIAN
ECONOMIC REVIEW
VOLUME 4 (151)

2023

Central Asian Economic Review

Журнал Қазақстан Республикасының
Ақпарат және коммуникация
министрлігінде тіркелген

Қуәлік № 16353-Ж
23.02.2017 ж.

№4 (151) 2023
1996 жылдан бастап
шыға бастады

Негізін қалаушы
«Нархоз Университеті» КеАҚ
ISSN 2789-4398
e-ISSN 2789-4401

«Нархоз Университеті» КеАҚ
Central Asian Economic Review ғылыми-редакциялық кеңесі

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА

Бас редактор

Святов С.А. — экономика ғылымдарының докторы, профессор, Нархоз Университеті

Бас редактордың орынбасары

Арыстанбаева С.С. — экономика ғылымдарының докторы, профессор, Нархоз Университеті

РЕДАКЦИЯ АЛҚА

- Адамбекова А. А. — экономика ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті
- Байтенова Л. М. — экономика ғылымдарының докторы, профессор, Ғұмарбек Дәукеев атындағы Алматы энергетика және байланыс университеті
- Доскеева Г. Ж. — экономика ғылымдарының докторы, профессор, Нархоз Университеті
- Каптарбаева Ш. М. — экономика ғылымдарының докторы, профессор, Нархоз Университеті
- Сейтказиева А. М. — экономика ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан-Британ техникалық университеті (ҚБТУ)
- Симанавичене Ж. — экономика ғылымдарының докторы, профессор, Munksgaard Romeris Университеті
- Смагулова Ш. А. — экономика ғылымдарының докторы, профессор, Халықаралық Бизнес Университеті
- Умирзаков С. Ы. — экономика ғылымдарының докторы, профессор, Нархоз Университеті
- Абенова Е. А. — педагогикалық ғылымдар кандидаты, қауымдастырылған профессор, Университет Нархоз
- Акимов А. — Ph.D., профессор, Griffith Business School
- Алиханова Р. К. — Ph.D., ассистент-профессор, Университет Нархоз
- Аргынбаева Ж. Ж. — Ph.D., Ғылыми зерттеу жұмысы бөлімінің бастығы, Нархоз Университеті
- Баймағамбетова Л. К. — экономика ғылымдарының кандидаты, профессор, Нархоз университеті
- Браувайлер К. — Ph.D., профессор, West Saxon University of Zwickau
- Дюсембекова Ж. М. — экономика ғылымдарының кандидаты, профессор, Нархоз Университеті
- Елшибаев Р. — экономика ғылымдарының кандидаты, профессор, Нархоз Университеті
- Ералиева Я. А. — Ph.D., профессор, Нархоз Университеті
- Исабаев М. М. — Ph.D., қауымдастырылған профессор, Нархоз Университеті
- Ким Д. — Ph.D., профессор, Университет Нархоз
- Кожаммет С. — Ph.D., профессор, Oxford Brookes Business School
- Reazul Islam — Ph.D., Albukhary International University (AIU), Kedah, Malaysia
- Нургалиева А. М. — Ph.D., қауымдастырылған профессор, Нархоз Университеті
- Оскенбаев Е. — қауымдастырылған профессор, Нархоз Университеті
- Райымжанова А. Ж. — Ph.D., ассоциированный профессор Университет Нархоз
- Рузиева Э. — экономика ғылымдарының кандидаты, профессор, Алматинский технологический университет
- Сулеев Р. Н. — Ph.D., қауымдастырылған профессор, Нархоз Университеті
- Сарсенбаева А. Ж. — «Издательство «Фортуна Полиграф» ЖШС бас директоры, журналдың жауапты редакторы
- Турысбек А. Қ. — Ғылыми зерттеу жұмысы бөлімінің аға координаторы, Нархоз Университеті, журналдың техникалық редакторы

Central Asian Economic Review

Журнал зарегистрирован в
Министерстве информации и
коммуникаций Республики Казахстан

Свидетельство № 16353-Ж
23.02.2017 г.

№4 (151) 2023

Издаётся с 1996 года

Учредитель
НАО «Университет Нархоз»
ISSN 2789-4398
e-ISSN 2789-4401

Редакционный совет
Central Asian Economic Review
НАО «Университет Нархоз»

РЕДКОЛЛЕГИЯ

Главный редактор
Святов С. А. – доктор экономических наук, профессор, Университет Нархоз

Заместитель главного редактора
Арыстанбаева С. С. – доктор экономических наук, профессор, Университет Нархоз

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Адамбекова А. А. – доктор экономических наук, профессор, Казахстанский национальный университет им. Аль Фараби

Байтенова Л. М. – доктор экономических наук, профессор Алматинский энергетический университет

Доскеева Г. Ж. – доктор экономических наук, профессор, Университет Нархоз

Кантарбаева Ш. М. – доктор экономических наук, профессор, Университет Нархоз

Сейтказиева А. М. – доктор экономических наук, профессор, Казахстанско-Британский технический университет (КБТУ)

Симанавичене Ж. – доктор экономических наук, профессор, Университет Mykolas Romeris

Смагулова Ш. А. – доктор экономических наук, профессор Университет международного бизнеса им. К.А.Сагадиева

Умирзаков С. Ы. – доктор экономических наук, профессор, Университет Нархоз

Абенова Е. А. – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор, Университет Нархоз

Акимов А. – Ph.D., профессор, Griffith Business School

Алимханова Р. К. – Ph.D., ассистент-профессор, Университет Нархоз

Арғынбаева Ж. Ж. – Ph.D, начальник Отдела НИИР, Университет Нархоз

Баймагамбетова Л. К. – кандидат экономических наук, профессор, Университет Нархоз

Браувайлер К. – Ph.D., профессор, West Saxon University of Zwickau

Дюсембекова Ж. М. – кандидат экономических наук, профессор, Университет Нархоз

Елшибаев Р. – кандидат экономических наук, профессор, Университет Нархоз

Ералиева Я. А. – Ph.D., профессор, Университет Нархоз

Исабаев М. М. – Ph.D., ассоциированный профессор, Университет Нархоз

Ким Д. – Ph.D, профессор-исследователь, Университет Нархоз

Кожамет С. – Ph.D., профессор, Oxford Brookes Business School

Reazul Islam – Ph.D, Albukhary International University (AIU), Kedah, Malaysia

Нургалиева А. М. – Ph.D., ассоциированный профессор, Университет Нархоз

Оскенбаев Е. – ассоциированный профессор, Университет Нархоз

Райымжанова А. Ж. – Ph.D, ассоциированный профессор Университет Нархоз

Рузиева Э. – кандидат экономических наук, профессор, Алматинский технологический университет

Сулеев Р. Н. – Ph.D, ассоциированный профессор Университет Нархоз

Сарсенбаева А. Ж. – генеральный директор ТОО «Издательство «Фортуна Полиграф», ответственный редактор журнала;

Турсыбек А. Қ. – старший координатор Отдела НИИР, Университет Нархоз, технический редактор журнала

Central Asian Economic Review

This Journal is Registered in the Ministry
of Information and Communication of
The Republic of
Kazakhstan

Document №16353-Ж
23.02.2017 year

Volume 4 No. (151) 2023

*The journal has been published
since 1996*

The Founder
NP JSC «Narxoz University»

ISSN 2789-4398
e-ISSN 2789-4401

Editorial Board Central Asian Economic Review NP JSC «Narxoz University»

EDITORIAL BOARD

Chief Editor Svyatov S.A.	–	<i>Doctor of Economics, Professor, Narxoz University</i>
Deputy Chief Editor Arystanbayeva S. S.	–	<i>Doctor of Economics, Professor, Narxoz University</i>

EDITORIAL BOARD

Adambekova A. A.	–	<i>Doctor of Economics, Professor, Al-Farabi Kazakh National University</i>
Baytenova L. M.	–	<i>Doctor of Economics, Professor, Almaty University of Power Engineering and Telecommunications</i>
Doskeyeva G. Zh.	–	<i>Doctor of Economics, Professor, Narxoz University</i>
Kantarbayeva Sh. M.	–	<i>Doctor of Economics, Professor, Narxoz University</i>
Seytkaziyeva A. M.	–	<i>Doctor of Economics, Professor, Kazakh-British Technical University (KBTU)</i>
Simanavicienė Ž.	–	<i>Doctor of Economics, Professor, Mykolas Romeris University</i>
Smagulova Sh. A.	–	<i>Doctor of Economics, Professor, Kenzhegali Sagadiyev International University of Business</i>
Umirzakov S. Y.	–	<i>Doctor of Economics, Professor, Narxoz University</i>
Abenova E. A.	–	<i>Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Narxoz University</i>
Akimov A.	–	<i>Ph.D., Professor, Griffith Business School</i>
Alimkhanova R. K.	–	<i>Ph.D., Assistant Professor, Narxoz University</i>
Baimagambetova L. K.	–	<i>Candidate of Economics, Professor, Narxoz University</i>
Brauweiler C.	–	<i>Ph.D., Professor, West Saxon University of Zwickau</i>
Dyussebekova Zh. M.	–	<i>Candidate of Economics, Professor, Narxoz University</i>
Yelshibaev R.	–	<i>Candidate of Economics, Professor, Narxoz University</i>
Yeraliyeva Y. A.	–	<i>Ph.D., Professor, Narxoz University</i>
Issabayev M. M.	–	<i>Ph.D., Associate Professor, Narxoz University</i>
Kim D.	–	<i>PhD, Research Professor, Narxoz University</i>
Kozhakhmet S.	–	<i>Ph.D., Professor, Oxford Brookes Business School</i>
Reazul Islam	–	<i>PhD, Albukhary International University (AIU), Kedah, Malaysia</i>
Nurgaliyeva A. M.	–	<i>Ph.D., Associate Professor, Narxoz University</i>
Oskembayev Y.	–	<i>Associate Professor, Narxoz University</i>
Raiymzhanova A. Zh.	–	<i>PhD, Associate Professor, Narxoz University</i>
Ruzieva E.	–	<i>Candidate of Economics, Professor, Almaty Technological University</i>
Suleyev R. N.	–	<i>PhD, Associate Professor, Narxoz University</i>
Argynbayeva Zh. Zh.	–	<i>PhD, Head of the Research Department, Narxoz University</i>
Sarsenbayeva A. Zh.	–	<i>General Director of LLP "Fortuna Polygraph Publishing House," Editor of the journal;</i>
Turysbek A. K.	–	<i>Senior Coordinator of the Research Department, Narxoz University, Technical Editor of the journal</i>

МАЗМҰНЫ
СОДЕРЖАНИЕ

МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ БИЗНЕС: БАСҚАРУ ТЕОРИЯСЫ МЕН ПРАКТИКАСЫ
ГОСУДАРСТВО И БИЗНЕС: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА УПРАВЛЕНИЯ

INVESTMENTS IN HUMAN CAPITAL AND COMPANY'S FINANCIAL STABILITY: IS THERE ANY RELATION? A. Assanova, R. Malayeva, A. Ospanova	6
ТЕНДЕНЦИИ ЗАНЯТОСТИ И ЗАРАБОТНОЙ ПЛАТЫ НА РЫНКЕ ТРУДА КАЗАХСТАНА Э. М. Ералина, Р. А. Алшанов, Д. И. Разакова	15
ӘЙЕЛДЕР БИЗНЕСІНІҢ ЭКОЖҮЙЕСІН НЫҒАЙТУ: ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ӨЦІРЛІК БИЛІК ОРГАНДАРЫНЫҢ РӨЛІ Н. К. Альджанова, Н. Жаксыбаева, Ш. Юсафзай	30
FREELANCING IN THE KAZAKHSTAN MARKET: NEW OPPORTUNITIES Zh. B. Rakhmetulina, A. B. Urekeshova, A. O. Suleimenova	45
СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ КАЗАХСТАНА В ПОСТПАНДЕМИЧЕСКИЙ ПЕРИОД А. Б. Макатова, Г. Кучумова, К. Молдашев	56

ЭКОНОМИКА ҒЫЛЫМДАРЫНЫҢ ТЕОРИЯСЫ МЕН ӘДІСНАМАСЫ
ТЕОРИЯ И МЕТОДОЛОГИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НАУКИ

ECONOMIES OF CONFLICT: CONTEXT AND ROOT CAUSES OF INTERCOMMUNAL CONFLICTS IN KAZAKHSTAN A. Tutumlu, Z. Imyarova.....	66
--	----

ИНВЕСТИЦИЯЛАР, ҚАРЖЫ ЖӘНЕ ЕСЕП
ИНВЕСТИЦИИ, ФИНАНСЫ И УЧЕТ

НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ЭКОСИСТЕМЫ ПОДДЕРЖКИ ОТВЕТСТВЕННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В КАЗАХСТАНЕ В УСЛОВИЯХ РЕАЛИЗАЦИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ КОНЦЕПЦИИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ Е. В. Варавин, М. В. Козлова, О. В. Куур.....	80
USE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN FINANCING PROJECTS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN KAZAKHSTAN G. M. Kalkabayeva, M. A. Assanova, S. B. Glazunova	96

CONTENT

STATE AND BUSINESS:
THEORY AND PRACTICE OF MANAGEMENT

INVESTMENTS IN HUMAN CAPITAL AND COMPANY'S FINANCIAL STABILITY:
IS THERE ANY RELATION?

A. Assanova, R. Malayeva, A. Ospanova 6

TRENDS IN EMPLOYMENT AND WAGES IN THE LABOR MARKET OF KAZAKHSTAN

E. M. Yeralina, R. A. Alshanov, D. I. Razakova 15

STRENGTHENING THE WOMEN'S BUSINESS ECOSYSTEM: THE ROLE OF
REGIONAL GOVERNMENT BODIES IN KAZAKHSTAN

N. K. Aljanova, N. Zhaksybayeva, Sh. Yousafzai 30

FREELANCING IN THE KAZAKHSTAN MARKET: NEW OPPORTUNITIES

Zh. B. Rakhmetulina, A. B. Urekeshova, A. O. Suleimenova 45

STRATEGIC PLANNING IN UNIVERSITIES OF KAZAKHSTAN IN THE POST-PANDEMIC PERIOD

A. B. Makatova, G. Kuchumova, K. Moldashev 56

THEORY AND METHODOLOGY OF ECONOMIC SCIENCE

ECONOMIES OF CONFLICT: CONTEXT AND ROOT CAUSES OF INTERCOMMUNAL
CONFLICTS IN KAZAKHSTAN

A. Tutumlu, Z. Imyarova 66

INVESTMENT, FINANCE AND ACCOUNTING

DIRECTIONS FOR DEVELOPING THE RESPONSIBLE INVESTMENT SUPPORT ECOSYSTEM
IN KAZAKHSTAN IN THE CONTEXT OF IMPLEMENTING THE NATIONAL CONCEPT
OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Ye. V. Varavin, M. V. Kozlova, O. V. Kuur 80

USE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN FINANCING PROJECTS OF SUSTAINABLE
DEVELOPMENT IN KAZAKHSTAN

G. M. Kalkabayeva, M. A. Assanova, S. B. Glazunova 96

MPHTH: 06.77.71

JEL Classification: E24

DOI: <https://doi.org/10.52821/2789-4401-2023-4-6-14>

INVESTMENTS IN HUMAN CAPITAL AND COMPANY'S FINANCIAL STABILITY: IS THERE ANY RELATION?

A. Assanova¹, R. Malayeva^{2*}, A. Ospanova²

¹Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Institute Sorbonne-Kazakhstan, Almaty, Republic of Kazakhstan

²Kurmangazy Kazakh National Conservatory, Almaty, Republic of Kazakhstan

ABSTRACT

The purpose of the research is to identify the impact of the investments in human capital on the general financial conditions of the largest private companies of the Republic of Kazakhstan, as well as to develop recommendations for companies to have better financial incentives for employees.

Research methodology – there was applied panel data of ten companies throughout the 2022 year. The data analysis includes the variables of the number of employees, company size, revenue, trainings, qualifications and other similar courses, provided by the companies.

Originality/value of the research – there are a lot of studies, that analyze how employees make an impact on company, however most of them have qualitative way of research. Authors, in turn, apply quantitative modeling and analyze the largest companies in Kazakhstan.

Findings. Our findings show that the number of employees appears to have a statistically significant positive impact on revenue. More employees are associated with higher revenue.

Keywords: human capital, financial stability, employees, trainees, input, output.

«Happy employees are productive employees»

INTRODUCTION

Nowadays, many companies focus on investing in projects, equipment, technology, and materials to stay competitive in the market. However, it is essential for successful organizations to recognize the value of human capital and prioritize the well-being and development of their employees. In this research, we try to figure out that human capital has an impact, which directly leads to company's financial stability, finally leading to the increase of financial performance on the competitive arena.

There are a lot of reasons why human capital investments is really valuable source of funding. Firstly, human resources can lead not only to higher productivity, but also to innovative and creative ideas, which can open unique perspectives and insights. Investing in training of employees, different development courses can further lead to the enhancement of the skills and abilities, leading to more innovative solutions and approaches. Moreover, a motivated and engaged workforce tends to be more productive and perform at higher levels. When companies invest in human capital, they are essentially investing in the knowledge, skills, abilities and well-being of their employees. Furthermore, investing in employee training and offering opportunities for advancement can enhance employee satisfaction and loyalty, reducing turnover rates.

MAIN BODY

Literature review. In order to have more outcomes from the employees, company should invest in them. By providing courses, qualifications and trainings, companies can earn more. A lot of different studies of strategic human resource management and applied psychology consistently demonstrate that making investments in human capital can lead to favorable results at both the individual and organizational levels. Such kind of investments can lead to the knowledge strengthening, enhancing skills and other working abilities of employ-

ees. So, the range of beneficial outcomes can be achieved by the “injections” from the employers. In turn, knowledge, skills and ability to work can lead to another possible outcomes as motivation and job satisfaction. Further, this chain will lead to productivity and finally to better financial performance of the company. Such employees will always try to acquire new knowledge, new skills and will become more flexible [1].

Wage is considered one of the most financial incentives and motivations for employees. Author authors suggest that there is a strong link between wages of employees and investments in human capital. The theory, which they apply, lies on different types of trainings: general and specific. Usually, in ideal conditions, expenses from general trainings are covered by workers, while specific one, are covered both by companies and workers. Figure 1 below, shows the significant difference between two types of trainings.

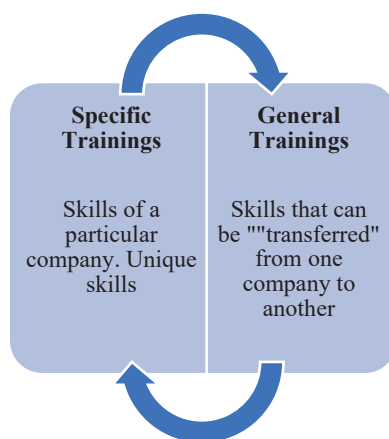

Figure 1 – Difference between specific and general trainings for employees

Note – Based on the source [1]

As, it is shown on the figure above, one of the main differences between specific and general trainings is that general can be applied everywhere across different companies, while specific only in one place. Employees play a crucial role in generating value for a company through their intellectual contributions and manual labor. Unlike physical assets, human capital assets possess heterogeneity, making the outcomes less predictable [2; 3]. Nevertheless, investments in human capital tend to appreciate over time instead of depreciating. This implies that human capital inputs can yield long-term benefits in certain situations [4].

The recognition of the enduring value of human capital has sparked an ongoing discussion regarding accounting practices for incorporating human capital inputs. The debate revolves around how to appropriately account for the contributions of human capital in financial reporting and measurement.

Various rewards of employees can be considered as one of the main “inputs” of employees. Usually, such employees are active participants of different trainings and courses. These rewards come in the form of salary, benefits, job satisfaction, and opportunities for further learning and advancement, including promotions. These achievements not only benefit individuals and their families but also have wider implications for governments and societies [5].

From a government perspective, economic success and country’s overall efficiency can be affected by the human force investments, especially investments in their education and trainings. A well-educated and skilled workforce can drive innovation, productivity, and competitiveness, ultimately contributing to economic growth and development. Governments allocate resources to improve the quality of education, provide scholarships or grants, establish vocational training programs, and create policies that encourage continuous learning and skill development. By doing so, they aim to foster a highly capable workforce that can meet the demands of a changing economy and contribute to the country's prosperity [6] (Figure 2).

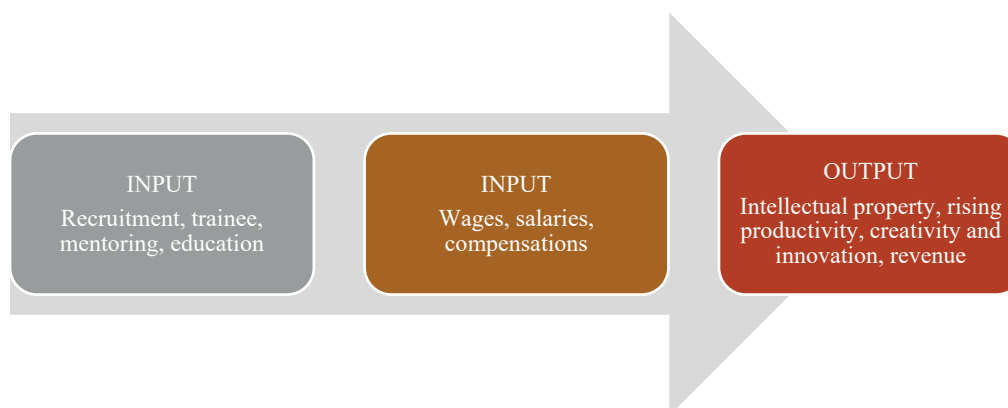

Figure 2 – Chain of inputs and Outputs of Human Resources

Note – Based on the source [5]

Also, primary owners and the employees, who worked for such companies can have an impact on company's future financial performance. When owners and employees have prior experience with high-productivity firms, they can transfer valuable knowledge spillover, including technological and managerial expertise, to the current firms they work for or own. Firms with high-quality owners tend to achieve and maintain sustained high levels of economic growth, competitiveness and employees' productivity. Productivity level strongly depends on, where the owner works, meaning that there is a strong correlation between his previous and current firms. Additionally, there is considerable employee mobility from high-productivity firms to ownership positions in new firms, where the owner is actively engaged. Owners or management usually move not alone, but with their own team of employees. The authors support the significance of employees transitioning from high-productivity firms to entrepreneurship, as it drives knowledge spillover and contributes to the dynamism of the economy [7].

However, there are some authors, who concluded that employees do not strongly affect the performance of the company. For example, Fred R. Kaen provided an analysis throughout the manufacturing firms in the USA. They assess profitability using three measures of earnings before interest, taxes. The difference between them is that the first indicator is calculated with the margin, the second one as a percentage rate of total assets, and the final one counts the depreciation and amortization as well. Firm size is measured using the natural logarithm of the number of employees. The study resulted that in some firm's profitability initially increases but at a diminishing rate, eventually declining as firms grow larger. While other companies show that there is no discernible relationship between firm size and profitability. When considering the same level of total assets, firms with fewer employees demonstrate higher levels of profitability. Moreover, when comparing firms with the same level of sales, those with fewer employees show higher profitability [8].

Empirical methodology. According to our literature review, financial performance of any company probably depends on employees, their satisfaction and investments in them, as a capital. In this research, we analyze influence of human capital on the company's financial stability. For the analysis, we took several largest companies of Kazakhstan and analyzed their main financial indicators and how do they change due to investments in human capital, trainees and qualifications.

The research employed a multiple linear regression formula to model this relationship. We base on the study of Fred R. Kaen, which was mentioned before. The base on the comprehensive technological-organizational theory of the firm, it is predicted that as the firm's size grows, profitability will initially increase but at a diminishing rate, eventually reaching a point where it starts to decline. This pattern can be represented mathematically by a second-degree polynomial function [8].

However, some authors prove that profitability is positively influenced by net asset turnover, liquidity, foreign earnings intensity, and age of the company. On the other hand, solvency and size have a negative impact on firm performance. Moreover, the study reveals variations in the strength of these effects between private and publicly listed companies [9]. Other authors state that there are some configurations leading to higher

firm performance are often associated with two main factors: high CEO compensation and a large-sized firm, which includes both high assets and a substantial number of employees. Additionally, the study highlights that achieving high firm performance requires a combination of multiple antecedent conditions rather than relying on a single factor. These complex antecedents are composed of simpler individual factors.

However, what is interestingly to note, there is no single specific condition that guarantees high firm performance. Instead, the study identifies five distinct configurations, each of which is sufficient to achieve high performance. However, none of these configurations is necessary, as alternative arrangements can also lead to high performance, even though they might be less commonly employed by firms [10]. Also, some authors find out that the CSR activities have a significant impact on employee loyalty, leading to increased commitment from employees towards their company. Moreover, their findings suggest a positive correlation between employee loyalty and the overall performance and competitiveness of the company. These results hold considerable importance for decision-makers and researchers, as they emphasize the unique role of CSR in shaping employee loyalty and its potential to be utilized in developing effective business strategies. By incorporating CSR into their operations, companies can enhance competitiveness and achieve improved overall results [11].

Below, there are presented top 10 largest companies in Kazakhstan with the revenue and number of employees (Figure 3).

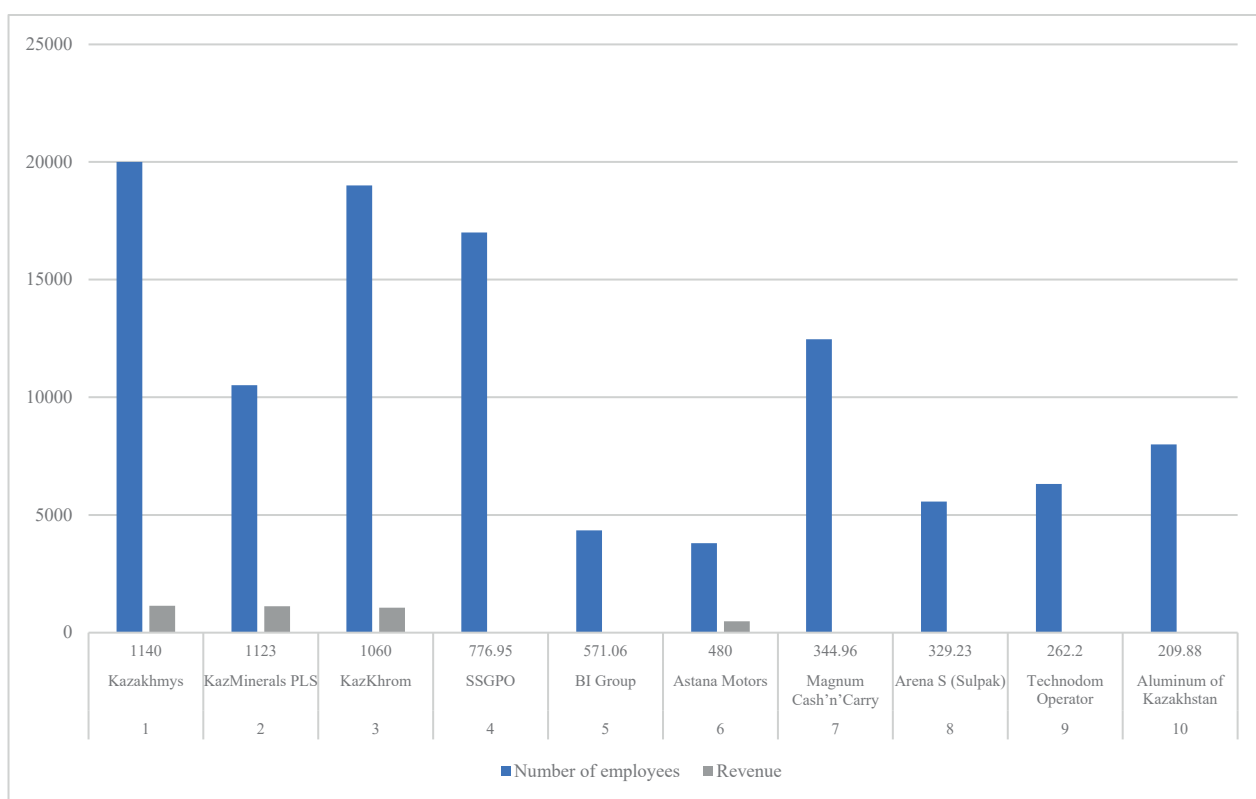

Figure 3 – Revenue (in bln) and number of employees (in thousands)

Note – Compiled by the author based on the source [12]

When evaluating the rankings of companies, multiple factors were considered alongside their revenue. These additional factors included the taxes paid by the companies during the year and the number of employees they had. The data used for this assessment was sourced from publicly available information or directly provided by the companies. In cases where certain data points were not available, an independent evaluation was conducted to ensure a comprehensive analysis.

Mostly, all of the companies operate in mining and metallurgical complex, which is not surprising fact, as this complex is considered as the main lever of our economic growth (Figure 4). The country is known for its abundant natural resources, including large reserves of minerals and metals. The mining and metallurgical industries have historically been crucial to Kazakhstan's economy and have played a vital role in its economic growth.

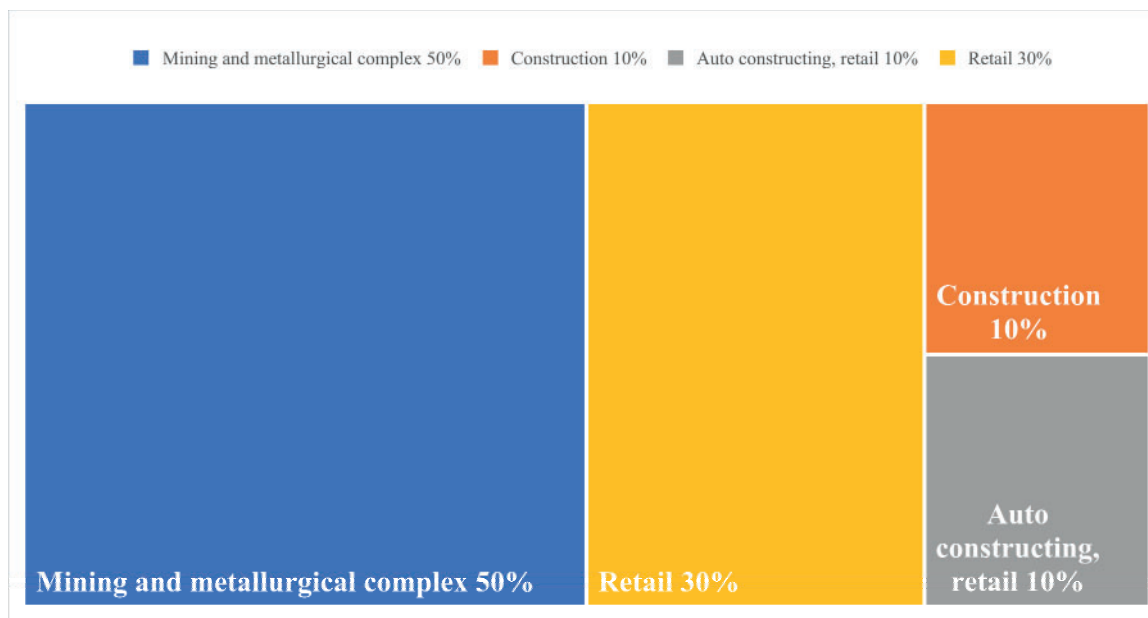

Figure 4 – Operating industry of the largest companies

Note – Compiled by the author based on the source [12]

Before, analyzing them in details, let's look through some companies and the way of treating their employees.

Kazakhmys prioritizes the well-being of its employees by providing excellent facilities. Buildings in factories, factories and mines are fully equipped. In addition, there are medical centers, canteens and places for processing, storing and issuing workwear. For enterprises with shift workers, separate administrative and household complexes are being constructed. These complexes include not only the facilities mentioned earlier but also dormitories to accommodate workers during their shifts [13].

In turn, KazMinerals aims to attract and retain talented employees by providing a safe working environment, competitive salaries that align with market standards, and comprehensive social benefits packages for both employees and their families. The company regularly assesses the terms and conditions of employment within its own operations to ensure strict adherence to the Code of Fair Employment. Additionally, thorough due diligence is carried out on potential recruits before they are employed by the company [14].

Kazchrome recognizes that its employees are its most valuable asset, and it prioritizes creating a conducive environment for their professional growth and realization of potential. Kazchrome provides a wide range of social benefits for its employees, including recreational facilities, free special meals for core professions, support for motherhood and childhood, housing construction, assistance for veterans, and continuous staff development and training. A significant aspect of the company's social policy is focused on enhancing living conditions for its employees and developing necessary infrastructure. Since 2006, the company has been implementing a housing program that not only addresses the housing needs of its staff but also ensures the retention of talented young professionals within the production workforce [15].

Sample and data analysis. To increase the level of certainty, the researchers conducted a linear regression analysis to investigate the relationship between performance indicators and human capital investments. Two hypotheses were considered:

- Null hypothesis: Human capital has no effect on the firm's financial growth and perspectives.
- Alternative hypothesis: There exists a strong relationship between the dependent variables and independent variables.

We use a simple panel regression model to analyze human capital for financial measures, but still assume implied variables, especially for a measure that shows investment in human capital, which refers to the number of employees in a company.

$$YPerf = b1EMPL + b2Trains + b3logWages + b4Size + E \quad (1)$$

where,

YPerf – company performance

b1EMPL– number of employees;

b2 Trains – trainees, qualifications in the company;

b3 Wages – wages paid to employees;

b4 Size – Firm's size

E – error.

Table 1 – Impact of the effects of total revenue of the companies (Fixed Effect model)

	Coefficient	St.Error	T-statistics	P-value
Const	-454,505	309,294	-1,469	0,216
Number of employees	0,0433077	0,0126914	3,412	0,0190**
Average wages	0,00124197	0,000973658	1,276	0,2582
Trainings, qualifications (yes/no)	279,959	205,787	1,360	0,2318

Note – Compiled by the author in Gretl based on the source [12; 13; 14; 15]

The constant term represents the intercept of the model when all other independent variables are zero. In this case, the constant is -454.505. The p-value (0.216) exceeds the generally accepted significance level of 0.05, indicating that the constant term is not statistically significant. High frequency factor 0.0433077, number of cases where a certain increase in the number of cases occurs in each case, 0.0433077 (assuming all other variable cases occur). The p-value (0.0190) is less than 0.05. A coefficient greater than 0.00124197 suggests that, on average, each average increase in the average wage requires an estimated increase in income of 0.00124197 (while holding other cases). However, the p (0.2582) value is greater than 0.05, which is a risk that the average wage may not be statistically significant when income is verified. The coefficient of 279.959 implies that, on average, businesses with trainings and qualifications have an estimated increase of 279.959 in revenue compared to those without. However, the p-value (0.2318) is greater than 0.05, suggesting that this variable may not be statistically significant in explaining revenue.

RESULTS AND CONCLUSION

We support the alternative hypothesis: There exists a strong relationship between the dependent variables and independent variables. To summarize, based on the results of the fixed effect model:

Average wages do not seem to have a statistically significant impact on revenue. The presence of trainings and qualifications does not appear to have a statistically significant impact on revenue.

The number of employees significantly influences a company's effectiveness. More employees increase productivity, operational efficiency, and innovation. Adequate staffing improves customer service and market reach. Specialized teams enhance expertise, flexibility, and adaptability. However, effective management and a positive work culture are essential for maximizing these benefits.

Proper management, effective leadership, and a positive work culture are equally vital factors for maximizing the potential benefits of a larger workforce. In addition, the optimal number of employees for a company may vary depending on its size, industry, business model, and specific goals.

REFERENCES

1. Subramony M. et al. The relationship between human resource investments and organizational performance: A firm-level examination of equilibrium theory // *Journal of Applied Psychology*. – 2008. – № 93(4). – P. 778.
2. Becker W. C. Consequences of different kinds of parental discipline // *Review of child development research*. – 1964. – № 1(4). – P. 169-208.
3. Mincer J. Schooling, Experience, and Earnings. *Human Behavior & Social Institutions* No. 2. – 1974.
4. Webster E. The economics of intangible investment // *The Economics of Intangible Investment*. – Edward Elgar Publishing, 1999.
5. Wyatt A., Frick H. Accounting for investments in human capital: A review // *Australian Accounting Review*. – 2010. – № 20(3). – P. 199-220.
6. Pasban M., Nojehdeh S. H. A Review of the Role of Human Capital in the Organization // *Procedia-social and behavioral sciences*. – 2016. – № 230. – P. 249-253.
7. Maliranta M., Nurmi S. Business owners, employees, and firm performance // *Small Business Economics*. – 2019. – № 52. – P. 111-129.
8. Kaen F. R., Baumann H. D. Firm size, employees and profitability in US manufacturing industries // *Employees and Profitability in US Manufacturing Industries* (January 13, 2003). – 2003.
9. Soni T. K., Arora A., Le T. Firm-Specific Determinants of Firm Performance in the Hospitality Sector in India // *Sustainability*. – 2022. – № 15(1). – P. 554.
10. Kourtzidis S., Tzeremes N. G. Investigating the determinants of firm performance: A qualitative comparative analysis of insurance companies // *European Journal of Management and Business Economics*. – 2020. – № 29(1). – P. 3-22.
11. Stojanović A. et al. Corporate social responsibility as a determinant of employee loyalty and business performance // *Journal of Competitiveness*. – 2020. – T. 12. – №. 2. – P. 149-166.
12. 50 крупнейших частных компаний Казахстана – 2022 [Электронный ресурс] // *Forbes.kz* [web-портал]. – 2022. – URL: https://forbes.kz/ranking/50_krupneyshih_chastnyih_kompaniy_kazahstana_-_2022
13. ANDREY GAIDIN: high-quality living conditions of our employees are the key to success in production! [Электронный ресурс] // *Kazakhmys.kz* [web-портал]. – 2021. – URL: <http://kazakhmys.kz/en/news/item-bytovye-usloviya-rabotnikov>
14. Sustainability Employees. A skilled workforce is critical to the future of our business [Электронный ресурс] // *KazMinerals.kz* [web-портал]. – URL: <https://www.kazminerals.com/sustainability/employees>
15. People [Электронный ресурс] // *KazChrome.kz* [web-портал]. – URL: <https://www.kazchrome.com/en/sustainability/people>

REFERENCES

1. Subramony, M., Krause, N., Norton, J., & Burns, G. N. (2008). The relationship between human resource investments and organizational performance: A firm-level examination of equilibrium theory. *Journal of Applied Psychology*, 93(4), 778.
2. Becker, W. C. (1964). Consequences of different kinds of parental discipline. *Review of child development research*, 1(4), 169-208.
3. Mincer, J. (1974). Schooling, Experience, and Earnings. *Human Behavior & Social Institutions* No. 2.
4. Webster, E. (1999). The economics of intangible investment. In *The Economics of Intangible Investment*. Edward Elgar Publishing.

5. Wyatt, A., & Frick, H. (2010). Accounting for investments in human capital: A review. *Australian Accounting Review*, 20(3), 199-220.
6. Pasban, M., & Nojehdeh, S. H. (2016). A Review of the Role of Human Capital in the Organization. *Procedia-social and behavioral sciences*, 230, 249-253.
7. Maliranta, M., & Nurmi, S. (2019). Business owners, employees, and firm performance. *Small Business Economics*, 52, 111-129.
8. Kaen, F. R., & Baumann, H. D. (2003). Firm size, employees and profitability in US manufacturing industries. *Employees and Profitability in US Manufacturing Industries* (January 13, 2003)
9. Soni, T. K., Arora, A., & Le, T. (2022). Firm-Specific Determinants of Firm Performance in the Hospital-ity Sector in India. *Sustainability*, 15(1), 554.
10. Kourtzidis, S., & Tzeremes, N. G. (2020). Investigating the determinants of firm performance: A qualitative comparative analysis of insurance companies. *European Journal of Management and Business Economics*, 29(1), 3-22
11. Stojanović, A., Milošević, I., Arsić, S., Urošević, S., & Mihajlović, I. (2020). Corporate social responsibility as a determinant of employee loyalty and business performance. *Journal of Competitiveness*, 12(2), 149-166
12. 50 krupneishih chastnyh kompanii Kazakhstana. (2022). *Forbes Kazakhstan*. Retrieved May 2, from https://forbes.kz/ranking/50_krupneyshih_chastnyih_kompaniy_kazahstana_-_2022 (In Russian).
13. Kazakhmys | ANDREY GAIDIN: high-quality living conditions of our employees are the key to success in production! (2021). <http://kazakhmys.kz/en/news/item-bytovye-usloviya-rabotnikov>
14. KAZ Minerals | Employees. (n.d.). https://www.kazminerals.com/sustainability/employees_
15. People. (n.d.). Kazchrome. https://www.kazchrome.com/en/sustainability/people_

АДАМИ КАПИТАЛҒА ИНВЕСТИЦИЯЛАРДЫҢ КОМПАНИЯНЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫНА ӘСЕРІ

А. Асанова¹, Р. Малаева^{2*}, Ә. Оспанова²

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Сорбонна-Қазақстан институты, Алматы, Қазақстан Республикасы

²Құрманғазы атындағы Қазақ ұлттық консерваториясы, Алматы, Қазақстан Республикасы

АНДАТПА

Зерттеудің мақсаты – адами капиталға инвестициялардың Қазақстан Республикасының ірі жеке компанияларының қаржылық жағдайына әсерін анықтау, сондай-ақ компаниялар үшін қызметкерлер үшін ең жақсы қаржылық ынталандыруды құру бойынша ұсыныстар әзірлеу.

Зерттеу әдістемесі – он компанияның 2022 жылғы панельдік деректері қолданылды. Деректерді талдау қызметкерлердің саны, компанияның мөлшері, кірісі, оқуы, біліктілігі және компаниялар ұсынған басқа ұқсас курстар сияқты айнымалыларды қамтиды.

Зерттеудің бірегейлігі / құндылығы – қызметкерлердің компанияға қалай әсер ететінін талдайтын көптеген зерттеулер бар, бірақ олардың көпшілігі сапалы зерттеу сипатына ие. Авторлар өз кезегінде сандық модельдеуді қолданады және Қазақстандағы ірі компанияларды талдайды.

Нәтижелер. Біздің нәтижелеріміз қызметкерлер санының статистикалық маңызды екенін көрсетеді оң кіріске әсер ету. Қызметкерлердің көп болуы жоғары кірістермен байланысты.

Түйін сөздер: адами капитал, қаржылық тұрақтылық, қызметкерлер, тағылымдамадан өтушілер, салым, нәтиже.

ВЛИЯНИЕ ИНВЕСТИЦИЙ В ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ НА ФИНАНСОВУЮ УСТОЙЧИВОСТЬ КОМПАНИИ

А. Асанова¹, Р. Малаева^{2*}, А. Оспанова²

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Институт Сорбонна-Казахстан, Алматы, Республика Казахстан

²Казахская национальная консерватория имени Курмангазы, Алматы, Республика Казахстан

АННОТАЦИЯ

Цель исследования заключается в определении влияния инвестиций в человеческий капитал на финансовое состояние крупнейших частных компаний Республики Казахстан, а также разработке рекомендаций для компаний по созданию лучших финансовых стимулов для сотрудников.

Методология исследования – использовались панельные данные десяти компаний за 2022 год. Анализ данных включает переменные, такие как количество сотрудников, размер компании, выручка, обучение, квалификация и другие подобные курсы, предоставленные компаниями.

Оригинальность / ценность исследования – существует множество исследований, анализирующих, как сотрудники влияют на компанию, однако большинство из них имеют качественный характер исследования. Авторы, в свою очередь, применяют количественное моделирование и анализируют крупные компании в Казахстане.

Результаты. Наши результаты показывают, что количество сотрудников имеет статистически значимый положительный влияние на выручку. Большее количество сотрудников ассоциируется с более высокой выручкой.

Ключевые слова: человеческий капитал, финансовая устойчивость, сотрудники, стажеры, вклад, результат.

ABOUT THE AUTHORS

Assanova Aiman – PhD candidate, researcher, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Institute Sorbonne-Kazakhstan, Almaty, Republic of Kazakhstan, Almaty, Kazakhstan, email: Aiman-asanova@gmail.com.

Malayeva Raushan – PhD in Economics, Associate Professor, Kurmangazy Kazakh National Conservatory, Almaty, Republic of Kazakhstan, email: Rauka.ru@mail.ru; ORCID ID 0000-0002-1162-9942*

Ospanova Aigerim Maratovna – PhD, lecturer, Kurmangazy Kazakh National Conservatory, Almaty, Republic of Kazakhstan, email: Aigerim_marat@list.ru; ORCID ID 0000- 0002-5688-7523.

МРНТИ 06.77.00

JEL Classification: E2; J01; J30

DOI: <https://doi.org/10.52821/2789-4401-2023-4-15-29>

ТЕНДЕНЦИИ ЗАНЯТОСТИ И ЗАРАБОТНОЙ ПЛАТЫ НА РЫНКЕ ТРУДА КАЗАХСТАНА

Э. М. Ералина^{1*}, Р. А. Алшанов¹, Д. И. Разакова¹

¹Университет «Туран», Алматы, Республика Казахстан

АННОТАЦИЯ

Цель исследования – определить тенденции занятости и заработной платы на рынке труда Казахстана в зависимости от уровня квалификации.

Методология исследования. Исследование было проведено кабинетным методом и состояло из двух этапов. На первом этапе исследования были анализированы общие показатели трудоустройства, занятости и заработной платы, на втором – определена их зависимость от уровня квалификации. Источниковой базой стали статистические данные Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. Ограничением исследования послужило отсутствие данных по трудоустройству в возрастной и региональной разбивке, а также изучаемых статистических данных на определенный период времени. Основными методами исследования были сравнение, экономико-статистический анализ, горизонтальный и вертикальный анализ.

Оригинальность / ценность исследования. Изучение занятости и заработной платы особенно актуально в условиях постпандемийного периода, поскольку пандемия и ускорение цифровых преобразований, связанное с ней, оказали заметное влияние на развитие рынка труда. Данное исследование направлено на заполнение исследовательского пробела по исследованию занятости и заработной платы на рынке труда Казахстана в зависимости от уровня квалификации.

Результаты исследования. На рынке труда Казахстана можно выделить следующие тенденции: увеличение занятости в третичном секторе экономики, рост занятости в секторах высококвалифицированных услуг, увеличение доли высококвалифицированных и высокообразованных сотрудников в общей численности занятых, рост занятости среди женщин, снижение занятости по профессиям и специальностям, связанных с рутинным физическим трудом и повторяющимися познавательными задачами, быстрые темпы роста заработной платы квалифицированных работников, гендерная сегрегация, неравенство в заработной плате, в том числе гендерное.

Ключевые слова: мегатенденции, занятость, квалификация, гендер.

Благодарности: Статья подготовлена в рамках проекта грантового финансирования Министерства науки и высшего образования «Жас Галым» («Исследования рынка труда Республики Казахстан в условиях трансформации экономики», ИРН AP13268610).

ВВЕДЕНИЕ

В современных условиях мировой рынок труда претерпевает значительные изменения и фундаментальные преобразования. Происходит глобализация рынка труда. Так, с развитием технологий компании становятся все более глобальными, и возможность работать удаленно или переезжать в другие страны становится все более распространенной, что способствует усилению конкуренции на мировом рынке труда и изменению условий трудоустройства. На тенденции развития мирового рынка труда заметное влияние оказала пандемия и связанная с ней ускоренная цифровизация. Так, в результате пандемии на мировом рынке труда наблюдается значительное сокращение занятости и рост безработицы, особенно в таких отраслях, как строительство, розничная торговля, общественное питание, искусство и культура. Однако, в то же время, отмечается положительная динамика в секторах высококвалифи-

цифрованных услуг, включающих в себя информационные технологии и связь, сферу финансов, страхования и доставки. Современный период характеризуется развитием нестандартных форм занятости (фриланс, коллаборация, платформенная занятость, работа по ваучерам и др.) и удаленной (дистанционной) работы, в частности, и цифрового труда в целом. Наблюдается рост требований к квалификации сотрудников и изменение спроса на определенные компетенции, в особенности цифровые [1; 2].

Повышение качественных характеристик работников происходит путем внедрения интеллектуальных и технологических инноваций в производственный процесс и интеллектуализации труда, а также постоянного обновления ассортимента выпускаемой продукции. Развивающиеся информационно-коммуникационные и инновационные технологии играют ключевую роль в динамичных процессах интеллектуализации производства, что приводит к активному перераспределению рабочих мест и увеличению доли высококвалифицированных и высокообразованных сотрудников в общей численности занятых. При этом, в Европе, основными странами-реципиентами рабочей силы на мировом рынке труда являются Великобритания, Германия, Нидерланды и Франция. В свою очередь, странами-донорами рабочей силы являются Албания, Болгария, Польша, Румыния и страны СНГ [3], включая Казахстан. Следует отметить, что в европейских странах и России наблюдается увеличение занятости в сфере информационно-коммуникационных технологий, услуг и торговли, т.е. третичного сектора экономики, и снижение – в строительстве [4]. Следует отметить, что в большинстве стран ОЭСР наблюдается значительный рост занятости среди женщин, в то время как уровень занятости мужчин остается стабильным или немного снижается. При этом увеличение занятости женщин обусловлено комбинацией демографических и институциональных изменений, включая повышение уровня образования у женщин, снижение рождаемости и внедрение государственной политики, направленной на поддержку занятых женщин [5].

К числу основных тенденций развития современного мирового рынка труда также можно отнести следующее [6]:

- снижение занятости по профессиям и специальностям, связанных с рутинным физическим трудом и повторяющимися познавательными задачами, вследствие автоматизации, цифровизации, внедрения робототехники и систем искусственного интеллекта;
- изменение занятости пожилых работников;
- существенное снижение доли труда в общем валовом внутреннем продукте;
- ухудшение положения молодежи, значительная часть которой (76,7 %) занята в неформальном секторе;
- повышение требований к квалификации рабочей силы, что связано с изменением роли и значимости образования, включая профессиональное обучение, и появлением таких явлений, как «трансфессия» (вид трудовой активности, основанный на синтезе и конвергенции социально-профессиональных компетенций из различных специализированных областей) и «трансфессионализм» (интегральное качество, выраженное в способности осваивать и осуществлять деятельность из разных видов и групп профессий) [7];
- появление новых профессий [8], в том числе связанных с разработкой, обслуживанием и управлением новыми технологиями.

Одной из важных тенденций мирового рынка труда на сегодняшний день является неравенство заработной платы. Во многих странах можно наблюдать увеличение неравенства заработной платы между разными группами работников. Так, высококвалифицированные работники в сферах информационных технологий и финансов могут получать значительно более высокую заработную плату, чем работники в низкооплачиваемых секторах, таких как услуги и производство. В Европе изменения в неравенстве заработной платы в период с 2005 по 2014 г. были результатом изменений в распределении заработной платы по профессиям [9]. В Китае наблюдается положительная динамика в изменении заработной платы, однако этот рост становится все более поляризованным. Заработная плата квалифицированных работников, занятых в формальных наукоемких отраслях, растет быстрыми темпами. В то же время, рост заработной платы трудоемких работников, включая неформальный сектор, замедляется и приближается к потенциальной стагнации [10]. Следует отметить, что во всех странах, как в

развитых, так и в развивающихся, актуальна проблема гендерного разрыва в оплате труда. Чаще всего женщины, стремясь к гибкому графику работы и условиям, позволяющим им совмещать работу с домашними обязанностями, выбирают работу с низкой производительностью, т.е. работу с неполным рабочим днем или неформальную занятость, где низкий уровень заработной платы, что приводит к усилению гендерного неравенства в занятости и оплате труда [11].

Таким образом, на мировом рынке труда можно выделить следующие тенденции: усиление конкуренции, развитие гибких и нестандартных форм занятости, появление новых профессий, повышение требований к квалификации рабочей силы, увеличение занятости в секторах высококвалифицированных услуг, увеличение занятости среди женщин, неравенство в оплате труда, в том числе гендерное, и др. Важно отметить, что тенденции могут различаться в зависимости от конкретных стран и регионов, а также от ситуации на мировом рынке труда. Целью данного исследования стало определение тенденций занятости и заработной платы на рынке труда Казахстана в зависимости от уровня квалификации. Проверялась следующая гипотеза: тенденции занятости и заработной платы в зависимости от квалификации, происходящие на мировом рынке труда, прослеживаются на рынке труда Казахстана, а именно: увеличение занятости в третичном секторе экономики, рост занятости в секторах высококвалифицированных услуг, увеличение доли высококвалифицированных и высокообразованных сотрудников в общей численности занятых, рост занятости среди женщин, снижение занятости по профессиям и специальностям, связанных с рутинным физическим трудом и повторяющимися познавательными задачами, быстрые темпы роста заработной платы квалифицированных работников, гендерная сегрегация, неравенство в заработной плате, в том числе гендерное.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

Методология. Исследование было проведено кабинетным методом и состояло из двух этапов. На первом этапе исследования были анализированы общие показатели трудоустройства, занятости и заработной платы, на втором – зависимость от уровня квалификации. При этом к специалистам высшего уровня квалификации относятся специалисты-профессионалы, в т.ч. в области науки, техники, образования, культуры, права, здравоохранения, ИКТ и бизнеса, среднего – специалисты-техники. К числу неквалифицированных работников относятся уборщики, прислуга, уличные торговцы и т.д.

Следует отметить, что существуют прямые (уровень трудоустройства, численность занятых, уровень участия в рабочей силе, уровень занятости, уровень безработицы, количество новых рабочих мест и т.п.) и косвенные (среднемесячная заработная плата, уровень образования, уровень доходности, уровень бедности и т.п.) метрики анализа трудоустройства, которые могут быть использованы в комбинации для более полного анализа рынка труда и оценки его состояния. Для определения тенденций на рынке труда Казахстана были использованы обе метрики трудоустройства – количество трудоустроенных и занятых (прямая) и среднемесячная заработная плата (косвенная). Источниковой базой стали статистические данные Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан.

Период исследования охватывал с 1991 по 2022 гг. Ограничением исследования послужило отсутствие данных по трудоустройству в возрастной и региональной разбивке, а также изучаемых статистических данных на определенный период времени.

Результаты и обсуждение. Исследование занятости и заработной платы на рынке труда Казахстана проводилось ранее. В ходе данных исследований было выявлено, что казахстанский рынок труда характеризуется увеличением численности занятых в секторе услуг, а именно, оптовая и розничная торговля, транспорт и складирование, операции с недвижимым имуществом, где численность занятых составляет одну четвертую всей численности занятых [12], т.е. тенденция увеличения занятости в третичном секторе, происходящая на мировом рынке труда, прослеживается и на рынке труда Казахстана. Однако, большинство работ рассматривали развитие рынка труда Казахстана либо на уровне одного региона [13], либо в разрезе город-село [14], либо без учета послепандемийного периода [15]. Исследование по определению тенденций занятости и заработной платы на

рынке труда Казахстана в зависимости от квалификации за период с 1991 по 2022 годы проводится впервые.

Трудоустройство населения Казахстана показывает положительную динамику в период с 1991 по 2020 гг. За рассматриваемый период наблюдался рост числа трудоустроенных граждан, однако число обратившихся за трудовым посредничеством и безработных имело существенные колебания. Так, число обратившихся в органы занятости за трудовым посредничеством с 1991 по 2000 годы не имело явной тенденции к росту или снижению, однако, начиная с 2001 до 2010 года оно стабильно снижалось, после чего начало расти, достигнув пика в 2020 году. Динамика численности трудоустроенных граждан колебалась, но общая тенденция к росту была заметна. Вплоть до 2000 года это число оставалось относительно стабильным, и с 2001 года начало расти значительно, достигнув максимума в 2016 году, после чего снизилось. Число лиц, зарегистрированных в органах занятости в качестве безработных, с 1994 по 2020 годы также демонстрировало колебания, но общая тенденция к снижению была заметна. С 1994 по 1996 годы был значительный рост числа безработных, после чего начался стабильный спад, достигнув минимума в 2014 году, а затем этот показатель возрос, но оставался на относительно низком уровне, что связано с кризисами в экономике страны. Два последних показателя значительно выросли в период пандемии (Рисунок 1).

В период с 1991 по 1995 годы процент трудоустроенности колебался от 17,9 % до 48,5 %, преимущественно на низких уровнях. С 1996 по 2000 годы процент трудоустроенности демонстрировал небольшой рост, но оставался ниже 30 %. Начиная с 2001 года, этот показатель стал более стабильным и увеличивался постепенно до 70-80 %. Однако, после 2011 года он снова начал снижаться, показывая значительные колебания в диапазоне 57,5 % - 77,5 %. В 2020 году процент трудоустроенности составил 68,8 %. Эти данные говорят о необходимости совершенствования механизмов трудоустройства населения в органах занятости.

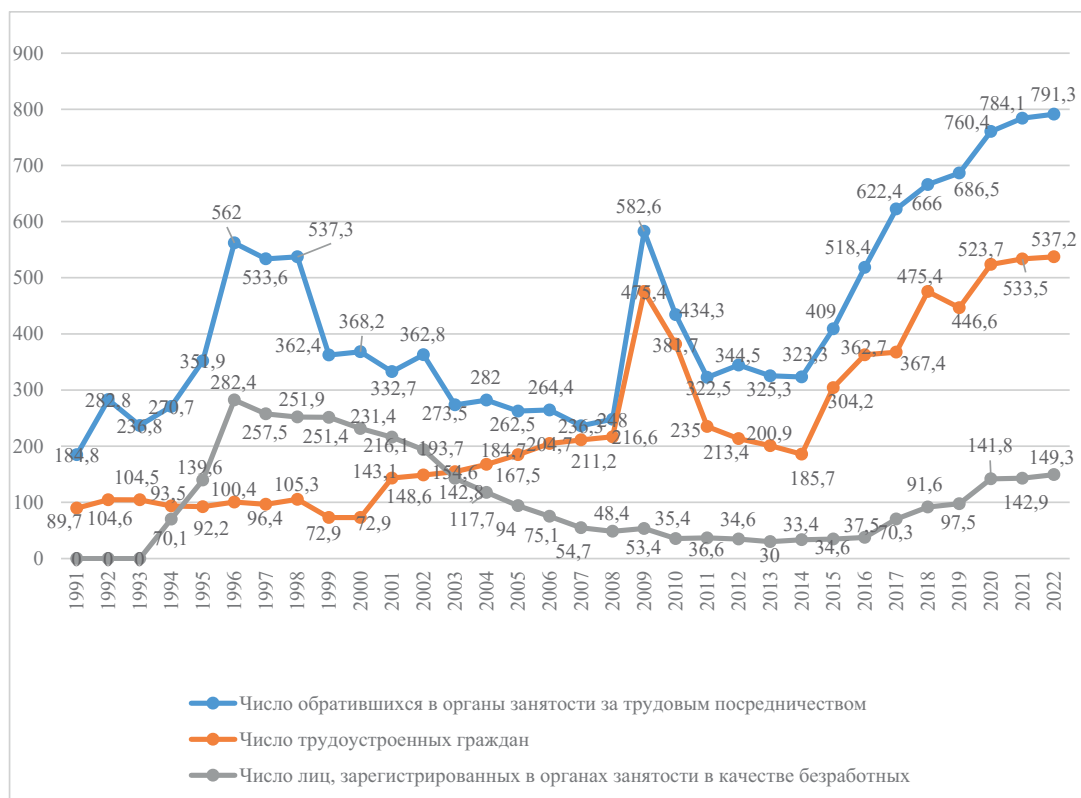

Рисунок 1 – Показатели трудоустройства в органах занятости, тыс. человек, 1991-2022 гг.

Примечание – составлено автором на основе источников [16; 17]

В рассматриваемый период наблюдался постепенный рост числа занятого населения, с некоторыми колебаниями. С 2010 года этот показатель показал устойчивый рост, достигнув пика в 2022 году, – 8971,5 тыс. человек. Рост занятости свидетельствует о развитии экономики страны и создании новых рабочих мест, чему способствовали государственные программы по поддержке занятости и развитию малого предпринимательства. В то же время рост среднемесячной номинальной заработной платы был стабильным в течение всего исследуемого периода. В 2022 году этот показатель составил 309867 тенге. Следует отметить, в последние годы темпы роста были значительные, двухкратное повышение по сравнению с 2017 годом (Рисунок 2).

Рисунок 2 – Динамика занятости и заработной платы на рынке труда Казахстана, 1991-2022 гг.

Примечание – составлено автором на основе источников [16; 18]

Казахстанский рынок труда характеризуется гендерной сегрегацией труда и гендерной дискриминацией в оплате труда. Женщины в стране имеют недостаточное представительство в обрабатывающей промышленности и строительстве. В то же время, в третичном секторе и сфере услуг доля женщин незначительно превышает долю мужчин, а в сельском хозяйстве преобладают мужчины. Эта неравномерность приводит к низким заработным платам и дискриминации в сфере занятости [19]. Гендерный разрыв в оплате труда в 2022 году составил 25,2%. До 2021 года в стране отмечалось снижение гендерного неравенства, что связано с проводимой государственной политики по поддержке занятости женщин (Рисунок 3).

Рисунок 3 – Гендерный разрыв в оплате труда в Казахстане, 2011-2022 гг.

Примечание – составлено автором на основе источников [20]

При этом в распределении числа занятых наблюдается гендерное равенство. За период с 2011 по 2020 гг. число занятых среди мужчин и женщин выросло на 269,1 тыс. и 161,2 человек соответственно (рисунок 4).

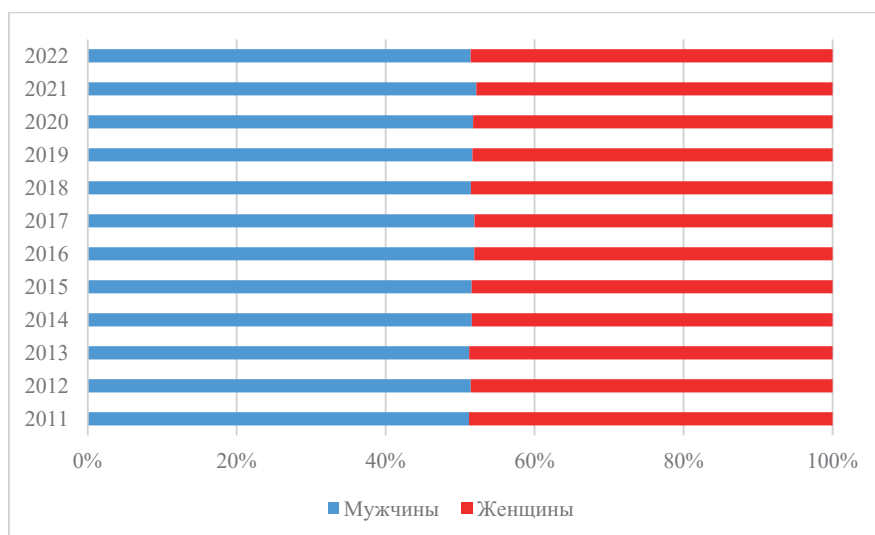

Рисунок 4 – Гендерное распределение занятых в Казахстане, тыс. чел., 2011-2022 гг.

Примечание – составлено автором на основе источников [20]

Следует отметить, что на казахстанском рынке труда наблюдается рост занятости среди высококвалифицированных специалистов (рисунок 5).

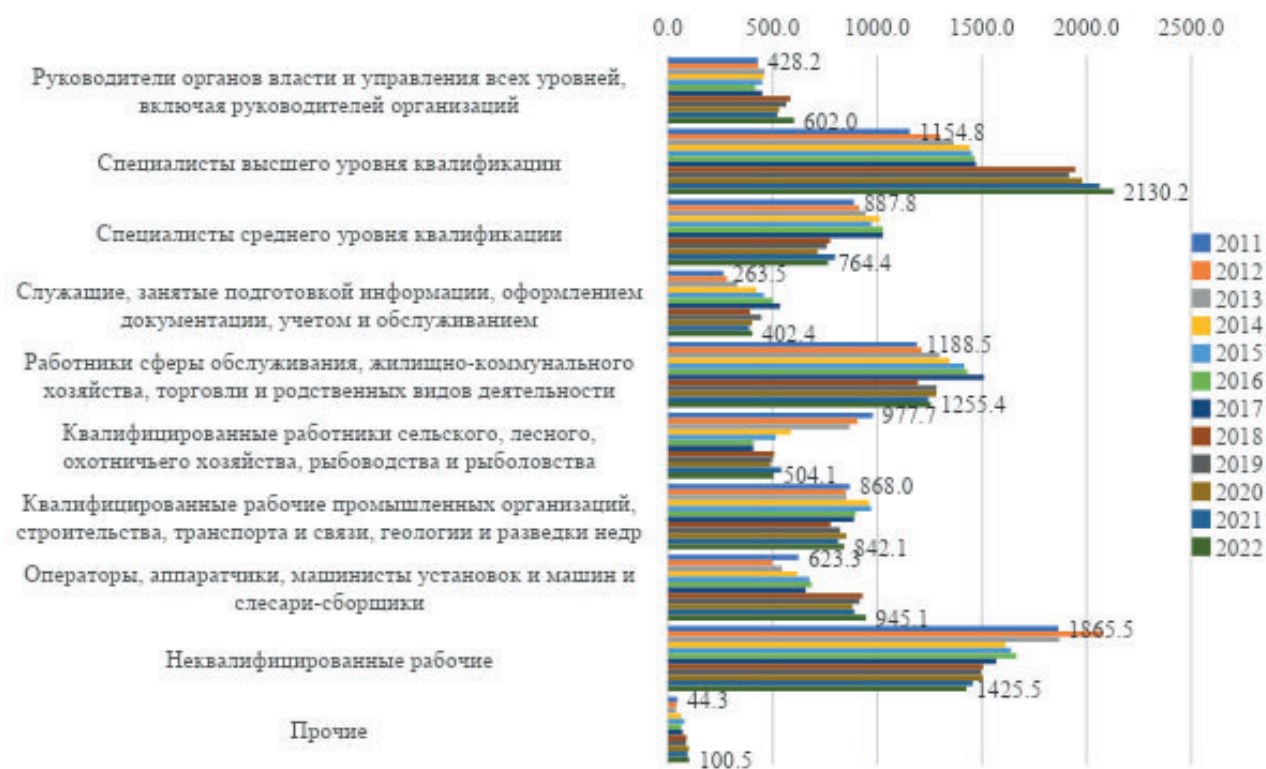

Рисунок 5 – Распределение занятых в зависимости от квалификации, тыс. чел., 2011-2022 гг.

Примечание – составлено автором на основе источников [16; 21; 22; 23]

Количество специалистов высшего уровня квалификации стабильно росло, начиная с 2011 года, составив в 2022 году 2130,2 тыс. человек. За рассматриваемый период увеличилось число руководителей органов власти и организаций на фоне снижения занятости среди неквалифицированных рабочих и квалифицированных работников сельского, лесного, охотничьего хозяйства, рыбоводства и рыболовства. Это может быть связано с развитием экономики страны, внедрением новых технологий, требующих высокого уровня знаний и навыков, а также с автоматизацией неквалифицированного труда и ускорением урбанизации.

Происходят изменения и в структуре занятости. Наблюдается увеличение доли более квалифицированных специалистов и снижение доли менее квалифицированных рабочих. Это свидетельствует о технологической трансформации экономики и возрастающих требованиях к уровню квалификации работников (Рисунок 6).

За период с 2011 по 2022 годы произошли заметные изменения в гендерном распределении труда по различным категориям. В некоторых областях (например, руководители и специалисты высшего и среднего уровня квалификации) увеличилось количество женщин, в то время как в других (например, квалифицированные работники сельского хозяйства и промышленности) увеличилось количество мужчин. Женщины доминируют в областях, которые традиционно считаются «женскими», в то время как мужчины доминируют в сферах, которые традиционно считаются «мужскими», требующих тяжелый физический труд или специализированные навыки (квалифицированные работники сельского хозяйства, промышленности, строительства, транспорта и связи, а также операторы и машинисты установок и машин). Наблюдается заметная гендерная несбалансированность: мужчины преобладают на руководящих позициях, женщины - среди специалистов среднего и высшего уровня квалификации. Несмотря на существующие гендерные различия в распределении труда по категориям, наблюдаются тенденции к сокращению этих различий. В частности, женщины продолжают продвигаться в областях, традиционно доминируемых мужчинами, в то время как мужчины расширяют свое присутствие в областях, традиционно занимаемых женщинами (рисунок 7).

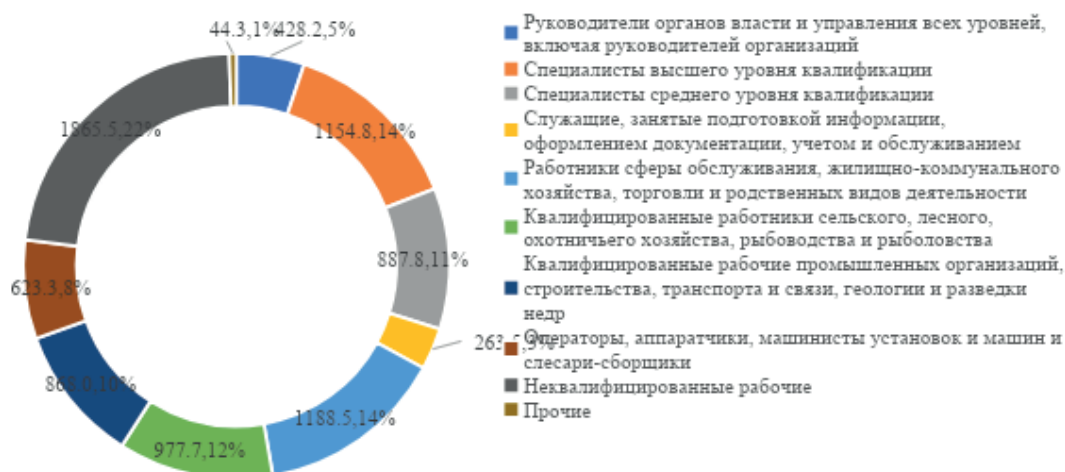

Рисунок 6 – Распределение занятых в зависимости от квалификации, тыс. чел., 2011-2022 гг.

Примечания: 1) внутренний круг – 2011 год, внешний – 2022 год;

2) составлено автором на основе источников [24; 25; 26]

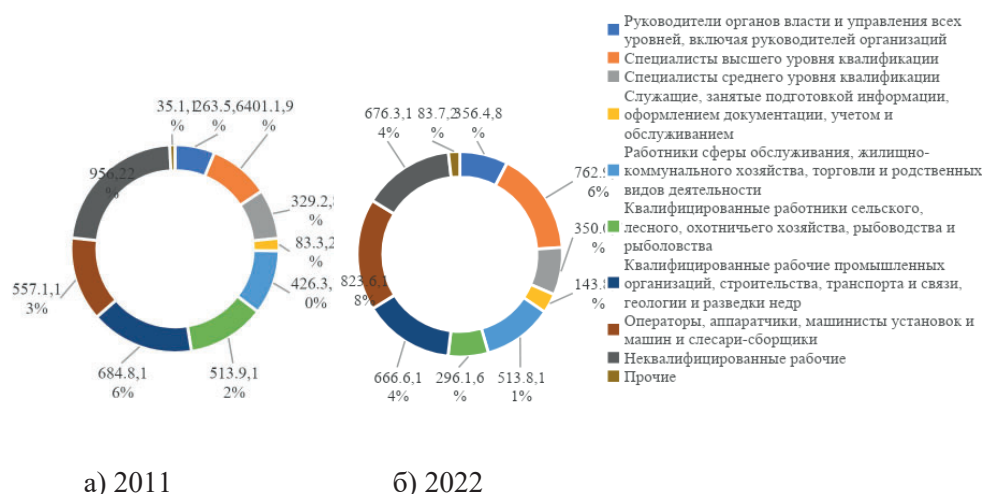

Рисунок 7 – Гендерное распределение занятых в зависимости от квалификации, тыс. чел., 2011-2022 гг.

Примечания: 1) внутренний круг – среди мужчин, внешний – среди женщин;
2) составлено автором на основе источников [20; 16; 22]

С 2011 по 2022 год среднемесячная номинальная заработная плата повысилась во всех отраслях экономики, причем наибольший рост зарплаты наблюдался среди квалифицированных работников сельского, лесного, охотничьего хозяйства, рыболовства и рыбобовства (220%), а также руководителей органов власти и управления всех уровней, включая руководителей организаций (207%). С другой стороны, относительно меньший рост наблюдался среди специалистов высшего уровня квалификации (167%) и неквалифицированных рабочих (171%). Самая высокая заработная плата у руководителей, затем у специалистов высшего уровня квалификации, самая низкая – у неквалифицированных рабочих (рисунок 8).

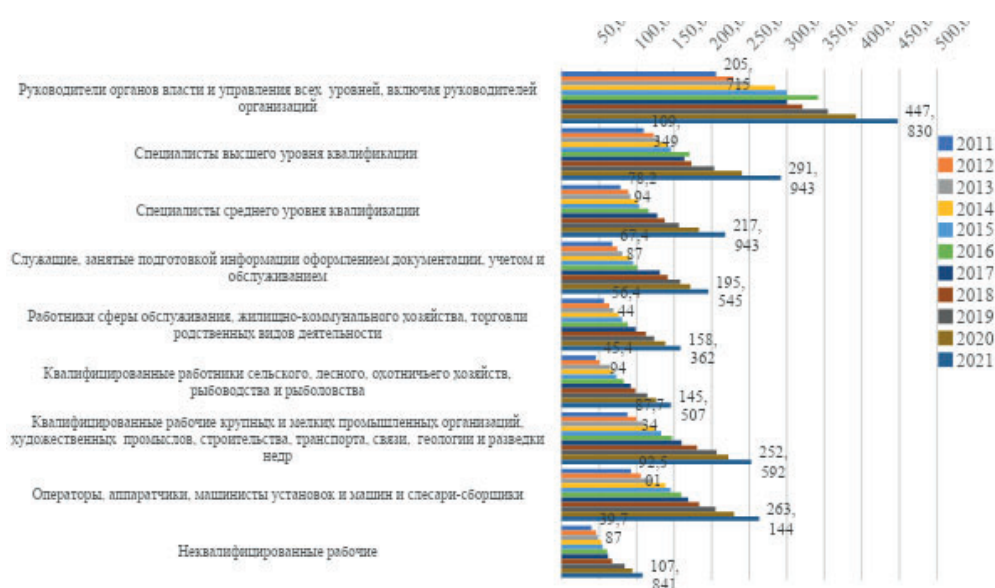

Рисунок 8 – Среднемесячная заработная плата в зависимости от квалификации, тенге, 2011-2021 гг.
Примечание – составлено автором на основе источников [16; 21; 22; 23]

В Казахстане существует неравенство в доходах. Однако, это связано с тем, что оплата труда напрямую зависит от уровня квалификации и ответственности. Следует отметить, что несмотря на значительное увеличение заработной платы как у мужчин, так и у женщин во всех секторах, существует гендерный разрыв в оплате труда: во всех секторах и во все годы заработная плата мужчин была выше, чем у женщин (рисунок 9).

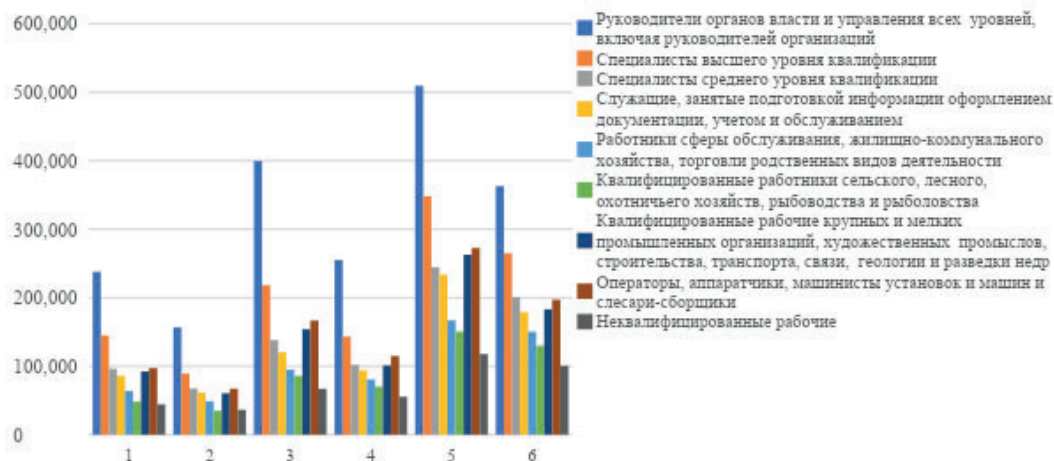

Рисунок 9 – Гендерный разрыв в оплате труда в зависимости от квалификации, тенге, 2011-2021 гг.

Примечания – составлено автором на основе источников [20]

При этом в некоторых секторах разрыв уменьшился (например, в секторе обслуживания, сельского хозяйства и неквалифицированного труда). И у мужчин-, и у женщин-руководителей среднемесячная заработная плата значительно увеличилась. Также большой рост зарплат в течение этого периода наблюдается у операторов. В то время как у неквалифицированных работников наблюдается наименьший рост этого показателя.

Таким образом, результаты анализа показывают положительную динамику трудоустройства казахстанцев. Процент трудоустроенности колебался от 17,9% до 80%. На рынке труда Казахстана можно выделить следующие тенденции: увеличение занятости в третичном секторе экономики, рост занятости в секторах высококвалифицированных услуг, увеличение доли высококвалифицированных и высокообразованных сотрудников в общей численности занятых, рост занятости среди женщин, снижение занятости по профессиям и специальностям, связанных с рутинным физическим трудом и повторяющимися познавательными задачами, быстрые темпы роста заработной платы квалифицированных работников, гендерная сегрегация, неравенство в заработной плате, в том числе гендерное. Последние тенденции говорят о необходимости дальнейших усилий по обеспечению равенства полов в рамках трудовых отношений. Более того, дифференциация зарплат в зависимости от уровня квалификации подчеркивает значение навыков и образования для повышения уровня заработной платы.

ПОЛУЧЕННЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ (ВЫВОДЫ)

В ходе исследования цель была достигнута, гипотеза доказана. Обзор научной литературы и проведенный экономико-статистический анализ показывают, что на рынке труда Казахстана наблюдаются тенденции занятости и заработной платы, происходящие на мировом рынке труда, а именно: увеличение занятости в третичном секторе экономики, рост занятости в секторах высококвалифицированных услуг, увеличение доли высококвалифицированных и высокообразованных сотрудников в общей численности занятых, рост занятости среди женщин, снижение занятости по профессиям и специальностям, связанных с рутинным физическим трудом и повторяющимися познавательными задачами, быстрые темпы роста заработной платы квалифицированных работников, гендерная сегрегация, неравенство в заработной плате, в том числе гендерное.

Исходя из проведенного анализа и выявленных тенденций могут быть предложены следующие направления государственной политики в сфере занятости и заработной платы: совершенствование механизмов по трудоустройству в органах занятости, формализация новых и нестандартных форм занятости, разработка и реализация политики равенства заработной платы, стимулирование продолжительного обучения, расширение доступа к профессиональному обучению, реализация программ поддержки женщин на руководящих должностях и должностях в сфере промышленности и строительства, укрепление законодательства по защите прав работников по справедливой оплате труда, реализация программ поддержки семей (гибкий график работы, детские сады на рабочем месте, и т.п.), поддержка низкооплачиваемых отраслей (повышение минимальной зарплаты, субсидии для работодателей, др.), поощрение диверсификации навыков и повышения компетенций среди населения (трансфессия, трансфессионализм), укрепление системы социального обеспечения и др.

Регулярный мониторинг рынка труда, анализ данных и выявление тенденций занятости и заработной платы позволит принимать своевременные меры и разработать эффективную политику, направленные на развитие рынка труда и улучшение условий занятости и повышения доходов населения страны. Результаты исследования могут служить научным обоснованием для проводимой политики в рамках подхода «evidence-based policy» - политики, основанной на доказательствах.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ

1. Сапрыкин В. А., Бочкова Т. А. Рынок труда: текущее состояние и современные тенденции // Экономика и бизнес: теория и практика. – 2022. – № 4-2. – С. 101-103.
2. Костенькова Т. А. Влияние современных тенденций в сфере занятости на организацию оплаты труда работников // Экономика труда. – 2021. – Том 8. – № 10. – С. 1191-1202. – DOI: <https://www.doi.org/10.18334/et.8.10.113601>.
3. Andrusiv U., Zelinska H., Galtsova O. International labor market: Development trends // Pryazovskyi Economic Herald. – 2021. – № 5(28). – P. 3-10. – DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-5-1>.
4. Kuznetsova A., Selezneva A., Askarov A., Askarova A., & Gusmanov R. Trends of labor market change in the countries of the European Union and Russia under conditions of digitalization of the economy // Montenegrin Journal of Economics. – 2021. – № 1(17). – Pp. 175–183. <https://doi.org/10.14254/1800-5845/2021.17-1.13>
5. Nieuwenhuis R., Van Lancker W., Collado D., Cantillon B. Trends in women's employment and poverty rates in OECD countries: A Kitagawa–Blinder–Oaxaca decomposition // Italian Economic Journal. – 2020. – № 1(6). – P. 37-61. <https://doi.org/10.1007/s40797-019-00115-x>
6. Bannykh G., Kostina S. Global trends in employment changes and their impact on professionalization // SHS Web of Conferences. – 2021. – № 92. – 07007. – DOI: <https://doi.org/10.1051/shsconf/20219207007>.
7. Зеер Э. Ф., Сыманюк Э. Э., Лебедева Е. В. Транспрофессионализм как предиктор преадаптации субъекта деятельности к профессиональному будущему // Сибирский психологический журнал. – 2021. – № 79. – С. 89-104. – DOI: <https://doi.org/10.17223/17267080/79/6>.
8. Barzaeva M., Ilyasov R. Sustainable development of the global labor market in the context of the transformation of the industrial complex of the digital economy // Reliability: Theory and Applications. – 2022. – № 17. – P. 476-484. – DOI: <https://doi.org/10.24412/1932-2321-2022-470-476-484>.
9. Fernández-Macías E., Arranz-Muñoz J. M. Occupations and the recent trends in wage inequality in Europe // European Journal of Industrial Relations. – № 3(26). – Pp. 331–346. <https://doi.org/10.1177/0959680119866041>
10. Rozelle S., Xia Y., Friesen D., Vanderjack B., Cohen N. Moving beyond Lewis: Employment and wage trends in China's high- and low-skilled industries and the emergence of an era of polarization: Presidential address for the 2020 Association for comparative economic studies meetings // Comparative Economic Studies – 2020. – № 4(62). – P. 555-589. – DOI: <https://doi.org/10.1057/s41294-020-00137-w>.
11. Yasmin S., Jamil M., Iqbal M. The gender wage gap in Pakistan: Extent, trends, and explanations // Forman Journal of Economic Studies. – 2021. – № 2(17). – P. 1-30. – DOI: <https://doi.org/10.32368/fjes.20211709>.

12. Ералина Э. М., Алшанов Р. А. Тенденции развития рынка труда Казахстана в условиях трансформации экономики // Вестник университета «Туран». – 2023. – № 1. – С. 36-48. – DOI: <https://doi.org/10.46914/1562-2959-2023-1-1-36-48>.
13. Хишауева Ж. Т. Анализ состояния рынка труда Карагандинской области // Вестник университета «Туран». – 2020. – № 3. – С. 123-128. – DOI: <https://doi.org/10.46914/1562-2959-2020-1-3-123-128>.
14. Бельгибаева А.С., Мусина А.Ж., Волохова М.А. Тенденции рынка труда в Акмолинской области Казахстана // Проблемы агрорынка. – 2021. - № 1. – С. 163-171. – DOI: <https://doi.org/10.46666/2021-1-2708-9991.20>.
15. Izguttiyeva K. Y., Mukhamejanova A. A., Mukanova M. A. Analysis of the state of the labor market in the Republic of Kazakhstan // Bulletin of "Turan" University. – 2022. – № 2. – P. 237-245. – DOI: <https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-2-237-245>
16. Занятость в Казахстане. Статистический сборник 2016-2020 гг. на казахском и русском языках / Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. Главный редактор Айдапкелов Н.С. – Нур-Султан, 2021. – 245 с.
17. Занятое население по видам экономической деятельности и регионам за 2010-2023 гг [Электронный ресурс] // Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан [web-сайт]. – 2023. – URL: <https://stat.gov.kz/api/iblock/element/5831/file/ru/> (Дата обращения: 26.06.2023).
18. Среднемесячная заработная плата по регионам Республики Казахстан (2010-2022 гг.) [Электронный ресурс] // Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан [web-сайт]. – 2022. – URL: <https://stat.gov.kz/api/iblock/element/5676/file/ru/> (Дата обращения: 28.06.2023).
19. Alibekova G., Satpayeva Z., Bekturganova M., Kireyeva A., Omir A., Abilkayir N., Kangalakova D. COVID-induced inequalities: education, health services, digital access, and female labor force participation: case studies from Azerbaijan, Kazakhstan, Pakistan, and Uzbekistan. – Central Asia Regional Economic Cooperation (CAREC) Institute, 2023. – 114 p.
20. Гендерный разрыв в оплате труда [Электронный ресурс] // Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан [web-сайт]. – 2023. – URL: <https://stat.gov.kz/api/iblock/element/56385/file/ru/> (Дата обращения: 28.06.2023).
21. Экономическая активность населения Казахстана. Статистический сборник 2011-2015 гг. на казахском и русском языках / Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. Главный редактор Айдапкелов Н.С. – Астана, 2016. – 245 с.
22. Основные индикаторы рынка труда в Республике Казахстан (4 части) [Электронный ресурс] // Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан [web-сайт]. – 2021. – URL: <https://old.stat.gov.kz/api/getFile/?docId=ESTAT449194> (Дата обращения: 28.06.2023).
23. Основные индикаторы рынка труда в Республике Казахстан (4 части) [Электронный ресурс] // Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан [web-сайт]. – 2022. – URL: <https://old.stat.gov.kz/api/getFile/?docId=ESTAT481767> (Дата обращения: 28.06.2023).
24. Оплата труда в Республике Казахстан. Статистический сборник 2011-2015 гг. на казахском и русском языках / Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. Главный редактор Айдапкелов Н.С. – Астана, 2016. – 119 с.
25. Оплата труда в Республике Казахстан. Статистический сборник 2016-2020 гг. на казахском и русском языках / Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. Главный редактор Айдапкелов Н.С. – Нур-Султан, 2021. – 143 с.
26. Оплата труда в Республике Казахстан. Статистический сборник 2017-2021 гг. на казахском и русском языках / Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. Главный редактор Айдапкелов Н.С. – Нур-Султан, 2022. – 147 с.

REFERENCES

1. Saprykin, V.A. and Bochkova, T.A. (2022). Rynok truda: sostoyaniye razvitiya i sovremennoye razvitiye. *Ekonomika i biznes: teoriya i praktika*, 4-2, 101-103 (In Russian)
2. Kosten'kova, T.A. (2021). Effektivnost' raboty v sfere zanyatosti po organizatsii oplaty Truda. *Ekonomika Truda*, 8(10), 1191-1202, DOI: 10.18334/et.8.10.113601 (In Russian).
3. Andrusiv, U., Zelinska, H. and Galtsova, O. (2021). International labor market: Development trends. *Pryazovskyi Economic Herald*, 28(5), 3-10, DOI: 10.32840/2522-4263/2021-5-1.
4. Kuznetsova, A., Selezneva, A., Askarov, A., Askarova, A. and Gusmanov, R. (2021). Trends of labor market change in the countries of the European Union and Russia under conditions of digitalization of the economy. *Montenegrin Journal of Economics*, 17(1), 175-183, DOI: 10.14254/1800-5845/2021.17-1.13.
5. Nieuwenhuis, R., Van Lancker, W., Collado, D. and Cantillon, B. (2020). Trends in women's employment and poverty rates in OECD countries: A Kitagawa–Blinder–Oaxaca decomposition. *Italian Economic Journal*, 6(1), 37-61, DOI: 10.1007/s40797-019-00115-x.
6. Bannykh, G. and Kostina, S. (2021). Global trends in employment changes and their impact on professionalization. *SHS Web of Conferences*, 92, 07007, DOI: 10.1051/shsconf/20219207007.
7. Zeyer, E.F., Symanyuk, E.E. and Lebedeva, Ye.V. (2021), "Transprofessionalizm kak prediktor preadaptatsii deyatel'nosti k professional'nomu budushchemu", *Sibirskiy psikhologicheskiy zhurnal*, No. 79, pp. 89-104. (In Russian). DOI: 10.17223/17267080/79/6
8. Barzaeva, M. and Ilyasov, R. (2022), "Sustainable development of the global labor market in the context of the transformation of the industrial complex of the digital economy", *Reliability: Theory and Applications*, Vol. 17, pp. 476–484. DOI: 10.24412/1932-2321-2022-470-476-484
9. Fernández-Macías, E. and Arranz-Muñoz, J. M. (2020), "Occupations and the recent trends in wage inequality in Europe", *European Journal of Industrial Relations*, Vol. 26 No. 3, pp. 331–346. DOI: 10.1177/0959680119866041
10. Rozelle, S., Xia, Y., Friesen, D., Vanderjack, B., and Cohen, N. (2020), "Moving beyond Lewis: Employment and wage trends in China's high- and low-skilled industries and the emergence of an era of polarization: Presidential address for the 2020 Association for comparative economic studies meetings", *Comparative Economic Studies*, Vol. 62 No. 4, pp. 555–589. DOI: 10.1057/s41294-020-00137-w
11. Yasmin, S., Jamil, M., and Iqbal, M. (2021), "The gender wage gap in Pakistan: Extent, trends, and explanations", *Forman Journal of Economic Studies*, Vol. 17 No. 02, pp. 1–30. DOI: 10.32368/fjes.20211709
12. Yeralina, E.M. and Alshanov, R.A. (2023), "Tendentsii razvitiya rynka truda Kazakhstana v usloviyakh transformatsii ekonomiki", *Vestnik universiteta «Turan»*, No. 1, pp. 36-48. (In Russian) DOI: 10.46914/1562-2959-2023-1-1-36-48
13. Khishauyeva, Zh.T. (2020), "Analiz sostoyaniya rynka truda Karagandinskoy oblasti", *Vestnik universiteta «Turan»*, No. 3, pp. 123-128. (In Russian) DOI: 10.46914/1562-2959-2020-1-3-123-128
14. Belgibayeva, A. S., Mussina, A. Zh., and Volokhova, M. A. (2021), "Tendentsii rynka truda v Akmolinskoy oblasti Kazakhstana", *Problemy agrorynka*, No. 1, pp. 163-171. (In Russian) DOI: 10.46666/2021-1-2708-9991.20
15. Izguttiyeva, K.Y., Mukhamejanova, A.A. and Mukanova, M.A. (2022), "Analysis of the state of the labor market in the Republic of Kazakhstan", *Bulletin of "Turan" University*, No. 2, pp. 237-245. DOI: 10.46914/1562-2959-2022-1-2-237-245
16. Zanyatost' v Kazahstane. Statisticheskij sbornik 2016-2020 gg. na kazahskom i russkom yazykah / Byuro nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskemu planirovaniyu i reformam Respubliki Kazahstan. Glavnyy redaktor Ajdapkelov N.S. – Nur-Sultan, 2021. – 245 s.
17. Zanyatoe naselenie po vidam ekonomicheskoy deyatel'nosti i regionam za 2010-2023 gg [Elektronnyj resurs] // Byuro nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskemu planirovaniyu i reformam Respubliki Kazahstan [web-sajt]. – 2023. – URL: <https://stat.gov.kz/api/iblock/element/5831/file/ru/> (Data obrashcheniya: 26.06.2023).

18. Srednemesyachnaya zarabotnaya plata po regionam Respubliki Kazakhstan (2010-2022 gg.) [Elektronnyj resurs] // Byuro nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskomu planirovaniyu i reformam Respubliki Kazakhstan [web-sajt]. – 2022. – URL: <https://stat.gov.kz/api/iblock/element/5676/file/ru/> (Data obrashcheniya: 28.06.2023).

19. Alibekova G., Satpayeva Z., Bekturganova M., Kireyeva A., Omir A., Abilkayir N., Kangalakova D. COVID-induced inequalities: education, health services, digital access, and female labor force participation: case studies from Azerbaijan, Kazakhstan, Pakistan, and Uzbekistan. – Central Asia Regional Economic Cooperation (CAREC) Institute, 2023. – 114 r.

20. Gendernyj razryv v oplate truda [Elektronnyj resurs] // Byuro nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskomu planirovaniyu i reformam Respubliki Kazakhstan [web-sajt]. – 2023. – URL: <https://stat.gov.kz/api/iblock/element/56385/file/ru/> (Data obrashcheniya: 28.06.2023).

21. Ekonomicheskaya aktivnost' naseleniya Kazakhstana. Statisticheskij sbornik 2011-2015 gg. na kazahskom i russkom yazykah / Byuro nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskomu planirovaniyu i reformam Respubliki Kazakhstan. Glavnyj redaktor Ajdapkelov N.S. – Astana, 2016. – 245 s.

22. Osnovnye indikatory rynka truda v Respublike Kazakhstan (4 chasti) [Elektronnyj resurs] // Byuro nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskomu planirovaniyu i reformam Respubliki Kazakhstan [web-sajt]. – 2021. – URL: <https://old.stat.gov.kz/api/getFile/?docId=ESTAT449194> (Data obrashcheniya: 28.06.2023).

23. Osnovnye indikatory rynka truda v Respublike Kazakhstan (4 chasti) [Elektronnyj resurs] // Byuro nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskomu planirovaniyu i reformam Respubliki Kazakhstan [web-sajt]. – 2022. – URL: <https://old.stat.gov.kz/api/getFile/?docId=ESTAT481767> (Data obrashcheniya: 28.06.2023).

24. Oplata truda v Respublike Kazakhstan. Statisticheskij sbornik 2011-2015 gg. na kazahskom i russkom yazykah / Byuro nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskomu planirovaniyu i reformam Respubliki Kazakhstan. Glavnyj redaktor Ajdapkelov N.S. – Astana, 2016. – 119 s.

25. Oplata truda v Respublike Kazakhstan. Statisticheskij sbornik 2016-2020 gg. na kazahskom i russkom yazykah / Byuro nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskomu planirovaniyu i reformam Respubliki Kazakhstan. Glavnyj redaktor Ajdapkelov N.S. – Nur-Sultan, 2021. – 143 s.

26. Oplata truda v Respublike Kazakhstan. Statisticheskij sbornik 2017-2021 gg. na kazahskom i russkom yazykah / Byuro nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskomu planirovaniyu i reformam Respubliki Kazakhstan. Glavnyj redaktor Ajdapkelov N.S. – Nur-Sultan, 2022. – 147 s.

TRENDS IN EMPLOYMENT AND WAGES IN THE LABOR MARKET OF KAZAKHSTAN

E. M. Yeralina^{1*}, R. A. Alshanov¹, D. I. Razakova¹

¹Turan University, Almaty, Republic of Kazakhstan

ABSTRACT

Purpose of the research – To determine trends in employment and wages in the labor market of Kazakhstan, depending on the level of qualification.

Methodology – The study was carried out by the desk method and consisted of two stages. At the first stage of the study, general indicators of employment and wages were analyzed, at the second - depending on the level of qualification. The source base was the statistical data of the Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan. A limitation of the study was the lack of data on employment by age and region, as well as the studied statistical data for a certain period of time. The main research methods were comparison, economic and statistical analysis, horizontal and vertical analysis.

Originality / value of the research – The study of employment and wages is especially relevant in the post-pandemic period, since the pandemic and the acceleration of digital transformation associated with it had a noticeable impact on the labor market development. This study is aimed at filling a research gap in the study of employment and wages in Kazakhstan's labor market, depending on the level of qualification.

Findings - The following trends can be distinguished in the labor market of Kazakhstan: an increase in employment in the tertiary sector of the economy, an increase in employment in the sectors of highly qualified services, an increase in the share of highly qualified and highly educated employees in the total number of employees, an increase in employment among women, a decrease in employment in professions and specialties related to routine physical work and repetitive learning tasks, rapid wage growth for skilled workers, gender segregation, wage inequality, including gender.

Keywords: megatrends, employment, qualification, gender.

Acknowledgments: The article was prepared within the framework of the grant funding project of the Ministry of Science and Higher Education «Zhas Galym» («Исследования рынка труда Республики Казахстан в условиях трансформации экономики», IRN AP13268610).

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЕҢБЕК НАРЫҒЫНДАҒЫ ЖҰМЫСПЕН ҚАМТУ ЖӘНЕ ЖАЛАҚЫНЫҢ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ

Э. М. Ералина^{1*}, Р. А. Алшанов¹, Д. И. Разакова¹

¹ «Тұран» Университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы

АНДАТПА

Зерттеу мақсаты – Зерттеудің мақсаты-біліктілік деңгейіне байланысты Қазақстанның еңбек нарығындағы жұмыспен қамту және жалақы тенденцияларын анықтау.

Әдіснамасы – Зерттеу кабинеттік әдіспен жүргізілді және екі кезеңнен тұрды. Зерттеудің бірінші кезеңінде жұмысқа орналасудың, жұмыспен қамтудың және жалақының жалпы көрсеткіштері, ал екінші кезеңде - біліктілік деңгейіне байланысты талданды. Қазақстан Республикасы стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің ұлттық статистика бюросының статистикалық деректері дереккөз базасын құрды. Зерттеу жүргізу барысында келесі шектеулер, жас пен жынысы және аймақтық бөліністегі жұмысқа орналасу деректерінің, сондай-ақ белгілі бір уақыт кезеңіне зерттелетін статистикалық деректердің болмауы болды. Зерттеудің негізгі әдістері салыстыру, экономикалық-статистикалық талдау, көлденең және тік талдаулар болды.

Зерттеудің бірегейлігі / құндылығы – Жұмыспен қамту мен жалақыны зерттеу әсіресе пандемиядан кейінгі кезеңде өзекті болып табылады, өйткені пандемия және онымен байланысты цифрлық қайта құрулардың жеделдеуі еңбек нарығының дамуына айтарлықтай әсер етті. Бұл зерттеу біліктілік деңгейіне байланысты Қазақстан еңбек нарығындағы жұмыспен қамту және жалақыны зерттеу бойынша зерттеу кемшіліктерін толтыруға бағытталған.

Зерттеу нәтижесі – Қазақстанның еңбек нарығында келесі тенденцияларды бөліп көрсетуге болады: экономиканың үшінші секторындағы жұмыспен қамтудың артуы, жоғары білікті қызмет көрсету салаларындағы жұмыспен қамтудың артуы, жоғары білікті және жоғары білімді қызметкерлер үлесінің артуы, қызметкерлердің жалпы санының өсуі, әйелдер арасында жұмыспен қамтудың артуы, күнделікті дене еңбегімен және қайталанатын оқу тапсырмаларымен байланысты кәсіптер мен мамандықтар бойынша жұмысқа орналасудың төмендеуі, білікті жұмысшылардың жалақысының жылдам өсуі, гендерлік сегрегация, жалақының теңсіздігі, оның ішінде гендерлік.

Түйін сөздер: мегатрендтер, жұмыспен қамту, біліктілік, гендер.

Алғыс: Мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің «Жас Ғалым» гранттық қаржыландыру жобасы («Исследования рынка труда Республики Казахстан в условиях трансформации экономики», ИРН AP13268610) аясында дайындалды.

ОБ АВТОРАХ

Ералина Эльмира Маратовна – Постдокторант, Университет «Туран», Алматы, Республика Казахстан, e-mail: e.eralina@turana-edu.kz, ORCID ID: 0000-0002-2238-7782*

Алшанов Рахман Алшанович – Ректор, Университет «Туран», Алматы, Республика Казахстан, e-mail: r.alshanov@turana-edu.kz, ORCID ID: 0000-0001-8053-9257.

Разакова Дина Ибрагимовна – Проректор по стратегическому развитию, науке и инновациям, Университет «Туран», Алматы, Республика Казахстан, e-mail: d.razakova@turana-edu.kz, ORCID ID: 0000-0002-3573-6187.

МРНТИ 06.56.21

JEL Classification: M2

DOI: <https://doi.org/10.52821/2789-4401-2023-4-30-44>

ӘЙЕЛДЕР БИЗНЕСІНІҢ ЭКОЖҮЙЕСІН НЫҒАЙТУ: ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ Өңірлік билік органдарының рөлі

Н. К. Альджанова¹, Н. Жақсыбаева^{1*}, Ш. Юсафзай¹

¹Назарбаев университеті жанындағы Кәсіпкерлікті зерттеу орталығы,
Назарбаев Университетінің Жоғары бизнес мектебі, Астана, Қазақстан Республикасы

АНДАТПА

Зерттеудің мақсаты: дамушы елдердегі, әсіресе Қазақстандағы жергілікті билік органдарының әйелдер кәсіпкерлігін ілгерілету, қолдау және тұрақты дамытудағы рөлін зерттеу болып табылады.

Әдістеме: бұл зерттеу жергілікті өзін-өзі басқару органдарының әйелдер кәсіпкерлігін көтермелеу мен қолдаудағы рөлін зерттеу мақсатында бар маңызды әдебиеттерді негізгі бөлімде талдауды қамтиды. Зерттеу әдістемесі жалпы ресми статистика мағлұматтарын, сонымен қатар, әйелдер кәсіпкерлігі саясатына қатысты мүдделі тараптармен сұхбаттау, сұхбаттарды талдау, маңызды тақырыптарды анықтау және кодтауды қамтиды.

Зерттеудің әсері: зерттеу жауапты мемлекеттік органдар үшін ұсыныстар әзірлеу арқылы мүдделі тараптарға құнды мағлұматтар мен жүзеге асырылатын жоспарларды ұсынуға бағытталған. Зерттеу экономикалық өсуді ынталандыру және гендерлік теңдікті ілгерілету үшін әйелдердің кәсіпкерлікке қатысуының маңыздылығы туралы ақпаратты қорытындылауға бағытталған.

Зерттеу нәтижелері: зерттеу жергілікті өзін-өзі басқару органдарының әйел кәсіпкерлерді қолдау мен олардың мүмкіндіктерін кеңейтудегі рөліне қатысты маңызды тұжырымдарды анықтады. Бұл нәтижелер кәсіпкерлік саласындағы әйелдердің алдында тұрған мәселелерді жақсырақ түсінуге ықпал етеді және оларды шешу бойынша ұсыныстар береді.

Түйінді сөздер: әйелдер кәсіпкерлігі, экономикалық өсу, гендерлік теңдік, жергілікті басқару, қолдау, мүмкіндіктерді кеңейту, ресурстар, саясат, мүдделі тараптар.

Алғыс: Мақала «Қазақстандағы кәсіпкер әйелдерге арналған кәсіпкерлік экожүйені (КЭЖ) құру» ИРН AP14871324 ғылыми жобасы бойынша гранттық қаржыландыру шеңберінде орындалды.

КІРІСПЕ

Дүние жүзіндегі мемлекеттер жаңа жұмыс мүмкіндіктерінің көпшілігі жаңа бизнестің дамуымен байланысты екенін көрсететін зерттеулерге жауап ретінде кәсіпкерлікті ынталандыру үшін мемлекеттік саясатты, соның ішінде заңдарды, ережелерді, бағдарламаларды және бюджеттік қаржыландыруды қабылдады [1; 2]. Бұл егжей-тегжейлі құжатталған және мемлекеттерді кәсіпкерлікке қолдау көрсетуге итермелеген [3; 4], сонымен қатар инновациялар мен кәсіпкерлік өсуді ынталандыратын инфрақұрылымды салу мен қолдауды өз елінің болашақ экономикалық әл-ауқатына құнды инвестиция ретінде қарастырған. Көптеген елдерде бұл жан жақты саяси бастамалар әйелдер кәсіпкерлігін қолдауға бағытталған.

Әйелдер кәсіпкерлігін дамыту халықтың маргиналды топтары үшін жұмысқа орналасу мүмкіндіктерін кеңейту, сондай-ақ әлеуметтік жауапкершілік, ашықтық және корпоративтік адалдық бағытында бизнес-ортаны дамыту сияқты оң ықпал әкеледі [5; 6; 7]. Әлемдік жұмыс күшінде 41% - дан астамы әйелдер еңбек нарығына баға жетпес таланттарды әкеледі және 20 трлн доллардан асатын жылдық тұтыну шығындарына айтарлықтай әсер етеді (GEM). Сонымен қатар, бүкіл әлемде өз бизнесін ашатын немесе басқаратын 252 миллионнан астам кәсіпкер әйелдер бар, ал тағы 153 миллион қолданыстағы

бизнесі басқарады [8]. Әйелдер инновацияның қозғаушы күші және жұмысқа орналасу мүмкіндіктерін жасаушылар болып табылады, нәтижесінде бұл соңғы жылдары әйелдер кәсіпкерлігіне ғылыми және саяси қызығушылықтың артуына әкелді [9]. Сондықтан әйелдердің кәсіпкерлік қызметіне байланысты мотивацияларды, жәрдемдесу құралдарын және шектеулерді зерттеудің маңыздылығы атап көрсетіледі.

Әйелдердің айтарлықтай кәсіпкерлік дағдылары мен инновациялық әлеуеті бар екендігі мойындалғанымен, мәдени және әлеуметтік кедергілерді қоса алғанда, нақты гендерлік кедергілерге, капитал мен ресурстарға қолжетімділіктің шектелуіне және желі мүмкіндіктерінің болмауына байланысты бұл әлеуеттің айтарлықтай бөлігі пайдаланылмай қалады [10]. Бұл кедергілер көптеген әйелдерді өзін-өзі жұмыспен қамтуға итермелейді және әйелдерге тиесілі бизнестің өсуі мен ұзақ өмір сүруіне кедергі келтіреді [11]. Нәтижесінде, шағын бизнеске иелік ету және өзін-өзі жұмыспен қамту саласында ер адамдар әлі де басым [12; 13].

Кәсіпкерлік саясатқа гендерлік бейтарап көзқарас кәсіпкердің ұтымды, өзімшіл, пайда табуға бағытталған жеке тұлға екенін көрсетеді [14; 15]. Алайда, осы ұғымға сүйене отырып, мұндай адамдар қоршаған ортаға тән әлеуметтік немесе географиялық шектеулерді ескермей әрекет ететінін білдіреді. Бұл көзқарасты жоққа шығару үшін [15] сыртқы нормативтік және әлеуметтік-экономикалық жағдайды ескере отырып, кәсіпкерліктегі гендерлік алшақтықты анықтауға тырысатын гендерлік сезімтал құрылымды қарастырған жөн. Әйелдер бизнесіне қатысты құқықтық базаны жақсарту үшін гендерлік көзқарастың бағытын түсіну де маңызды. Осы мәселелерді шешу үшін жергілікті өзін-өзі басқару органдары ресурстарды қамтамасыз ету, саясатты әзірлеу және басқа мүдделі тараптармен байланыс орнатуға көмектесу арқылы әйелдер кәсіпкерлігін қолдауда шешуші рөл атқара алады [16; 17; 18]. Бұл қолдау қаржыландыру, техникалық көмек және кәсіпкерлердің желілер мен ресурстарға қол жетімділігі түрінде жүзеге асырылуы мүмкін [19; 20; 21]. Дүние жүзіндегі көптеген елдер бұл мәселені өздерінің ұлттық саясатының күн тәртібіне енгізе бастағанымен, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының әйелдер кәсіпкерлігін қолдаудағы рөлі туралы зерттеулер аз [22; 23]. Сонымен қатар, жергілікті өзін-өзі басқару органдары мен әлеуметтік кәсіпкерлер арасындағы серіктестік пен ынтымақтастықтың маңыздылығын, сондай-ақ жекелеген әлеуметтік кәсіпкерлер мен олардың қауымдастықтарының нақты қажеттіліктері мен жағдайларын ескеретін жеке және икемді тәсілдердің қажеттілігін тереңірек түсіну қажет [24; 25]. Осыған орай, бұл зерттеудің мақсаты дамушы елдердегі, әсіресе Қазақстан жағдайындағы жергілікті билік органдарының әйелдер кәсіпкерлігін ілгерілету, қолдау және тұрақты дамытудағы рөлін зерттеу болып табылады.

Атап айтқанда, бұл зерттеу саясаткерлерге қолданыстағы саясатты жақсарту үшін, салалар туралы тереңірек түсінік беру мақсатымен, Қазақстандағы кәсіпкерлік саласындағы ағымдағы саясатқа және оның гендерлік бағытына сыни баға береді. Келесі бөлім жергілікті өзін-өзі басқару әйелдерді кәсіпкерлікке ұмтылуда қалай қолдай алатындығы туралы кең шолуды ұсынады. Әдістеме бөлімі терең сұхбаттарды және онда егжей-тегжейлі сипатталған деректерді талдаудың қатаң әдістерін қолдана отырып, зерттеулердің қалай жүргізілгені туралы түсінік береді. Бұл зерттеудің нәтижелері үш негізгі бағытта ұсынылды: институционалдық реформалар; алға жылжыту және көшбасшылық; батсапқы деңгейі. Олардың барлығы болашақ зерттеулерге әсерін анықтау үшін мұқият талданды.

Зерттеу гендерлік аспектілерге көбірек бағдарлануы үшін Қазақстандағы ағымдағы кәсіпкерлік саясатта нені өзгерту қажет екенін тереңірек түсінуді қамтамасыз етеді. Біздің тағы бір зерттеу сұрағымыз саясаткерлердің саясатты әзірлеудегі бар күш-жігерінен не үйрене алатынын көрсетеді.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Өңірлік билік органдарының кәсіпкерлік қызметке жәрдемдесудегі рөлі. Жергілікті өзін-өзі басқару дәстүрлі ақылы жұмыспен қамтуға балама ретінде кәсіпкерлікті ілгерілетуде маңызды рөл атқарады [26]. Өңірлік және ұлттық органдармен серіктестікте жергілікті өзін-өзі басқару органдары бизнесті қаржыландыруға, желілерге және қолдау қызметтеріне қол жетімділікті қамтамасыз ететін бастамалармен кәсіпкерлікке қолайлы орта құруға бағытталған саясат жасай алады [27; 28]. Олар сондай-ақ кәсіпкерлік табысқа жету үшін қажетті дағдылар мен білімді дамытуға көмектесетін кәсіпкерлік білім мен оқу бағдарламаларын дамытуға басымдық бере алады. Сонымен қатар, жергілікті өзін-өзі

басқару органдары әйелдер, жастар және иммигранттар сияқты аз қамтылған топтардың кіру кедергілерін жоятын инклюзивті кәсіпкерлік тәсілдерге назар аудара алады [10; 29]. Кәсіпкерлік мәдениетін дамыта отырып және жаңа кәсіпорындар құруды қолдай отырып, жергілікті өзін-өзі басқару органдары экономикалық өсуді және аймақтық деңгейде жұмыс орындарын құруды ынталандыра алады.

Өңірлік басқару саласында (1989) қалалық менеджменттен *қалалық кәсіпкерлікке* көшуді, жергілікті өзін-өзі басқару органдары экономикалық қызметті тікелей реттеуден муниципалитеттер үшін *мәжбүрлі заң* ретінде бәсекелестікке ауысатынын атап көрсетеді. Сонымен қатар, [30] қалалық саясат пен нарықтық бәсекеге қабілеттілікке бағытталған зерттеуі әсіресе кәсіпкерлік саласына қатысты, өйткені көптеген кәсіпкерлер өз бизнестерін бастау және дамыту үшін қолдау көрсететін қалалық саясатқа сүйенеді. Авторлар нарықтағы бәсекеге қабілеттілікті бірінші орынға қоятын саясат көбінесе қалыптасқан бизнес желілерімен әлі жақсы байланысы жоқ кәсіпкерлерде ресурстардың жетіспеушілігіне әкеледі деп сендіреді [7]. Олар қалалық басқаруға неғұрлым демократиялық және инклюзивті көзқарас кәсіпкерлердің кең ауқымы табысқа жету үшін қажетті ресурстар мен қолдауға қол жеткізе алатын әртүрлі және серпінді кәсіпкерлік экожүйені құруға көмектесуі мүмкін деп болжайды. [23] зерттеуі өңірлік саясат ынтымақтастыққа, тәжірибелерге және білім алмасуға қолайлы экожүйе құру арқылы инновациялық фирмалар мен ресурстарды тартуда маңызды рөл атқара алатынын көрсетті. Зерттеу сонымен қатар жекелеген қалалар мен аймақтардың бірегей қажеттіліктері мен сипаттамаларына бейімделген саясаттың, және мемлекеттік және жеке мүдделі тараптар арасындағы берік серіктестіктер мен ынтымақтастықтың қажеттілігін атап өтті. [23] зерттеуі өңірлік саясаттың экономикалық өсу мен дамуы қалай ынталандыратынын түсінуге тырысатын саясаткерлерге, кәсіпкерлерге және зерттеушілерге құнды ақпарат береді.

[26] зерттеуі дәстүрлі ақылы жұмыспен қамтуға балама ретінде кәсіпкерліктің маңыздылығын атап өтті және жергілікті кәсіпкерлікті ынталандыру мен қолдауға бағытталған саясат жасады. Бұл саясат қаржыландыруға, желілерге және бизнесті қолдау қызметтеріне қол жеткізуді қамтамасыз ететін бастамалар арқылы кәсіпкерлік үшін қолайлы орта құруға бағытталған [27, 28]. Олар сондай-ақ кәсіпкерлік табысқа жету үшін қажетті дағдылар мен білімді дамытуға көмектесетін кәсіпкерлік білім мен оқу бағдарламаларын дамытуға басымдық береді. ЭЫДҰ мен Еуропалық комиссияның саясаты кәсіпкерлік мәдениетін дамытуға және жаңа кәсіпорындар құруды қолдауға бағытталған, осылайша экономикалық өсуді және жергілікті деңгейде жұмыс орындарын құруды ынталандырады.

Сонымен қатар, жергілікті өзін-өзі басқару органдары әйелдерге өз бизнестерін ашуға, дамытуға және қолдауға мүмкіндік беретін саясатты жетілдіру, бағдарламалар мен бастамаларды жүзеге асыру арқылы әйелдер кәсіпкерлігін дамытуда шешуші рөл атқара алады.

Жергілікті өзін-өзі басқару органдары гендерлік теңдікке ықпал ететін және әйелдер кәсіпкерлігіндегі кедергілерді жоятын саясат пен ережелер жасай алады. Мысалы, олар әйелдердің несиелер мен бизнес ресурстарына қолжетімділігін арттыратын оң әрекет саясатын жүзеге асыра алады. Олар сондай-ақ кәсіпкер әйелдерді кемсітушіліктен қорғайтын және әйелдерге тең мүмкіндіктер беретін құқықтық және нормативтік-құқықтық базаны қамтамасыз ете алады.

Жергілікті өзін-өзі басқару басқа мүдделі тараптармен, соның ішінде кәсіпкерлермен, коммерциялық емес ұйымдармен және академиялық мекемелермен байланыс орнатуға, кәсіпкер әйелдер үшін қолайлы экожүйе құруға ықпал етуге жағдайы бар. Желілік іс-шараларды ұйымдастыру және жергілікті кәсіпкерлермен ынтымақтастық жасау арқылы үкіметтер кәсіпкер әйелдерге әлеуетті клиенттермен және серіктестермен байланыс орнатуға мүмкіндік бере алады.

Әдістеме. Бұл зерттеу үшін үш түрлі деректер көзін қолданылды. Ресми мемлекеттік дерек көзден жалпы әйелдер кәсіпкерлігі туралы мағлұмат қарастырылды. Негізгі дерек көз әртүрлі ұйымдардың жиналыстарына қатысқан кезде бірлескен бақылау болды. Сонымен қатар, негізгі мүдделі тараптармен, соның ішінде кәсіпкерлікті дамытумен айналысатын орталық және жергілікті атқарушы органдардың өкілдерімен, сондай-ақ әртүрлі салалардағы әйел кәсіпкерлермен 20-дан астам ашық сұхбат жүргізілді.

Қазақстанның Ұлттық Статистика Бюросының деректеріне сәйкес, Қазақстанда 2021 жылы тіркелген әйелдердің шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің (ШОБ) үлесі жалпы ШОБ субъектілерінің

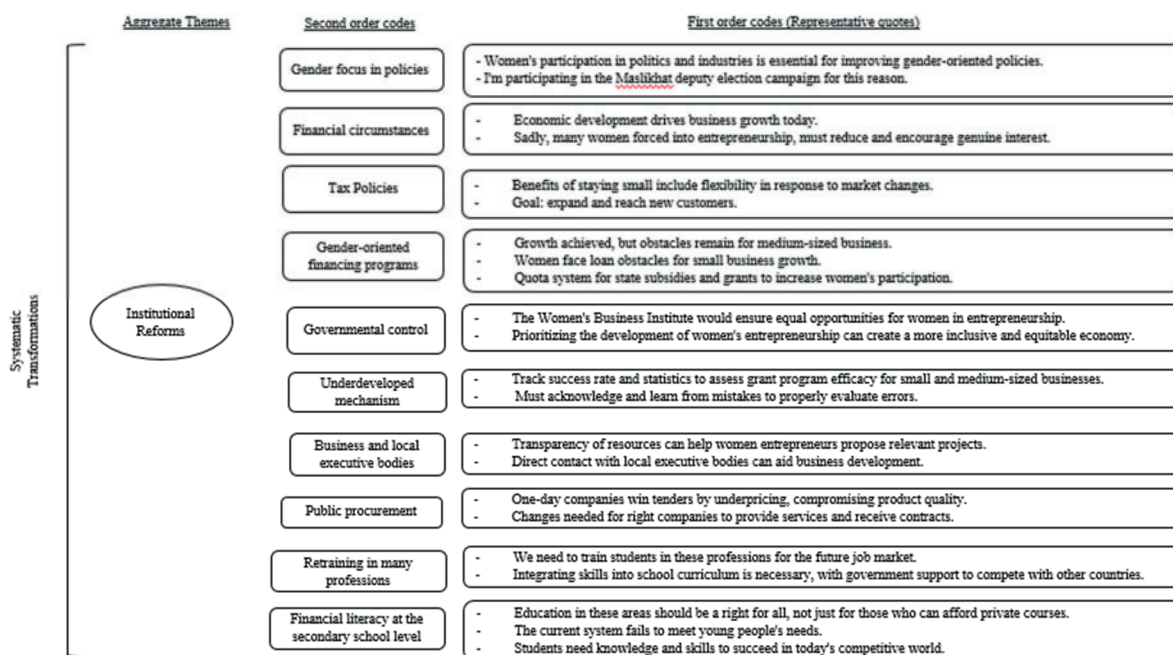
43,5%-ын құрады. Алматы мен Астанада жалпы кәсіпкерлер санының жоғары болуына қарамастан (жалпы 486 мыңнан астам), әйелдер меншігіндегі кәсіпорындардың үлесі 42,6% және 44,5% болды. Са-лыстырмалы түрде алғанда бұл көрсеткіш Маңғыстау облысында – 48,9%, Атырау облысында – 48,7%, Шығыс Қазақстан облысында – 48,7% құрады.

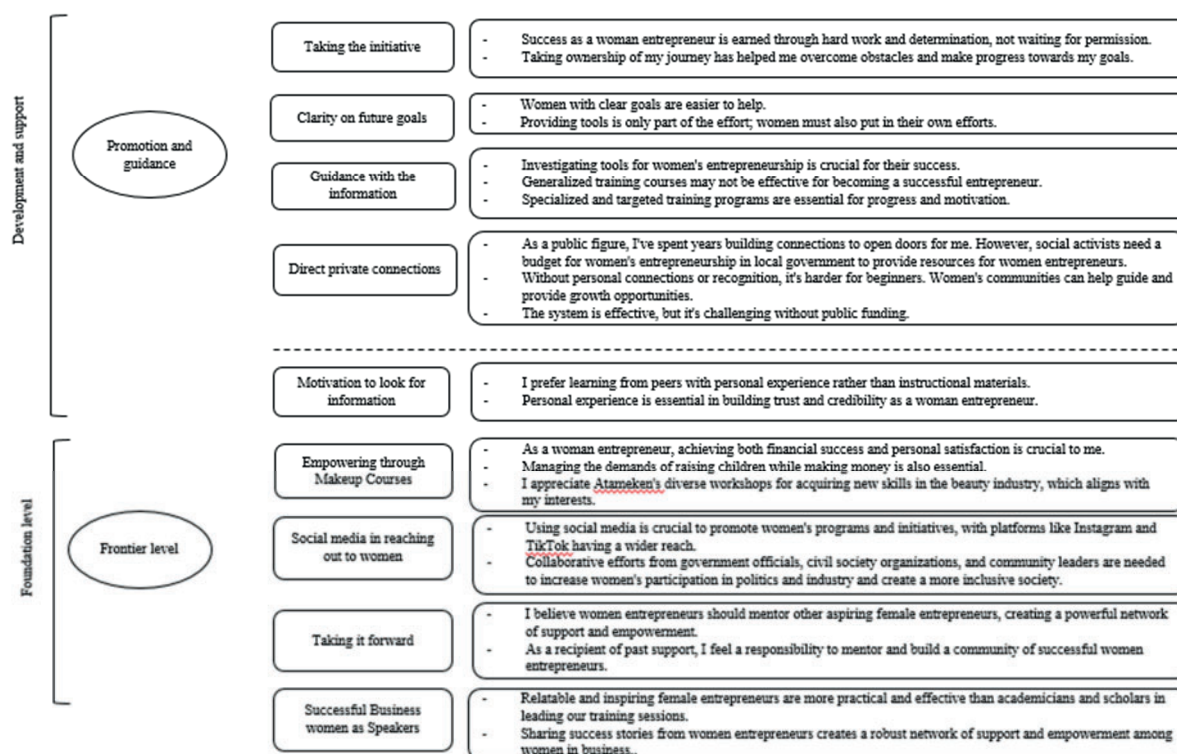
Бұл зерттеуде негізгі деректерге қол жеткізу үшін бастапқыда "Атамекен" Қазақстан Республикасы Ұлттық Кәсіпкерлер палатасының ұсынымдары бойынша үш қатысушы іріктелінді. Бұл қатысушылар аймақтың іскерлік өміріне әйелдерді тартуға көмектесетін ұйым – іскер әйелдер кеңесінің мүшелері болды. Қатысушылар арасында Қазақстанның іскер әйелдер қауымдастығының, бизнестегі әйелдерді біріктіру және қоғамды жақсартуға ықпал ететін Ұлттық қоғамдық ұйымның өкілдері де болды. Со-ңында, бүкіл Қазақстан бойынша түрлі шағын және орта кәсіпорындардың әйел кәсіпкерлерінен сауал-нама жүргізілді. Деректермен қанықтылыққа 15-ші сұхбаттан кейін қол жеткізілді және 20-шы сұхбат-қа дейін жаңа маңызды тұжырымдар табылған жоқ.

Сұхбатты Қазақстан азаматы болып табылатын және оларды қазақ және орыс тілдерінде жүргізген бұл зерттеудің бірінші авторы жүргізді. Сұхбаттар 30-дан 90 минутқа дейін созылды, ал қосымша бей-ресми пікірталастар кейде екі сағатқа дейін созылды. Қатысушыларға зерттеудің мақсаты туралы ақпа-рат берілді, ал құпиялылық және кез келген уақытта оған қатысудан бас тарту мүмкіндігі қол қойылған келісім нысандарымен қамтамасыз етілді.

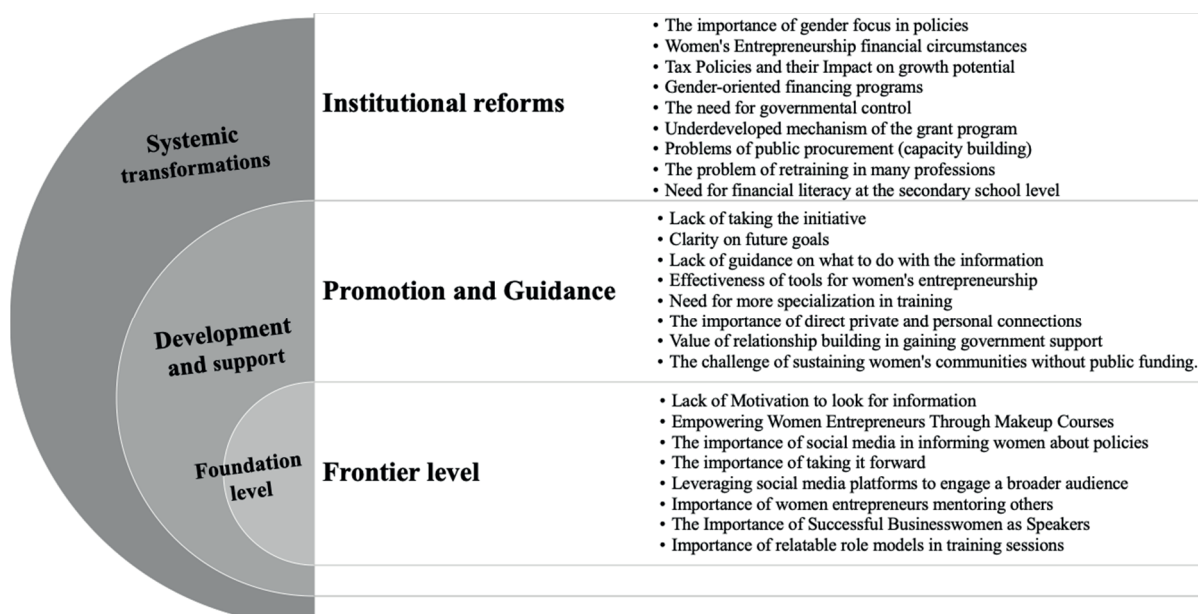
Сұхбат барысында қатысушыларға олардың кәсіпкерлік тәжірибесі және үкімет пен коммерциялық институттар арасындағы Қазақстандағы шағын бизнесті мемлекеттік қолдау мен өсіруге жәрдемдесу-дегі өзара қарым-қатынастары туралы ашық сұрақтар қойылды. Сондай-ақ олардан кәсіпті дамытуға кедергі болатын кәсіби ортада кездесетін мәселелер туралы сұралды. Сұхбат сұрақтары әр қатысушыға олардың көзқарастары мен пікірлерінің тиімді көрінуін қамтамасыз ету үшін жеке таңдалды.

Деректерді талдау үшін бұл зерттеу жеке әңгімелерден тақырыптар алу және қатысушылардың кәсіпкер ретіндегі тәжірибесін жақсырақ түсіну үшін индуктивті пайымдау әдісін қолданды. Біздің үлгінің геосаяси контекстін ескере отырып, пайда болған деректерді өңдеу және тереңірек түсінуге қол жеткізу үшін сапалы тәсіл қажет болды. Біз алға жылжыған сайын талдау үшін қолданылатын кодтар зерттеушінің білімі мен перспективасына сәйкес бейімделді және қайта құрылды. Сурет 1 кодтау құ-рылымын бейнелейді, ал Сурет 2 әр түрлі деңгейдегі тақырыптар көрсетілген.

Сурет 1 – Кодтау құрылымы
Ескертпе – зерттеу авторларымен құрастырылған

Сурет 2 – Кодтау тақырыптары
Ескертпе – зерттеу авторларымен құрастырылған

Сұхбаттың транскриптітерін мұқият талдай отырып, қатысушылардың өз бизнесін басқарудағы қиындықтары және жергілікті атқарушы органдармен өзара әрекеттесу кезіндегі қиындықтары туралы құнды ақпарат алынды. Осы кедергілерді тереңірек түсіну үшін, олардың негізгі заңдылықтарын анықтау үшін транскриптітерді қайта оқылды. Бұл талдау әйел кәсіпкерлерге заңнаманы қалыптастыруға және әйелдер кәсіпкерлігін дамытуға ықпал ететін қолдау тетіктерін енгізуге белсенді қатысу қажеттігін көрсетті.

Үшінші оқылымда көптеген атқарушы органдардың болуына қарамастан, әйелдер өз бизнесін кеңейтуге келгенде әлі де қиындықтарға тап болатынын анықталды. Бұл мәселені шешу үшін кәсіпкерліктегі әйелдер үшін тең құқықтар мен мүмкіндіктерді қамтамасыз ете отырып, қолдау көрсететін, процестерді жүйелейтін және қаражаттың бөлінуін бақылайтын үкіметтік құрылымды құру өте маңызды.

Төртінші және соңғы оқу барысында үш негізгі тақырып анықталды: жоғарғы деңгейдегі жүйелі трансформация, орта деңгейдегі даму және қолдау, және төменгі деңгейіндегі негізі. Институттар деңгейіндегі өзара тәуелді құрылымдар, институттар мен қолайлы жағдайлар арасындағы өзара іс-қимыл динамикалық және нақты контекстке байланысты екені белгілі болды.

Нәтижелер. Зерттеу нәтижелері үш тақырыпты қамтиды: институционалдық реформалар, жоғарылату және көшбасшылық және бастапқы деңгей. Деңгейлер қатысушылар бөліскен идеялар мен әңгімелер негізінде бөлінді. Деректер әртүрлі деңгейдегі мекемелердің көмегімен шешілуі мүмкін түрлі мәселелерді көрсетті. Жүйелік қайта құру деңгейінің мәселелерін ең жоғары саяси кезеңде жаңа ережелерді енгізу арқылы шешуге болады. Даму және қолдау мәселелері мүдделі тараптардың құралдарын кеңейту және әйелдер кәсіпкерлігінің дамуына әсер ету үшін қолданыстағы ережелерге түзетулер енгізуді талап етеді. Базалық деңгейдегі мәселелерді қолданыстағы құралдар мен ережелер арқылы жаңа тәсілдерді қолдану немесе жергілікті жерлерде мүдделі тараптардың әлеуетін арттыру арқылы шешуге болады.

Тақырып 1 – Институционалдық реформалар. Зерттеудің алғашқы мағлұматтар жинағы салық саясатының өсу әлеуетіне әсері және әйелдерге несиеге қол жеткізуге көмектесетін гендерлік қаржыландыру бағдарламаларының қажеттілігі туралы түсінік береді. Әйелдер үшін тең құқықтар мен мүмкіндіктерді қамтамасыз ету мақсатында қаражаттың бөлінуін қолдау, жүйелеу және бақылау үшін әйелдер бизнесі институтын құру ұсынылады. Сонымен қатар, шағын және орта кәсіпкерлерді қолдаудың гранттық бағдарламасында ашықтық қажет. Ол сондай-ақ әйелдердің табысқа жету мүмкіндіктерін жасау үшін бизнес пен жергілікті атқарушы органдар арасындағы өзара әрекеттесудің маңыздылығын көрсетеді.

Тақырып 2 – Жоғарылату және көшбасшылық. Тақырып 2 әйелдерге өздерінің кәсіпкерлік бастамаларын басқаруға мүмкіндік берудің маңыздылығын көрсетеді, бұл әртүрлі және жан-жақты бизнес ортасын құру үшін өте маңызды. Кәсіпкерлікте жетістікке жету үшін бірқатар ресурстарды пайдалану, қажырлы еңбек және олардың мақсаттары мен уәждерін нақты түсіну қажет. Ол сондай-ақ кәсіпкерлік саласындағы әйелдердің мүмкіндіктерін кеңейтудің және әртүрлі және инклюзивті бизнес ортасын құрудың маңыздылығын көрсетеді. Алайда, қатысушылар басшылық пен қолдаудың жоқтығы көңілсіздікке әкеліп соқтыруы және табысқа жетуге кедергі келтіруі мүмкін екенін атап өтті. Қолдау алу үшін жергілікті өзін-өзі басқару органдарымен жеке байланыстар мен қарым-қатынастар өте маңызды. Әйелдер қауымдастығы қажетті басшылық пен өсу мүмкіндіктерін қамтамасыз ете алады, бірақ оларды сақтау үшін ресурстар қажет. Бұл ұжымдық күш-жігерді қажет ететін өзекті мәселе және үкімет әйелдер кәсіпкерлігін дамытуға басымдық беруі тиіс.

Тақырып 3 – Бастапқы деңгей. Тақырып 3 кәсіпкерлік саласындағы әйелдердің алдында тұрған қиындықтарды және өз бизнесін бастау үшін олардың мүмкіндіктерін қолдау және кеңейту үшін қажетті стратегияларды қамтиды. Зерттеуде көтерілген кейбір негізгі сұрақтарға ақпарат іздеуге мотивацияның болмауы, жеке тәжірибе мен құрдастарына қолдау көрсетудің маңыздылығы, бірегей және қызықты оқу тәжірибесінің қажеттілігі және әлеуметтік медианың хабардарлықты арттырудағы рөлі жатады. Бұл сонымен қатар тәлімгерліктің маңыздылығын және табысты әйел кәсіпкерлердің спикер ретіндегі құндылығын көрсетеді. Бұл стратегиялар әйелдерді кәсіпкерлік әлемінде табысқа жету үшін қажетті дағдылармен, біліммен және қолдаумен қамтамасыз етуге көмектеседі.

Талқылау. Бұл зерттеу Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық климатында жұмыс істейтін әйел кәсіпкерлердің алдында тұрған көптеген қиындықтарды ашады. Ол сондай-ақ институттардың нәтижелерінен реформалауды қажет ететінін атап көрсетеді; бастапқы деңгейіндегі озық іс-шаралармен қатар, олардың күш-жігерін қолдау үшін ғана емес, сонымен қатар олардың арасындағы жалпы дамуды ынталандыру үшін де қол жетімді болуы керек, бұл сонымен қатар осындай қиындықтарды жеңуге тырысқанда көп деңгейлі стратегиялық тәсілдің арқасында оңтайлы нәтижелерге қол жеткізуге әкеледі аталған қорытындылар. Қазақстанда әйелдер кәсіпкерлігін қолдайтын реформалар жүргізу қажет. Осы талқылаудың Тақырып 1 бұл мақсатқа гендерлік бағдарланған саясат арқылы қол жеткізуге болатынын, ол кәсіпкерлікпен айналысуға мәжбүр болған әйелдердің санын азайтуға бағытталған, сонымен бірге бұл адамдар отбасылық міндеттемелерді құрбан етпестен кәсіпкерлік қызметпен еркін айналыса алатын жағдайлар жасайды. Әйелдердің мүмкіндіктерін кеңейту кәсіпкерлікте үлкен әртүрлілікті жүзеге асырудың ажырамас бөлігі болып табылады; осылайша, Тақырып 2 кәсіпкерлік табысқа жету жолында күш-жігер, құралдар және өзіне нақты мақсаттар қою сияқты факторлармен қатар оның маңыздылығын көрсетеді. Соңында, Тақырып 3 кәсіпкер әйелдердің жиі кездесетін кедергілерін зерттейді және осы қиындықтарды жеңудің дәлелденген және тиісті әдістерін ұсынады.

Гендерлік теңсіздік бүкіл әлемдегі кәсіпкерлік қызмет нәтижелеріне әсер ететін тұрақты мәселе болып қала береді; дегенмен, гендерлік бағдарланған саясатқа басымдық беру теңдікті ілгерілету кезінде экономикалық өсуді ынталандырудың тиімді әдісі болуы мүмкін [31]. Кәсіпкер әйелдердің мүмкіндіктерін кеңейту оларды тікелей әсер ететін барлық шешім қабылдау процестеріне, соның ішінде олардың қажеттіліктерін ескере отырып жасалған заңнаманы немесе басқа тетіктерді қалыптастыруға тартуды талап етеді. Сонымен қатар, секторға тән проблемаларды тану және ШОБ табысына бағытталған гранттарға немесе субсидияларға тең қол жеткізуді қамтамасыз ететін ашық жағдайларды енгізу әйелдерге тиесілі кәсіпорындар үшін қолайлы ортаның маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Егер жергілікті өзін-өзі басқару органдары бизнес иелерімен біріксе, кәсіпкерлер айтарлықтай пайда көре алады. Мұндай серіктестіктер маңызды ресурстарға, қаржыландыру нұсқаларына және табысқа жету жолындағы кедергілерді еңсеру үшін қажетті көмекші қызметтерге кеңейтілген қолжетімділікті ұсына отырып, кәсіпкерлік өсу үшін қолайлы орта құруға ықпал етеді. Ақырында, қаржыландырудың инновациялық модельдері көптеген әйел кәсіпкерлер кездесетін қаржылық кедергілерді, соның ішінде гендерлік бағдарланған қаржыландыру бағдарламаларын [32; 33] немесе оларды қолдау үшін арнайы әзірленген мемлекеттік субсидиялар квоталарының жүйелерін жоюға көмектесе алады. Кәсіпкер әйелдерге қаржылық қолдауға қол жетімділікті қамтамасыз ету өте маңызды және жергілікті өзін-өзі басқару органдары несие беру нұсқаларын ұсына отырып, бұған ықпал ете алады [34]. Зерттеуге сәйкес, әйел кәсіпкерлерді қолдау несие талаптарын төмендетуді және әртүрлі салаларда квоталарды белгілеуді қамтиды.

Бұл ұсыныс әйелдер басқаратын бизнес үшін іскерлік мүмкіндіктерді айтарлықтай кеңейтуі мүмкін. Институционалдық қолдау әйелдер кәсіпкерлігінің тиімді өсуі үшін өте маңызды [35]; демек, осы кәсіпорындардың дамуына ықпал етуге бағытталған әйелдер бизнесі институты сияқты мемлекеттік бағдарламаларды әзірлеу қажет. Кәсіпкер әйелдердің мүмкіндіктерін кеңейту тиісті ресурстарға қол жетімділікті қамтамасыз ету арқылы жүзеге асырылады [36]. Сонымен қатар, жергілікті өзін-өзі басқару органдарымен жеке қарым-қатынасты нығайту әйелдер арасындағы кәсіпкерлікті басқаруға және олардың өсуіне ықпал ете отырып, ресурстардың қол жетімділігін арттыруы мүмкін [37].

Әйелдер кәсіпкерлігінің динамикасы дамуын жалғастыруда, бірақ нақты мәселелер де сақталуда. Ең маңызды мәселе кәсіпкерлік қызметпен айналысу кезінде әйелдердің бастамасын көрсету қажеттілігі болып табылады. Қатысушылар басқалардың қолдауы сияқты сыртқы факторларға көп сенбей, өз жолдары үшін жауапкершілікті қабылдаудың маңыздылығын атап өтті. Мақсаттарды нақты түсіну кәсіпкерлік табысқа жету жолындағы маңызды шарт болып табылады. Дегенмен, орынсыз күш-жігерге немесе сәтсіздікке әкелетін қолда бар ақпаратты қалай тиімді пайдалану керектігі туралы жан-жақты нұсқаулық қажет. Мамандандырылған оқу бағдарламаларын сарапшылар әйелдер кәсіпкерлігі модельдерінде ілгерілеу үшін қажет деп ұсынады [38], жаңа кәсіпкерлерді табысқа жетудің сенімді стратегияларымен қамтамасыз ету үшін ақысыз оқуды қайта қарау қажет болуы мүмкін. Бұл тәсілмен

[39] келіседі. Олар әйелдер басқаратын бизнестің өсуі мен табысын қолдау үшін кәсіпкерлікті оқыту бағдарламаларында қаржыландыру мен желілерге қол жетімділіктің шектелуі және қоғамның күтуі мен гендерлік бейімділік сияқты проблемалық тәжірибені есепке алудың маңыздылығын көрсетеді.

Мемлекеттік қолдауды алу қайталанатын сұраныстар арқылы жеке қарым-қатынастарды орнату сияқты келісілген күш-жігерді қажет етеді, ал оң көзқарасты сақтау атауды тану арқылы қауымдастықтардағы беделді арттыратын жеке байланыстармен бірге нәтиже бере алады. Жаңадан бастаған кәсіпкер әйелдер өз бизнестерін ашуда жиі қиын күреске тап болады. Процестің маңызды аспектісі тәжірибелі салалық әріптестерден ұсыныстар алу болып табылады. Бұл әйелдер қауымдастығының бизнесті дамытудағы өсу мүмкіндіктері үшін маңыздылығын көрсетеді, өйткені әйел кәсіпкерлерді қолдайтын тұрақты модельдер үшін ресурстарға басымдық беруді жалғастырылады [40]. Кәсіпкер әйелдердің алдында тұрған қиындықтар олардың табысқа жетуіне көмектесетін күресу стратегияларын қажет ететін тұрақты мәселе болып табылады. Осы мәселелердің бірі олардың табысқа жету үшін қажетті ақпаратты табу үшін көбірек мотивация қажеттілігінен көрінеді; сондықтан бірегей оқу тәжірибесі өз салаларында табысқа жеткен сала сарапшыларының қатысушыларын тарту үшін арнайы әзірленген маңызды құрамдас бөлікке айналады. [41] Пәкістандағы әйел кәсіпкерлерді кәсіпкерлікке үйретудің COVID-19-ға қатысты тәжірибесін зерттеу арқылы өз үлестерін қосады, бұл олардың нақты қажеттіліктері мен мәселелерін ескеретін жеке оқу бағдарламаларын әзірлеуге негіз бола алады. Өз салаларында керемет нәтижелерге қол жеткізген сала сарапшыларының жаттықтырушылары ретінде бұл бағдарламалар табысқа ұмтылатын кәсіпкер әйелдерге құнды ақпарат пен мотивация бере алады.

Сонымен қатар, басқа адамдармен тығыз жұмыс жасау арқылы алынған жеке тәжірибе кәсіпкерлікке қатысты бірегей міндеттерді қалай шешуге болатындығы туралы баға жетпес ақпарат береді. Әйелдер осындай кедергілерге тап болған және жеңіске жеткен адамдардан үйренуді жөн көреді. Twitter, LinkedIn және Instagram сияқты әлеуметтік медиа платформалар кәсіпкерлік ақпаратпен бөлісудің тиімді әдістерін ұсынады. Осы технологияны тиімді пайдалана отырып, жергілікті қауымдастықтарда мағыналы байланыстар орнату арқылы бүкіл әлемді қамтуға болады. Тұрақты қоғамдық қолдауды жүзеге асыру және біліктілікті арттыру, жеке тәлімгерлік мүмкіндіктері және әлеуметтік желілермен тиімді қарым-қатынас жасау үшін қолжетімді ресурстарды қамтамасыз ету арқылы біз әйелдердің бизнес мақсаттарына жету мүмкіндіктерін кеңейтуге болады [42, 43]. Бұл тәсіл [44] жұмысымен сәйкес келеді. Ол әлеуметтік медианың Үндістандағы әйелдердің дауысын көтеруге, әсіресе кәсіпкерлікті дамытуға қаншалықты әсер еткенін атап көрсетеді. Әрбір әйелдің кәсіпкерлікте табысқа жету мүмкіндігі бірдей инклюзивті қоғам барлық қатысушылардан ұжымдық әрекеттерді талап етеді. Макияж курстары арқылы әйел кәсіпкерлердің мүмкіндіктерін кеңейту олардың арасында кәсіпкерлікке деген қызығушылықты арттыра алатын қатысушылар ұсынған стратегиялардың бірі болды. Сұлулық индустриясы әйелдер үшін тартымды саланы ұсынады, өйткені олар өздерінің құмарлықтарын жұмысымен оңай үйлестіре алады.

Сонымен қатар, қатысушылардың пікірінше, ақша табу кезінде бала тәрбиесінің қажеттіліктерін қанағаттандыру өте маңызды болып қала береді; сондықтан осы қажеттілікті қанағаттандыру үшін арнайы бағдарламалар жасау пайдалы болар еді. "Атамекен" кәсіпкерлер палатасы жаңадан бастаған және қалыптасқан кәсіпкерлерге жаңа дағдыларды игеруге немесе өз бизнесін айтарлықтай жақсартуға көмектесетін семинарлар мен тренингтер ұсынады. Әйелдер арасында кәсіпкерлік дағдыларды дамытуға бағытталған әртүрлі бағдарламалар немесе бастамалар туралы хабардар болу әлеуметтік медиа платформаларын - Instagram немесе Tik Tok-ты жаппай қамтудың қуатты құралы ретінде стратегиялық пайдалануды талап етеді. Мемлекеттік шенеуніктер, қоғамдық көшбасшылар, сондай-ақ азаматтық қоғам ұйымдары арасында ынтымақтастық қажет, негізінен әйелдердің әртүрлі салаларға қатысуын кеңейту үшін қажетті жоспарларды әзірлеу, сонымен бірге оларды қазіргі қоғамда белсенді саяси ойыншы болуға ынталандыру қажет.

Бизнес құру бағдарламалары арқылы көмек алған әйел кәсіпкерлерге әлеуметтік жауапкершілікті ілгерілету және қуатты қолдау желісін құру үшін басқа әйелдерге тәлімгерлік ету ұсынылады. Әйелдер кәсіпкерлігін дамыту орталықтары тәлімгерлер арасында жеке тренингтер ұсынады. Сонымен қатар, табысты кәсіпкер әйелдер тренингтерде спикерлер ретінде жоғары бағаланады, өйткені олардың

шынайы жеңіс оқиғалары академиялық сарапшыларға қарағанда жаңадан келген кәсіпкер әйелдерді тиімдірек шабыттандырады.

Саяси ұсынымдар. Кәсіпкер әйелдердің мүмкіндіктерін кеңейту экономикалық өсуге ықпал ету және гендерлік теңсіздікті азайту үшін өте маңызды. Алайда, кәсіпкер әйелдер көбінесе қаржыландыру мен ақпаратқа қол жеткізуде айтарлықтай қиындықтарға тап болады, бұл ақпараттық асимметрияға әкелуі мүмкін. Бұл асимметрия әйел кәсіпкерлерді қолайсыз жағдайға қалдыруы мүмкін, бұл олардың ер әріптестерімен бәсекелесуін қиындатады. Бұл мәселені шешу үшін директивалық органдар мен мүдделі тараптар кәсіпкер әйелдерге тиісті ресурстар мен басшылыққа қол жеткізуге назар аударуы керек. Бұған гендерлік бағдарланған қаржыландыру бағдарламалары және шағын және орта кәсіпкерлерді қолдайтын ашық гранттық бағдарламалар кіруі мүмкін. Бұл бағдарламалар кәсіпкер әйелдерге табысқа жету үшін қажетті ресурстармен қамтамасыз ету арқылы ақпараттық асимметрияны төмендетуі мүмкін.

Осы бағдарламалардан басқа, жауапты органдар ерлер басым салалардағы әйелдерге мүмкіндіктер жасап, әйелдер белсенді салаларға қаржыландыруды жұмылдыруы керек. Кәсіпкер әйелдердің жетістіктерін тойлау, сонымен қатар жаңа бастаған кәсіпкерлерге үлгі-өнеге мен шабыт беру арқылы әйелдер кәсіпкерлігін қолдай алады. Кәсіпкер әйелдердің мүмкіндіктерін кеңейту дегеніміз-олардың мақсаттарының анықтығын түсіну кезінде тиісті ресурстар мен басшылыққа қол жетімділікті қамтамасыз ету. Ақпараттық асимметрияны азайту арқылы жауапты органдар кәсіпкер әйелдерге тең жағдай жасауға және экономикалық өсу мен гендерлік теңдікке ықпал ете алады.

Тұлғааралық әлеуметтік қатынастарды өзгертуге бағытталған төменнен жоғарыға қарай әлеуетті арттыру әрекеттері, егер олар елді басқару саласындағы реформалармен бірге жүрсе ғана, тұрақты азаматтық институттардың дамуына әкелуі мүмкін [37]. Өмірдегі жалпы еңбек өнімділігіне әсер ететін факторлар жұмыс орындарын құруға тікелей әсер ететіндерден өзгеше болуы мүмкін [17]. Сондықтан жауапты органдар ауылдық, шалғай, қалалық, гүлденген, аз гүлденген, өсіп келе жатқан, тоқырау немесе құлдырау сияқты әртүрлі аймақтардың нақты қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін қандай экономикалық факторларға назар аудару керектігін мұқият ойластыруы керек. Нәтижесінде саясат әр аймақтың ерекше жағдайлары мен сипаттамаларын көрсететін етіп бейімделуі керек және әр түрлі қауымдастықтар кездесетін әр түрлі экономикалық мәселелерді шешу үшін орналасуға негізделген тәсілді қолдануы керек.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қазақстандағы әйелдер үшін кәсіпкерлік жол институционалдық қолдаудың жеткіліксіздігіне байланысты күрделі болып табылады. Бұл зерттеу осы жүйелі қиындықтарға жарық түсіреді, сонымен бірге кәсіпкер әйелдердің мүмкіндіктерін кеңейтуге ықпал ететін институционалдық реформалардың маңыздылығын көрсетеді. Бұл мәселені тиімді шешу үшін көп деңгейлі стратегия ұсынылады.

Бірінші тақырып кәсіпкерлік мақсаттарға қол жеткізе отырып, отбасылық міндеттерді жеңілдетуге бағытталған гендерлік саясатты ұсынады. Жауапты мемлекеттік органдар әйелдерге табысты бизнесті тиімді құру үшін қажетті қолдауды ұсына отырып, тиімді құралдарды енгізе алады. Екінші тақырып тек бизнеспен ынтымақтасатын мемлекеттік субсидиялар квоталары жүйелері қолдайтын қаржыландырудың инновациялық модельдерінің арқасында теңдік жетістіктерімен қатар экономикалық өсуді ынталандыратын гендерлік бағдарланған саясат арқылы ресурстарға, гранттарға, ашық шарттардағы субсидияларға тең қолжетімділікті көрсетеді. Жергілікті өзін-өзі басқару органдары мен кәсіп иелері арасындағы ынтымақтастық қаржыландырудың тиісті нұсқаларын, сондай-ақ оларға әсер ететін жүйелік жағымсыздықтарға байланысты негізсіз сыртқы көмекке жүгінбей, өз жолын тиімді түрде алға жылжытатын әйел кәсіпкерлерге тиісті қолдау қызметтерін ұсынады. Ақырында, үшінші тақырып кәсіпкер әйелдердің кездесетін жалпы кедергілерін қарастырады және оларды жеңудің құнды, прагматикалық стратегияларын ұсынады. Бұл мамандандырылған оқу бағдарламалары мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарымен жеке қарым-қатынастың маңыздылығын көрсетеді. Бұл екі фактор әйелдердің кәсіпкерлік табысын дамыту үшін бағдарлар мен тиісті мүмкіндіктер береді. Әйелдердің кәсіпкерлікке қатысуына жүйелік кедергілер жиі себеп болады; бұл жауапты мемлекеттік органдардың тиісті қолдау

тетіктерін құру қажеттілігін көрсетеді. Бұл кедергілерді жою гендерлік бағдарланған қаржыландыру бағдарламаларын және дәстүрлі түрде ер адамдар басым секторларда грант алудың ашық мүмкіндіктерін жүзеге асыруды қамтиды.

Осы шаралардан басқа, табысты әйелдер кәсіпкерлігін қолдау арқылы бастаушы кәсіпкерлерді ынталандыру гендерлік теңдік мақсаттарына қол жеткізе отырып, тұрақты экономикалық өсуге ықпал етуі мүмкін. Кәсіппен айналысу ережелерін теңестірудің маңызды стратегиялары ақпараттық асимметрияны жояды. Сонымен қатар, әлеуметтік медиа платформаларының мүмкіндіктерін қолдану ақпараттық-насихаттық күш-жігерді кеңейту және кәсіпкерлікке байланысты, біліктілікті арттыру іс-шаралары үшін қол жетімді ресурстармен қамтамасыз етуге қажетті ресурстарға қол жеткізуді қамтамасыз етеді. Бұдан басқа, тәлімгерлік бағдарламалары, мамандандырылған оқыту, сала көшбасшыларымен жеке байланыстар, гендерлік бағдарланған саясатпен қатар Қазақстандағы әйелдер басқаратын кәсіпорындардың гүлденген экожүйесіне елеулі үлес қоса отырып, қазақстандық кәсіпкер әйелдердің мүмкіндіктерін барлық деңгейлерде кеңейте алады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Teshabaeva O., Abdullaeva M., Aminjonova V. The role and importance of entrepreneurship and small business in the national economy //INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429. – 2022. – Т. 11. – С. 183-191.
2. Powell B. (ed.). Making poor nations rich: Entrepreneurship and the process of economic development. – Stanford University Press, 2007.
3. Barnett N., Griggs S., Sullivan H. Guest editors' introduction: the power of now. Reimagining the future of local government through studies of 'actually existing' practice //Local Government Studies. – 2020. – Т. 46. – №. 4. – С. 505-523.
4. Henrekson M., Stenkula M. Entrepreneurship and public policy. – Springer New York, 2010. – С. 595-637.
5. Kot S., Meyer N., Broniszewska A. A cross-country comparison of the characteristics of Polish and South African woman entrepreneurs. – 2016.
6. Vodă A. I. et al. Testing entrepreneurial intention determinants in post-transition economies // Sustainability. – 2020. – Т. 12. – №. 24. – С. 10370.
7. Zhu Z., Lin S. Understanding entrepreneurial perceptions in the pursuit of emerging e-business opportunities: The dimensions and drivers //Computers in Human Behavior. – 2019. – Т. 95. – С. 252-261.
8. World Bank. Women, Business and the Law. [Электронды ресурс] www.worldbank.org. Available at: <https://wbi.worldbank.org/content/dam/documents/wbi/2021/snapshots/Kazakhstan.pdf> (Қауап уақыты: 03.07.2023).
9. Henry C., Foss L., Ahl H. Gender and entrepreneurship research: A review of methodological approaches //International Small Business Journal. – 2016. – Т. 34. – №. 3. – С. 217-241.
10. Brush C. et al. A gendered look at entrepreneurship ecosystems //Small Business Economics. – 2019. – Т. 53. – С. 393-408.
11. Marlow S., Carter S. If you don't ask you don't get! Women, selfemployment and finance //Warwick Business School Small Firms Finance Conference, May, Coventry. – 2006.
12. Brush C. G. et al. The use of bootstrapping by women entrepreneurs in positioning for growth //Venture Capital. – 2006. – Т. 8. – №. 1. – С. 15-31.
13. Minniti M., Arenius P., Langowitz N. The 2005 Global Entrepreneurship Monitor special topic report: Women in entrepreneurship //Center for Women's Leadership at Babson College, Babson Park, MA. – 2005. – Т. 28. – №. 2-3. – С. 223-239.
14. Minniti M. Gender Issues in Entrepreneurship, Foundations and Trends. Entrepreneurship, Vol. 5, Nos. 7-8. – 2009. – P. 497-621.
15. Brush C. G., De Bruin A., Welter F. A gender-aware framework for women's entrepreneurship // International Journal of Gender and entrepreneurship. – 2009. – Т. 1. – №. 1. – С. 8-24.

16. Gala P., Camargo J., Freitas E. The Economic Commission for Latin America and the Caribbean (ECLAC) was right: scale-free complex networks and core-periphery patterns in world trade //Cambridge Journal of Economics. – 2018. – Т. 42. – №. 3. – С. 633-651.
17. Fritsch M., Storey D. J. Entrepreneurship in a regional context: Historical roots, recent developments and future challenges //Regional studies. – 2014. – Т. 48. – №. 6. – С. 939-954.
18. Bergmann H., Hundt C., Sternberg R. What makes student entrepreneurs? On the relevance (and irrelevance) of the university and the regional context for student start-ups //Small business economics. – 2016. – Т. 47. – С. 53-76.
19. Korosec R. L., Berman E. M. Municipal support for social entrepreneurship //Public administration review. – 2006. – Т. 66. – №. 3. – С. 448-462.
20. Lyon F., Fernandez H. Strategies for scaling up social enterprise: lessons from early years providers // Social Enterprise Journal. – 2012. – Т. 8. – №. 1. – С. 63-77.
21. Wang J. H. et al. The contribution of self-efficacy to the relationship between personality traits and entrepreneurial intention //Higher Education. – 2016. – Т. 72. – С. 209-224.
22. Kaya H. D. How Does State and Local Government Support Affect Entrepreneurs' Gender, Age and Race? //JWEE. – 2018. – №. 1-2. – С. 1-16.
23. Dodaro M. Municipal entrepreneurship support policies: convergence or divergence? //Local government studies. – 2023. – Т. 49. – №. 2. – С. 274-293.
24. Westley F., Antadze N. Making a difference: Strategies for scaling social innovation for greater impact //Innovation Journal. – 2010. – Т. 15. – №. 2.
25. Dacin P. A., Dacin M. T., Matear M. Social entrepreneurship: Why we don't need a new theory and how we move forward from here //Academy of management perspectives. – 2010. – Т. 24. – №. 3. – С. 37-57.
26. OECD (2003). Financing women entrepreneurship: a global challenge. [Электронды ресурс] <https://www.oecd.org/regional/leed/7349273.pdf> (өарау уақыты 22.05.2023).
27. Audretsch D. Entrepreneurship research //Management decision. – 2012. – Т. 50. – №. 5. – С. 755-764.
28. Davidsson P., Henrekson M. Determinants of the prevalence of start-ups and high-growth firms //Small business economics. – 2002. – Т. 19. – С. 81-104.
29. Welter F. Contextualizing entrepreneurship—conceptual challenges and ways forward //Entrepreneurship theory and Practice. – 2011. – Т. 35. – №. 1. – С. 165-184.
30. Pinson G., Journel C. M. (ed.). Debating the neoliberal city. – Taylor & Francis, 2017.
31. Bertay A. C., Dordevic L., Sever C. Gender inequality and economic growth: Evidence from industry-level data. – International Monetary Fund, 2020.
32. Nalyvaiko L. R., Hrytsai I. O. Gender budgeting as a means of ensuring the gender equality principle // Publishing House “Baltija Publishing”. – 2021.
33. Petrovich L. I. Gender oriented budgeting as a tool for achieving gender equality //Публічне урядування. – 2020. – №. 2 (22). – С. 130-140.
34. ADB 2019. Promoting Women's Entrepreneurship in Sri Lanka [Электронды ресурс] www.adb.org. Asian Development Bank. Available at: <https://www.adb.org/publications/women-entrepreneurship-sri-lanka> (қарау уақыты 22.05.2023).
35. Farr-Wharton R., Brunetto Y. Women entrepreneurs, opportunity recognition and government-sponsored business networks: A social capital perspective //Women in Management Review. – 2007. – Т. 22. – №. 3. – С. 187-207.
36. Ali M. A., Salisu Y. Women entrepreneurship and empowerment strategy for national development // Journal of Economics, Management and Trade. – 2019. – Т. 22. – №. 3. – С. 1-13.
37. Babajanian B. V. Bottom Up and Top Down? Community Development in Post-Soviet Armenia: The Social Fund Model //Social Policy & Administration. – 2005. – Т. 39. – №. 4. – С. 448-462.
38. Dams C. et al. Impact of Accelerators, as Education & Training Programs, on female entrepreneurs // Entrepreneurship Research Journal. – 2021. – Т. 12. – №. 3. – С. 329-362.
39. Portuguese Castro M., Gómez Zermeño M. G. Training needs for successful businesswomen: a narrative analysis of stories of women entrepreneurs. – 2020.

40. Montiel-Campos H. Capitalizing on women's entrepreneurial alertness: The role of human, social and psychological capital // *International Journal of Gender and Entrepreneurship*. – 2019. – Т. 11. – №. 3. – С. 248-272.
41. Afshan G., Shahid S., Tunio M. N. Learning experiences of women entrepreneurs amidst COVID-19 // *International Journal of Gender and Entrepreneurship*. – 2021. – Т. 13. – №. 2. – С. 162-186.
42. Batool S., Qadri F. A., Amir M. A. Social Media and Women Empowerment: A Digital Feminist Analysis of "Watch Us Rise" by Watson and Hagan // *Journal of Social Sciences Review*. – 2022. – Т. 2. – №. 4. – С. 9-18.
43. AlAmmary J. The impact of social media on women's empowerment in the Kingdom of Bahrain // *Gender, Technology and Development*. – 2022. – Т. 26. – №. 2. – С. 238-262.
44. Kumari M. Social media and women empowerment // *Int. J. Sci. Technol. Res.* – 2020. – Т. 9. – №. 3. – С. 5-10.

REFERENCES

1. Teshabaeva, O. Abdullaeva, M. and Aminjonova, V. (2022). The role and importance of entrepreneurship and small business in the national economy. *International Journal of Social Science & Interdisciplinary Research*, 11, pp.183–191.
2. Powell, B. (2008). Making Poor Nations Rich. *Stanford Economics & Finance*.
3. Barnett, N., Griggs, S. and Sullivan, H. (2020). Guest editors' introduction: the power of now. Reimagining the future of local government through studies of 'actually existing' practice. *Local Government Studies*, 46(4), pp.505–523. doi:<https://doi.org/10.1080/03003930.2020.1783251>.
4. Henrekson, M., Stenkula, M. (2010). Entrepreneurship and Public Policy. In: Acs, Z., Audretsch, D. (eds) *Handbook of Entrepreneurship Research*. International Handbook Series on Entrepreneurship, vol 5. Springer, New York, NY. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-1191-9_21.
5. Kot, S., Meyer, N. and Broniszewska, A. (2016). A Cross-Country Comparison of the Characteristics of Polish and South African Women Entrepreneurs. *Economics & Sociology*, 9(4), pp.207–221. doi:<https://doi.org/10.14254/2071-789x.2016/9-4/13>.
6. Voda, A.I., Haller, A.-P., Antichiti, A. and Butnaru, G.I. (2020). Testing Entrepreneurial Intention Determinants in Post-Transition Economies. *Sustainability*, 12(24), p.10370. doi:<https://doi.org/10.3390/su122410370>.
7. Zhu, Z. and Lin, S. (2019). Understanding entrepreneurial perceptions in the pursuit of emerging e-business opportunities: The dimensions and drivers. *Computers in Human Behavior*, 95, pp.252–261. doi:<https://doi.org/10.1016/j.chb.2018.02.015>.
8. World Bank (n.d.). Women, Business and the Law. [online] www.worldbank.org. Available at: <https://wbl.worldbank.org/content/dam/documents/wbl/2021/snapshots/Kazakhstan.pdf>.
9. Henry C., Foss L., Ahl H. (2016). Gender and entrepreneurship research: A review of methodological approaches. *International Small Business Journal*, 34(3). pp. 217-241.
10. Brush, C.G., Edelman, L., Manolova, T. & Welter, F. (2019). A gendered look at entrepreneurship ecosystems. *Small Business Economics*, 53. pp. 9-10.
11. Marlow, S. and Carter, S. (2006). If you don't ask you don't get! Women, self employment and finance. Warwick Business School Small Firms Finance Conference.
12. Brush, C.G., Carter, N.M., Gatewood, E.J., Greene, P.G. and Hart, M.M. (2006). The use of bootstrapping by women entrepreneurs in positioning for growth. *Venture Capital*, 8(1), pp.15–31. doi:<https://doi.org/10.1080/13691060500433975>.
13. Minniti, M., Arenius, P., & Langowitz, N. (2005). The 2005 Global Entrepreneurship Monitor special topic report: Women in entrepreneurship. Center for Women's Leadership at Babson College, Babson Park, MA, 28(2-3), 223-239.
14. Minniti, M. (2009). Gender Issues in Entrepreneurship. *Foundations and Trends® in Entrepreneurship*, 5(7-8), pp.497–621. doi:<https://doi.org/10.1561/03000000021>.

15. Brush, C.G., de Bruin, A. and Welter, F. (2009). A gender-aware framework for women's entrepreneurship. *International Journal of Gender and Entrepreneurship*, 1(1), pp.8–24. doi:<https://doi.org/10.1108/17566260910942318>.
16. Gala, P., Camargo, J., & Freitas, E. (2018). The Economic Commission for Latin America and the Caribbean (ECLAC) was right: scale-free complex networks and core-periphery patterns in world trade. *Cambridge Journal of Economics*, 42(3), 633–651.
17. Fritsch, M. and Storey, D.J. (2014). Entrepreneurship in a Regional Context: Historical Roots, Recent Developments and Future Challenges. *Regional Studies*, 48(6), pp.939–954. doi:<https://doi.org/10.1080/00343404.2014.892574>.
18. Bergmann, H., Hundt, C. and Sternberg, R. (2016). What makes student entrepreneurs? On the relevance (and irrelevance) of the university and the regional context for student startups. *Small Business Economics*, 47(1), pp.53–76. doi:<https://doi.org/10.1007/s11187-016-9700-6>. Bernhard, I. and Olsson, A.K. (2020). Network collaboration for local and regional development - the case of Swedish women entrepreneurs. *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*, 41(4), p.539. doi:<https://doi.org/10.1504/ijesb.2020.111578>.
19. Korosec, R.L. and Berman, E.M. (2006). Municipal Support for Social Entrepreneurship. *Public Administration Review*, 66(3), pp.448–462. doi:<https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2006.00601.x>.
20. Lyon, F. and Fernandez, H. (2012). Strategies for scaling up social enterprise: lessons from early years providers. *Social Enterprise Journal*, 8(1). pp. 63–77. doi:<https://doi.org/10.1108/17508611211226593>.
21. Wang, Jiun-Hao, et al. (2016). The contribution of self-efficacy to the relationship between personality traits and entrepreneurial intention. *Higher Education*, 72, pp. 209–224.
22. Kaya, H.D. (2018). How Does State and Local Government Support Affect Entrepreneurs' Gender, Age and Race? *Journal of Women's Entrepreneurship and Education*, 1-2. pp. 1-16.
23. Dodaro, M. (2021). Municipal entrepreneurship support policies: convergence or divergence? *Local Government Studies*. pp. 1-20.
24. Westley, F., and Antadze, N. (2010) Making a difference: Strategies for scaling social innovation for greater impact." *Innovation Journal*, 15 (2). pp. 1-19.
25. Dacin, P.A., Dacin, M.T. and Matear, M. (2010). Social Entrepreneurship: Why We Don't Need a New Theory and How We Move Forward From Here. *Academy of Management Perspectives*, 24(3), pp.37–57. doi:<https://doi.org/10.5465/amp.2010.52842950>.
26. OECD (2003). Financing women entrepreneurship: a global challenge. [online] Available at: <https://www.oecd.org/regional/leed/7349273.pdf> [Accessed 22 May 2023].
27. Audretsch, D. (2012) Entrepreneurship Research. *Management Decision*, 50 (5). pp. 755–764.
28. Davidsson, P. and Henrekson, M. (2002). Determinants of the prevalence of start-ups and high-growth firms. *Small business economics*, 19. pp. 81–104.
29. Welter, F. (2011). Contextualizing entrepreneurship-conceptual challenges and ways forward. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 35(1), pp.165–184. doi:<https://doi.org/10.1111/j.1540-6520.2010.00427.x>.
30. Pinson, G. and Morel Journel, C. (2017). *Debating the neoliberal city*. Florence: Taylor and Francis.
31. Betray, A.C., Dordevic, L. and Sever, C. (2020). Gender Inequality and Economic Growth. *International Monetary Fund Working Papers*, 20(119). doi:<https://doi.org/10.5089/9781513546278.001>.
32. Nalyvaiko, L. R., and I. O. Hrytsai (2021). Gender budgeting as a means of ensuring the gender equality principle. Publishing House "Baltija Publishing".
33. Petrovich, L.I. (2020). Gender oriented budgeting as a tool for achieving gender equality. *Публічне урядування*, 2 (22). pp. 130–140.
34. ADB. (2019). Promoting Women's Entrepreneurship in Sri Lanka. [online] www.adb.org. Asian Development Bank. Available at: <https://www.adb.org/publications/women-entrepreneurship-sri-lanka> [Accessed 22 May 2023].
35. Farr-Wharton, R. and Brunetto, Y. (2007). Women entrepreneurs, opportunity recognition and government-sponsored business networks. *Women in Management Review*, 22(3), pp.187–207. doi:<https://doi.org/10.1108/09649420710743653>.

36. Ali, M.A. and Salisu, Y. (2019). Women Entrepreneurship and Empowerment Strategy for National Development. *Journal of Economics, Management and Trade*, 22(3), pp.1–13. doi:<https://doi.org/10.9734/jemt/2019/44828>.
37. Babajanian, B.V. (2005). Bottom Up and Top Down? Community Development in Post-Soviet Armenia: The Social Fund Model. *Social Policy and Administration*, 39(4), pp.448–462. doi:<https://doi.org/10.1111/j.1467-9515.2005.00449.x>.
38. Dams, C., Sarria Allende, V., Cornejo, M., Pasquini, R.A. and Robiolo, G. (2021). Impact of Accelerators, as Education & Training Programs, on Female Entrepreneurs. *Entrepreneurship Research Journal*, 12. pp. 329-362. doi:<https://doi.org/10.1515/erj-2020-0306>.
39. Gomez Zermeno, M.G. and Portuguese Castro, M. (2020). Training needs for successful businesswomen: a narrative analysis of stories of women entrepreneurs. *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*, 1(1), p.1. doi:<https://doi.org/10.1504/ijesb.2020.10032635>.
40. Hector, M.C. (2019). Capitalizing on women's entrepreneurial alertness: The role of human, social and psychological capital. *International Journal of Gender and Entrepreneurship*.
41. Gul, A. Shahid, S. and Tunio M.N. (2021). Learning experiences of women entrepreneurs amidst COVID-19. *International Journal of Gender and Entrepreneurship*, 13 (2). Pp.162-186.
42. Batool S., Qadri F. A., Amir M. A. (2022). Social Media and Women Empowerment: A Digital Feminist Analysis of “Watch Us Rise” by Watson and Hagan. *Journal of Social Sciences Review*, 2 (4). pp. 9-18.
43. AlAmmary, J. (2022). The impact of social media on women's empowerment in the Kingdom of Bahrain. *Gender, Technology and Development*, 26 (2). pp 238-262.
44. Kumari, M. (2020). Social media and women empowerment. *International journal of scientific and technology research*, 9(3). pp. 5-10.

STRENGTHENING THE WOMEN'S BUSINESS ECOSYSTEM: THE ROLE OF REGIONAL GOVERNMENT BODIES IN KAZAKHSTAN

N. K. Aljanova¹, N. Zhaksybayeva^{1*}, Sh. Yousafzai¹

¹Nazarbayev University Research Centre for Entrepreneurship, Graduate School of Business, Nazarbayev University, Astana, Republic of Kazakhstan

ABSTRACT

Purpose of the research: The primary objective of this research is to study the role of local government in developing countries, especially in Kazakhstan, in the promotion, support and sustainable development of women's entrepreneurship.

Methodology: This study includes an analysis of the existing relevant literature in the main body in order to examine the role of local governments in promoting and supporting women entrepreneurship. The research methodology includes general official statistical data, as well as interviews with stakeholders related to women's entrepreneurship policy, interview analysis, identification and coding of important themes.

Originality of the research: The research aims to provide valuable perspectives and feasible plans for stakeholders by putting forward recommendations for policymakers. The study seeks to consolidate insights on the importance of women's involvement in entrepreneurship for driving economic growth and advancing gender equality.

Findings: The study revealed important findings regarding the role of local governments in supporting and empowering women entrepreneurs. These results contribute to a better understanding of the problems faced by women in the field of entrepreneurship and provide recommendations for solving them.

Keywords: Women's entrepreneurship, economic growth, gender equality, local government, support, empowerment, resources, policies, stakeholders.

Acknowledgments: The article was carried out within the framework of grant funding under the scientific project of IRN AP14871324 "Creating an entrepreneurial ecosystem (EC) for women entrepreneurs in Kazakhstan".

УКРЕПЛЕНИЕ ЭКОСИСТЕМЫ ЖЕНСКОГО БИЗНЕСА: РОЛЬ РЕГИОНАЛЬНЫХ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ОРГАНОВ В КАЗАХСТАНЕ

Н. К. Альджанова¹, Н. Жаксыбаева^{1*}, Ш. Юсафзай¹

¹Исследовательский центр предпринимательства при Назарбаев университете,
Высшая Школа Бизнеса Назарбаев Университета, Астана, Республика Казахстан

АННОТАЦИЯ

Цель исследования: Основная цель данного исследования заключается в изучении роли местных органов власти в развивающихся странах, особенно в Казахстане, в продвижении, поддержке и устойчивом развитии женского предпринимательства.

Методология: Данное исследование включает в себя анализ существующей соответствующей литературы в основной части с целью изучения роли органов местного самоуправления в продвижении и поддержке женского предпринимательства. Методика исследования включала общие официальные статистические данные, а также интервью с заинтересованными сторонами, связанными с политикой женского предпринимательства, анализ интервью, выявление и кодирование важных тем.

Влияние исследования: исследование направлено на то, чтобы предоставить заинтересованным сторонам ценные перспективы и осуществимые планы, выдвигая рекомендации для политиков. Исследование направлено на обобщение информации о важности участия женщин в предпринимательстве для стимулирования экономического роста и продвижения гендерного равенства.

Результаты исследования: Исследование выявило важные выводы относительно роли местных органов власти в поддержке и расширении прав и возможностей женщин-предпринимателей. Эти результаты способствуют лучшему пониманию проблем, с которыми сталкиваются женщины в сфере предпринимательства, и дают рекомендации по их решению.

Ключевые слова: женское предпринимательство, экономический рост, гендерное равенство, местное самоуправление, поддержка, расширение прав и возможностей, ресурсы, политика, заинтересованные стороны.

Благодарности: Статья выполнена в рамках грантового финансирования научного проекта ИРН AP14871324 «Создание предпринимательской экосистемы для женщин-предпринимателей в Казахстане».

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ

Альджанова Нурлыхан Кожаберженовна – PhD, ғылыми қызметкер, Назарбаев университеті жанындағы Кәсіпкерлікті зерттеу орталығы, Астана, Қазақстан Республикасы, email: nurlykhan.aljanova@nu.edu.kz; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9417-3882>.

Жаксыбаева Нурлыайым – ғылыми қызметкер, Назарбаев Университеті жанындағы Кәсіпкерлікті зерттеу орталығының, Астана, Қазақстан Республикасы, email: nurlyaiym.zhaksybayeva@nu.edu.kz; ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-3951-6912>*

Юсафзай Шумайла – PhD, қауымдастырылған профессор, Назарбаев университеті жанындағы Кәсіпкерлікті зерттеу орталығы директоры, Назарбаев Университетінің Жоғары бизнес мектебі, Астана, Қазақстан Республикасы, email: shumaila.yousafzai@nu.edu.kz; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9136-4947>.

МРПТИ 06.77.61

JEL Classification: E24; F66; J01; J21

DOI: <https://doi.org/10.52821/2789-4401-2023-4-45-55>

FREELANCING IN THE KAZAKHSTAN MARKET: NEW OPPORTUNITIES

Zh. B. Rakhmetulina^{1*}, A. B. Urekeshova¹, A. O. Suleimenova²

¹L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Republic of Kazakhstan

²Sarsen Amanzholov East Kazakhstan University, Ust-Kamenogorsk, Republic of Kazakhstan

ABSTRACT

The purpose of the research. Assessment of the real volume of the freelance services market, the scale of freelancing in the Kazakh labor market based on the available official data from the information systems.

Methodology includes the use of methods: statistical and quantitative analysis of labor market indicators; qualitative analysis in reviewing the works of domestic and foreign scientists on the topic of research; graphic methods of visualizing the results of the study.

Originality/value of the research. The paper offers the results of the analysis of the current state and key problems of Kazakhstan's freelancing market; it assesses the scale of domestic freelancing, considered new prospects for the development of freelance, its social and economic role in solving the problems of reducing unemployment and ensuring employment of the population.

Findings. Freelancing in Kazakhstan is currently not widespread and has little impact on the labor market, although many freelancers are still out of the picture. The freelance services market is closely interconnected with the situation on the labor market. Rather high level of unemployment, lack of opportunity to get a job in their specialty force people to this type of employment.

Keywords: freelance, freelancers, labor market, Kazakhstan.

INTRODUCTION

Globalization, the development of technology, the change of generations and their preferences, and the COVID-19 pandemic have given rise to the rapid growth of non-standard forms of employment. Traditional wage employment is shifting to the freelance economy, or freelancing, which has become an integral part of the labor market.

Many organizations outsource tasks to freelancers that full-time employees cannot perform. Short-term relationships with performers avoid the lengthy process of selecting and hiring workers with a certain skill set that may no longer be in demand in the future. Thanks to this business reduces the cost of personnel and infrastructure (rental of premises, computers, equipment, etc.) by hiring freelancers for specific projects and paying them based on the results.

Literature review. Flexible forms of employment are now popular as it allows people to work efficiently [1]. We believe that the popularity of freelancing has been impacted by pandemic restrictions. Freelancing promotes the commercialization of new technologies, as well as the creation of conditions for their widespread use [2]. The emergence of freelancers in the labor market was facilitated by major changes at different levels: economic, technological, sociocultural [3].

Freelancer as a subject of the labor market is a new type of "free" worker ("free worker") who is not in standard (traditional) social and labor relations with the organization and provides its services mainly through the use of special electronic platforms and information and communication technologies [4].

We agree with D. Bögenhold, A. Klinglmaier, O. Ajayi-Obe and S. C. Parker, who argued that significant changes are taking place in the field of self-employment, the scale of which leads to the formation of a new standard of employment, organization of labor and labor relations in the knowledge economy and in the entrepreneurial market; freelancing has become this new standard, which contributes to the development of the economy [5: 6].

The future of the emerging “freelance economy” is outlined in a report from the Roosevelt Institute and the Kauffman Foundation, which forecasts freelancing will dominate the labor market by 2040 [7].

We can agree with experts about the main trends of the new economy:

1. The work will be in the nature of short-term projects carried out by professionals working in several companies at once with irregular working hours.
2. New levers will be created to reduce economic risks, which will displace traditional pensions and health insurance.
3. Development of freelance portals, which will contain all the information about the supply and demand for freelance services, and thanks to which it will be possible to plan and keep records of ongoing freelance projects [7].

A great influence on the development of self-employment and freelancing has a growing population. According to forecasts, by 2030, the world population will reach 8-8.3 billion people, with urban population increasing by 48-58%, reaching 4.7-5.0 billion people, while the peak of annual urban population growth will be in the period of 2020-2025, reaching a maximum growth rate of 6.9 million people per year [8]. Another demographic factor that self-employment researchers pay attention to is the increase in life expectancy in developed countries, as some retirees continue to work as self-employed [9].

Studies show that job satisfaction as a self-employed person and the choice of this form of entrepreneurship are related to personal qualities and values, primarily independence and autonomy [10]. Therefore, the impetus for the development of freelancing, in our opinion, was the spread of information and communication technologies, which greatly expanded the possibilities of performing non-physical work at any distance, at any time, from any geographical point [11].

We believe that new information technologies have created conditions for self-organization of suppliers and consumers of freelance services in the virtual space. And of course, special freelance exchanges play a special role - electronic trading platforms for organizing the interaction of buyers and sellers of freelance services.

THE MAIN PART OF THE RESEARCH

When working as a freelancer, a person decides for himself when to work, where to work, who to work with, and how much his work costs, based on his knowledge and skills in the market.

Why people choose freelancing and what risks arise from such employment are presented in Figure 1.

Why Choose Freelancing?			What are the risks of such employment?
Low barriers to entry	Combination with the main work	Work in the global labor market	• Unstable employment and income, high competition • Non-compliance with payment terms by the customer • Irregular work schedule • Most of the settlements on the platforms happen "from hand to hand" • No incentives to formalize employment, unattractive tax regimes • Limited rights to unemployment benefits, temporary disability, paid leave • No accident insurance • Low opportunities for career development • Due to the lack of social guarantees, employees are more exposed to social risks • Restrictions on the ability to organize in trade unions
Working time flexibility	Autonomy, little control	Career and personal life balance	
Employment opportunities for youth, women, people of pre-retirement age	Freedom in choosing projects/tasks	Quick income, setting your own price for work	

Figure 1 – Why Choose Freelancing?

Note - compiled by the authors

It is possible to choose one or more projects independently and do them independently. In addition, freelancing opens up new opportunities also for those who some 20 years ago could not be involved in quality employment due to disability, illness or the need to care for family

What's more, every engaged worker has become a "global worker" - jobs can be found without the geographical constraints of where he or she lives. Today, a good computer or big data specialist can live in Kazakhstan, but fulfill orders for a company located in the United States. The rapid development of digital technologies has made this possible.

At the same time, there are risks associated with the development of such processes. For example, freelance workers most often remain outside the systems of social protection, are to some extent limited in labor rights usually provided by traditional employment, such as annual leave, sick leave, advanced training, etc., and, according to studies of the International Labor Organization (ILO), receive less than the official minimum wage [12].

Gig economy workers are responsible for their own personal expenses. While these can be written off as non-work-related personal expenses, it is important to remember that these expenses affect both work-related and personal issues. This can also include professional development expenses. Ironically, for a freelancer, qualifications and being on the cutting edge of labor market trends are extremely important for successful work, and skill development costs, if not money, then time, and this time will not be paid [13].

Also, flexible working hours and self-organization in a precarious work environment increase the risk of professional burnout, as tasks can be performed outside of hours, at the last moment before a deadline, and can become tedious as they are repeated, damaging the freelancer's health. Such employment forces workers to do more work than the original volume in order to increase their rating and attract more customers.

In Table 1, let's look at four groups of freelance workers.

Table 1 – Four categories of freelancers

Freelance is:	Basic Income	Additional income
Self-selection	<i>Free agents</i> choose their own job and receive their main income from it. Example: Self-employed plumber or therapist in private practice	<i>Temporary workers</i> use their jobs as a source of additional income. Example: an artist who sells paintings
Necessity	<i>Forced freelancers</i> would like to have a traditional job, but are now forced to earn money through independent work	<i>With financial difficulties</i> , perform additional independent work as needed to make ends meet. Example: janitor who is part-time painter on the weekends
Note - compiled by the authors		

According to the Payoneer study, the average hourly wage of freelancers in the world is \$28, and the gender pay gap is 18% - women receive an average of \$23 per hour [14].

The most common professions among freelancers that are not tied to a place of work tend to include copywriters, content makers, editors, translators, designers, IT specialists, marketers or SMM specialists.

According to Freelancer.com, most companies are looking for people who are experts in:

- content creation, writing and virtual animation;
- information technology and programming;
- marketing and digital sales;
- graphic design; multimedia editors [15].

Popular freelancing platforms are Upwork, Fiverr, Toptal, Simply Hired, PeoplePerHour, Aquent, Crowd-ed, The Creative Group, 99Designs, Nexxt, TaskRabbit. In addition, the growing role of social media as a marketplace for orders cannot be overlooked. Already today, Facebook, LinkedIn, Instagram and YouTube continue to gain popularity among freelancers.

If we talk about Kazakhstan, the most common ecosystems are Yandex.kz, InDrive, Wolt, Glovo, Choco-food.kz, Allfreelance.kz, Upwork.kz, Megamaster.kz, Naimi.kz, Freelancehunt.kz, Ozat.kz and others.

Freelancing, combining the features of both wage labor and the characteristics of self-employment, requires, first of all, the classification and determination of the status of this category of workers. Provision of their social protection is complicated by a number of difficulties.

First, self-employed workers are not in an employment relationship with specific employers who would be responsible for providing social benefits and guarantees if they signed a contract.

Secondly, freelancers at any moment can find themselves in the role of an employer from the moment they hire another worker.

Thirdly, the activity of freelancers is usually short-term. Only when performing long-term projects does the need to establish a contractual relationship arise. At the same time nonuniformity of conditions and the amount of wages hinders the unification of this category of workers into trade unions.

Fourthly, it is up to the self-employed to ensure safe work for them. Classification of an accident when it occurs is carried out outside the limits of the labor legislation.

Fifth, self-employed workers do not seek to burden themselves with insurance obligations. The exception is compulsory types, such as motor vehicle liability insurance.

Today it is rather difficult to estimate the real volume of the freelance services market not only in the world, but also in RK. Nevertheless, this market will continue to gain momentum, because it is convenient for freelancers and profitable for employers.

Despite the fact that today the official statistics assumes the employment of 524 thousand independent workers and 65 thousand workers under the contract of civil-law character based on the data of sample survey of population, it is impossible to estimate the real scale of freelancing, including professions, approximate earnings or status in the social protection system today.

Freelancers who live in Kazakhstan and carry out orders for foreign companies may not have official pension or other social contributions, while receiving a salary from a non-resident employer and consider themselves unemployed. For example, a designer can periodically work with one private company, while being paid in cash, and this transaction will not be reflected anywhere. In addition, there are temporary freelancers who, in addition to their hired work, may occasionally provide their services on freelance platforms.

According to the Kazakh law, freelancers pay individual income tax and mandatory pension contributions (MPK) at source; however, unlike an employment contract, the employer does not pay social tax and social contributions. In addition, the activity of a freelancer in the conclusion of a civil-law contract is not a job under an employment contract, and therefore for employers, hiring freelancers is often more cost-effective than hiring a direct employee. In this case the freelancer has significantly fewer rights, as his activity does not fall under the labor legislation, and there are no obligations to pay social tax and social contributions.

In this connection the Ministry of Labor and Social Protection of the RK (MLSP) considers the question of establishing the nominal rate of payment of taxes and obligatory payments under the contract of civil-law character at the level of 34 %. This measure will ensure an adequate level of social security, as well as an adequate level of pension savings.

According to [16], collected from enterprises, the number of persons performing work under civil-law contracts increases every year. Compared to 2017, the growth of such workers was 40% in 2021, increasing to 176.9 thousand people (Figure 2).

Based on the official data of the MLSP RK, let us estimate the scale of freelancing. Thus, in 2021, 1,049 thousand people worked as freelancers in Kazakhstan.

This number of freelancers is determined on the basis of the current legislation, that is, taking into account the fact that they have mandatory pension contributions (FPL) in the absence of social contributions in the same month from the same entity present in the business register of legal entities and individual entrepreneurs.

In 2021 for 228,276 Kazakhstanis freelancing was the main way of earning, 820,515 people worked as both freelancers and employees.

At the same time the number of persons, whose income from freelancing accounted for 50% or more of their total income (i.e. predominantly freelancers), was 106,765, or 13% of their number. The number of persons whose share of income from freelancing is not more than 10% was 395,798 (48% of part-time workers), and not more than 20% was 554,215 (68%).

Thus, although freelancers accounted for 16.6% of total employment in 2021, only 3.6% of employees were pure freelancers in 2021, and for another 1.7%, freelance employment was the predominant source of income

compared to other wage employment. Accordingly, the share of persons for whom freelancing was the main source of income was 5.3% of employees, and their number was 335,041. At the same time, the average annual amount of transfers from pure freelancing is 66 % higher than from mixed freelancing – 57.2 thousand tenge against 34.4 thousand tenge respectively.

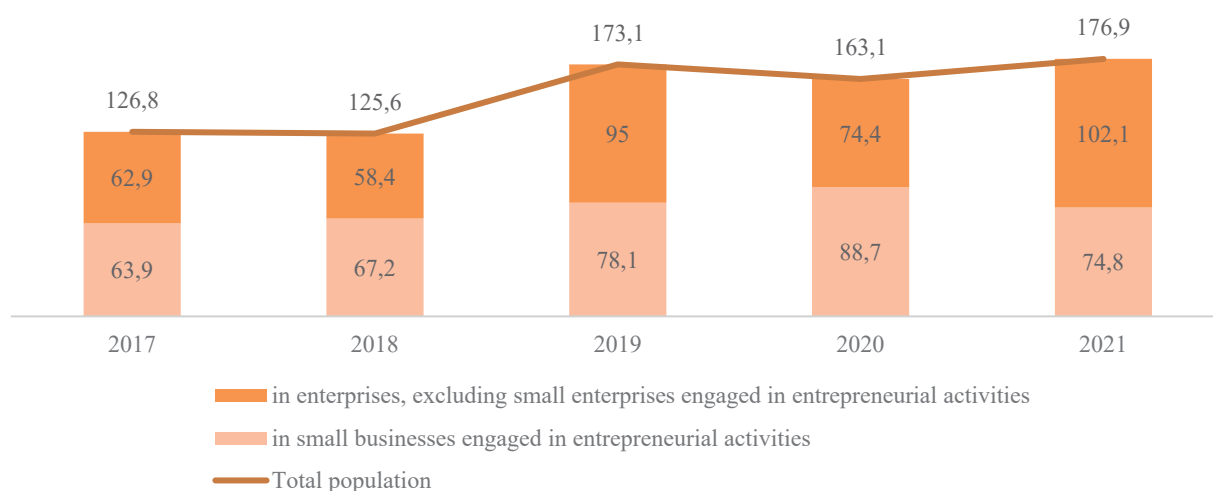

Figure 2 - The number of persons working under civil-law contracts in the Republic of Kazakhstan, 2017-2021, thousand people.

Note – compiled by the authors based on Source [16]

Among other major indicators characterizing the level of freelancing in Kazakhstan, it should be noted the number of facts of transfer of RTC, which amounted to 3.3 million units, the average monthly number of contracts for freelance services - 276.4 thousand units.

Average monthly number of freelancers in Kazakhstan reached 255.8 thousand in 2021. Average income was 124,000 tenge, median income was 65,000 tenge.

This indicates a large number of persons with a small amount of remuneration under the contract. At the same time, the peak of the number of freelancers came in June-July 2021 and at the end of the year, and the size of earnings (both average and median) has a steady tendency to increase [17].

The most frequent amount of OTP (397.8 thousand cases) is an amount of 4,250 tenge, which corresponds to a salary of 42,500 tenge, and an amount of 2,125 tenge (33.8 thousand cases). Amounts of 5 thousand tenge (77.2 thousand cases), 10 thousand tenge (52.1 thousand cases), 6 thousand tenge (32.9 thousand cases), 15 thousand tenge (31 thousand cases), 20 thousand tenge (26.2 thousand cases) are also frequent.

Contracts concluded between freelancers and employers seem to imply one-time payment or 1 time per month in overwhelming majority of cases, which account for 91.4% of cases of payment for services.

During 2021, 48% of freelancers worked for only one employer, 18% worked for two employers, and 10% worked for three employers.

At the same time, about 44% of freelancers (461,100 people) received only one payment during the year, another 35% (371,400 people) had two to four payments. Twenty-one percent of freelancers (216,300 people) had five or more payments, including 10 or more payments - only 7% (78,100 people).

Thus, according to the data from the information systems, freelancing in Kazakhstan at present is not widespread and in general has a rather weak impact on the labor market, however, as mentioned earlier, many freelancers remain out of sight.

It should be noted that among pure freelancers (for whom this is the only way to earn money) the share of young people is 35%, while among mixed (freelance and wage employment) - only 23%. In general, this situation may cause a certain concern for the quality of youth employment, because working exclusively under contracts of civil-legal nature, young people are often deprived of social guarantees from the state and will not be able to claim, for example, for some benefits in certain situations. In all likelihood, this situation is a consequence of the fact that young people prefer free hours or try to find any kind of job after training and do not have a wide choice of employers, while older people already have a certain experience and consider freelancing mainly as a wage supplement (Figure 3).

While the average annual income of pure freelancers only increases with age, the situation is different among mixed freelancers. The highest incomes were among pure freelancers of pre-retirement age.

On average, their income reaches 85.9 thousand tenge per year per person, which is exactly 1.5 times higher than the average and 1.9 times higher than among young people.

In terms of categories of employers, most freelancers work for legal entities (75%), with individual (personal) entrepreneurs accounting for another 19%.

At the same time, the average amount of payment for legal entities is 2.4 times higher than that for individual entrepreneurs, and freelancers' pay in branches of foreign legal entities is the highest among all categories (Figure 4).

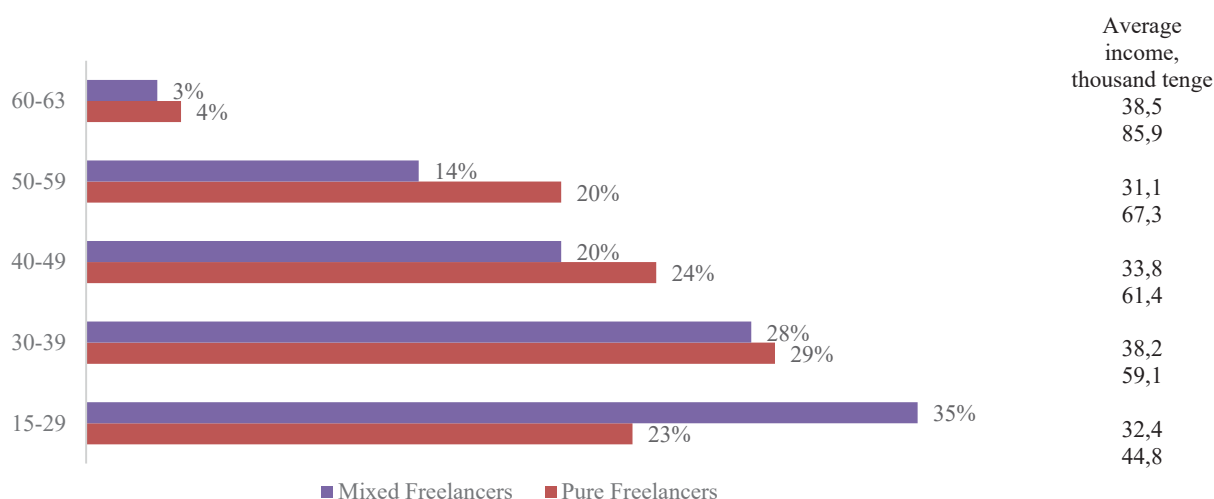

Figure 3 – Age groups and categories of freelancers

Note – compiled by the authors based on Source [17]

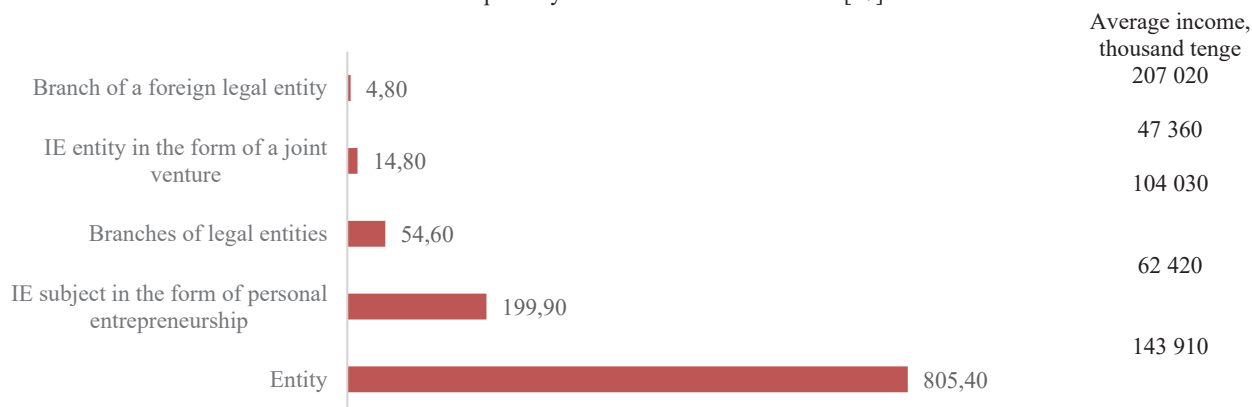

Figure 4 – Where Freelancers Worked in 2021

Note – compiled by the authors based on Source [17]

In the context of employer industries, the majority of freelancers were in education, trade (15% each), and the public administration and social security sectors (13%).

At the same time, the structure of the recruitment of freelancers by industry differs depending on their status; while for pure freelancers the main industries were trade (17%), other individual services (12%), and agriculture (11%), for mixed freelancers these were primarily the education sector (18%), public administration and social security (15%), and trade (14%) (Figure 5).

In turn, the highest income is characteristic to spheres of professional and scientific activity (average income of 211 KZT and median of 111 KZT), mining industry (average income of 209 KZT and median of 149 KZT), information and communication (188 and 93 KZT).

Regarding regions, Almaty, Astana and Shymkent together account for 41% of all freelancers, including Almaty alone - 22%.

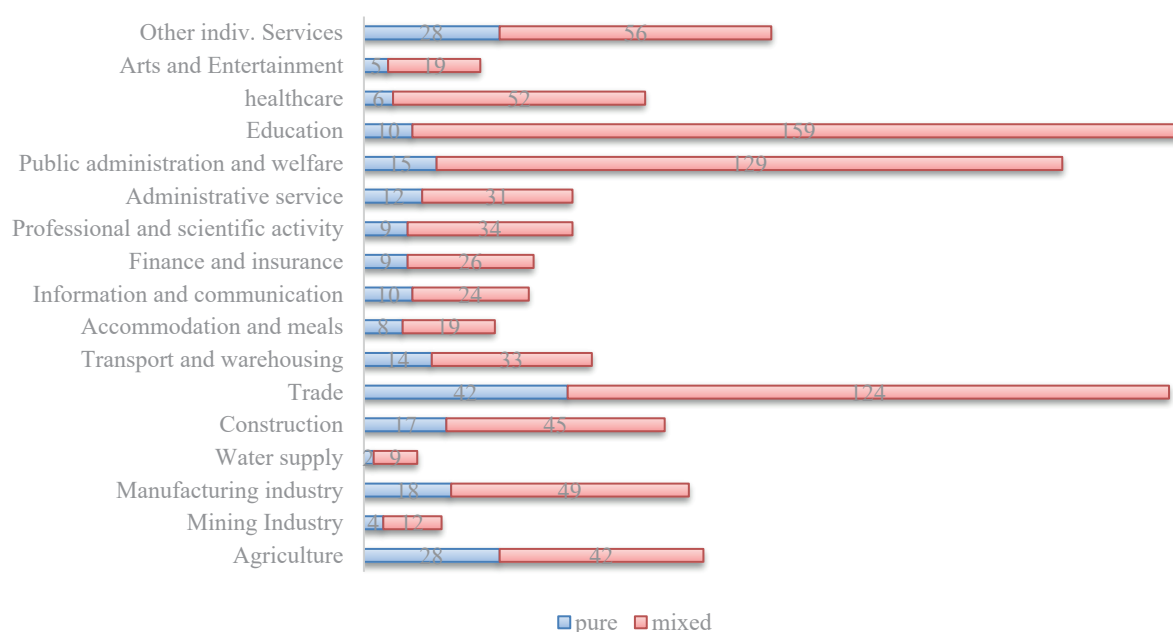

Figure 5 – The number of freelancers by industry in Kazakhstan in 2021, thousand people

Note – compiled by the authors based on Source [17]

At the same time the structure of distribution by region of pure and mixed freelancers in general is comparable to each other. If in Almaty the greatest share of freelancers in a branch section falls to sphere of trade (23 %), and also information and communications (11 %), then in capital freelancers are involved first of all in education (13 %), trade (12 %) and other individual services (11 %) (Figure 6).

The highest average income is also typical for Astana and Almaty cities, comprising 141% and 122% of the average for Kazakhstan in general, and Atyrau region (125%), the lowest – for Shymkent city and Turkestan region (60% and 68% respectively), and Kyzylorda region (69%). The freelance services market is closely connected with the situation on the labor market. Rather high level of unemployment and lack of opportunity to get a job in their specialty force people to this type of employment. The pandemic and the related unstable situation in the world economy have been reflected in the increasing desire of employers to save on fixed and transaction costs. At the same time, the transfer of most employees to remote work contributed to their competitiveness.

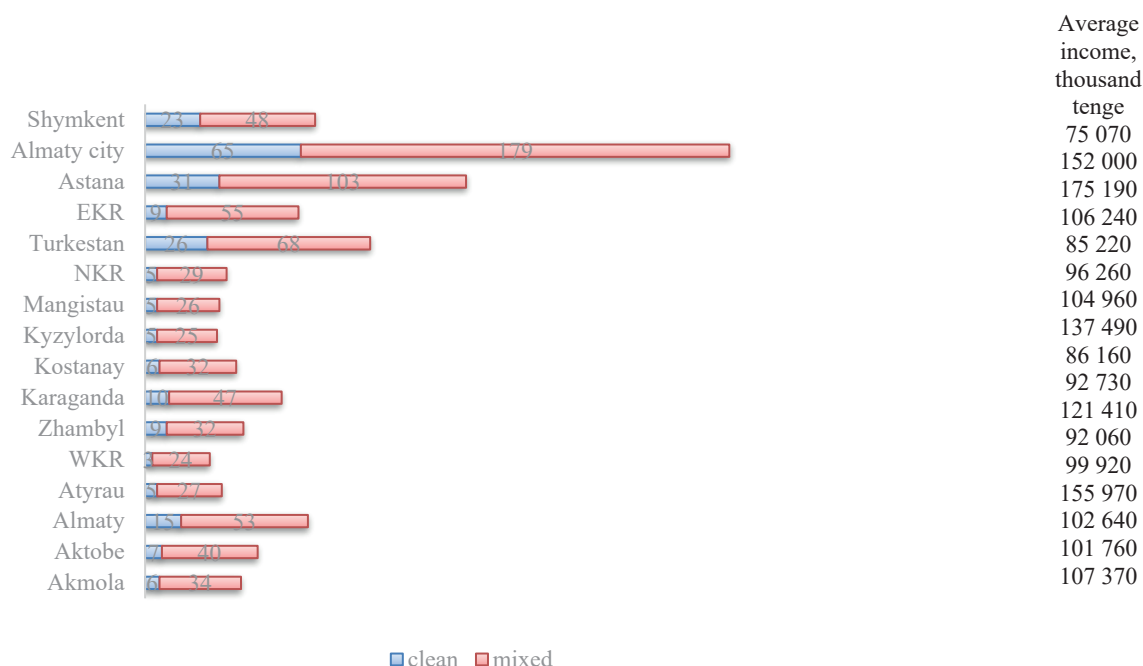

Figure 6 – The number of freelancers and their income by regions of Kazakhstan in 2021, thousand people
Note – compiled by the authors based on Source [17]

The development of the freelance services market promotes the development of unpromising regions. Freelancers have free schedule, comfortable working conditions, the ability to distribute and control their time, etc., but at the same time are highly dependent on market fluctuations; lack of regulations governing the relationship between freelancer and customer limits their access to social benefits and makes them socially unprotected.

OBTAINED RESULTS (CONCLUSIONS)

So, the sphere of official freelancing is underdeveloped in Kazakhstan, which indicates a large shadow market in this sector and the need to take measures for its legalization, regulation and social protection of this category of workers.

Promotion of development of the freelance services market in Kazakhstan should also be accompanied by creation of favorable conditions for work in this format. The development of information, communication infrastructure and improvement of digital literacy of the population will create opportunities for them to work remotely and search for projects through various freelance platforms.

Reducing the paperwork when working with freelancers will simplify the interaction between customers and performers through the improvement of electronic document management with the use of electronic payment systems, electronic signatures, etc.

By establishing a dialogue between the state and freelancers, regulating and forming a legislative framework, which allows to legalize freelancers, it will be possible to maximize the positive effect of freelancing for the labor market and for the economy as a whole.

REFERENCES

- 1 Абдрейсова Д.Ж., Байтенизов Д.Т., Азатбек Т.А., Валиева С.Н. Факторы развития рынка фриланс-услуг // Economics: the strategy and practice. - 2021. - №16(4). - С.188-207. - DOI: 10.51176/1997-9967-2021-4-188-207

2. Сербиновский Б.Ю., Мукучан Р.Р., Калмыкова Н.Г. Инновационная самозанятость и ее функции на рынке труда и в модернизируемой экономике России // Научный журнал КубГАУ. - 2012. - № 82(08). - С. 945-964.
3. Miller P. Freelance Workers—Experiencing a Career Outside an Organization // *Qualitative Sociology Review*. – 2020. - №16(4). – P. 90-104. - DOI: 10.18778/1733-8077.16.4.06
4. Калашникова И.В., Филиппова К.В. Фриланс и российский рынок труда // *Вестник Тихоокеанского государственного университета*. - 2020. - №4(59). - С. 81-90.
5. Bögenhold D. and Klinglmair A. One-person enterprises and the phenomenon of hybrid self-employment: evidence from an empirical study // *Empirica*. – 2017. - № 44(2). - P. 383-404.
6. Ajayi-Obe O. and Parker S.C. The Changing Nature of Work Among the Self-Employed in the 1990s: Evidence from Britain // *Journal of Labor Research*. – 2005. - № 26(3). - P. 501-517.
7. Giang V. Five major ways freelancers will change the economy by 2040. [Electronic resource] // *Fast Company [website]*. - 2015. – URL: <https://www.fastcompany.com/3049857/5-major-ways-freelancers-will-change-the-economy-by-2040> (Accessed: 15.05.2023)
8. Zhang W.A. A forecast analysis on world population and urbanization process // *Environment, Development and Sustainability*. – 2008. - № 10(6). - P. 717-730.
9. Uppal S. Self-Employment among Canadian Seniors: Trends and Financial Well-Being // *Entrepreneurship, Self-Employment and Retirement*. - London: Palgrave Macmillan. – 2015. - P. 160-186.
10. Lange T. Job satisfaction and self-employment: autonomy or personality? // *Small Business Economics*. – 2012. - №38(2). - P. 165-177.
11. Nam T. Technology Use and Work-Life Balance // *Applied Research in Quality of Life*. – 2014. - №9(4). - P. 1017- 1040.
12. Будущее сферы труда. [Electronic resource] // *MOT [website]*. - 2022. – URL: <https://www.ilo.org/100/ru/story/future/> (Accessed: 15.05.2023)
13. Логинова Е.В. Gig-экономика и ее влияние на работников // *Молодой ученый*. — 2022. — №38 (433). – С.15-19.
14. 2022 Global freelancer income report. [Electronic resource] // *Payoneer [website]*. – 2022. – URL: <https://payments.com.ua/2022-global-freelancer-income-report-payoneer> (Accessed: 15.05.2023).
15. Hugo Cespedes A. The Freelance World [Electronic resource] // *Linkedin [website]*. – 2022. – URL: https://www.linkedin.com/pulse/freelance-world-hugo-cespedes-a-?trk=pulse-article_more-articles_related-content-card (Accessed: 15.05.2023).
16. Bureau of National Statistics Agency for strategic planning and reforms of the Republic of Kazakhstan [website]. – 2023. – URL: <https://stat.gov.kz/en/> (Accessed: 15.05.2023).
17. Национальный доклад «Рынок труда Казахстана: на пути к цифровой реальности» [Electronic resource] // *АО "Центр развития трудовых ресурсов" [website]*. – 2022. - URL: <https://iac.enbek.kz/ru/node/1451> (Accessed: 15.05.2023).

REFERENCES

1. Abdreisova, D.Zh., Bajtenizov, D.T., Azatbek, T.A., Valieva, S.N. (2021). Faktory razvitiya rynka frilans-uslug. *Economics: the strategy and practice*, 16(4), 188-207. DOI: 10.51176/1997-9967-2021-4-188-207 (In Russian).
2. Serbinovskij, B.J., Mukuchan, R.R., Kalmykova, N.G. (2012). Innovacionnaja samozanjatost' i ee funkicii na rynke truda i v moderniziruemoj jekonomike Rossii. *Nauchnyj zhurnal KubGAU*, 82(08), 945-964. (In Russian).
3. Miller, P. (2020). Freelance Workers—Experiencing a Career Outside an Organization. *Qualitative Sociology Review*, 16(4), 90-104, DOI: 10.18778/1733-8077.16.4.06
4. Kalashnikova, I.V., Filippova, K.V. (2020). Frilans i rossijskij rynek truda. *Vestnik Tihookeanskogo gosudarstvennogo universiteta*, 4(59), 81-90. (In Russian).
5. Bögenhold, D. and Klinglmair, A. (2017). One-person enterprises and the phenomenon of hybrid self-employment: evidence from an empirical study. *Empirica*, 44(2), 383-404.

6. Ajayi-Obe, O. and Parker, S.C. (2005). The Changing Nature of Work Among the Self-Employed in the 1990s: Evidence from Britain. *Journal of Labor Research*, 26(3), 501-517.
7. Giang, V. (2015). Five major ways freelancers will change the economy by 2040. Fast Company, from <https://www.fastcompany.com/3049857/5-major-ways-freelancers-will-change-the-economy-by-2040> (Accessed: 15.05.2023)
8. Zhang, W.A. (2008). A forecast analysis on world population and urbanization process. *Environment, Development and Sustainability*, 10(6), 717-730.
9. Uppal, S. (2015). Self-Employment among Canadian Seniors: Trends and Financial Well-Being. *Entrepreneurship, Self-Employment and Retirement*, London: Palgrave Macmillan, 160-186.
10. Lange, T. (2012). Job satisfaction and self-employment: autonomy or personality? *Small Business Economics*, 38(2), 165-177.
11. Nam, T. (2014). Technology Use and Work-Life Balance. *Applied Research in Quality of Life*, 9(4), 1017- 1040.
12. Budushchee sfery truda. (2022). MOT, from <https://www.ilo.org/100/ru/story/future/> (Accessed: 15.05.2023) (In Russian).
13. Loginova, E.V. (2022). Gig-jekonomika i ee vliyanie na rabotnikov. *Molodoj uchenyj*, 38 (433), 15-19. (In Russian).
14. 2022 Global freelancer income report. (2022). Payoneer, available at: (Accessed: 15.05.2023)
15. Hugo Cespedes, A. (2022). The Freelance World. LinkedIn, from https://www.linkedin.com/pulse/freelance-world-hugo-cespedes-a-?trk=pulse-article_more-articles_related-content-card (Accessed: 15.05.2023)
16. Bureau of National Statistics Agency for strategic planning and reforms of the Republic of Kazakhstan (2023), from <https://stat.gov.kz/en/> (Accessed: 15.05.2023)
17. Nacional'nyj doklad «Rynok truda Kazahstana: na puti k cifrovoj real'nosti». (2022). AO "Centr razvitiya trudovyh resursov", available at: <https://iac.enbek.kz/> (Accessed: 15.05.2023) (In Russian).

ҚАЗАҚСТАН НАРЫҒЫНДАҒЫ ФРИЛАНС: ЖАҢА МҮМКІНДІКТЕР

Ж.Б. Рахметулина^{1*}, А.Б. Урекешова¹, А.О. Сулейменова²

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан Республикасы

²С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Өскемен, Қазақстан Республикасы

АНДАТПА

Зерттеу мақсаты – ақпараттық жүйелерінен алынған ресми деректер негізінде фриланс нарығы қызметтерінің нақты көлемін, қазақстандық еңбек нарығындағы фриланс масштабын бағалау.

Әдіснама келесідей әдістерді қамтиды: еңбек нарығы көрсеткіштерінің статистикалық және сандық талдауы; зерттеу тақырыбы бойынша отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектерін сапалы талдау; зерттеу нәтижелерін визуализациялаудың графикалық әдістері

Зерттеудің құндылығы. Жұмыста қазақстандық фриланс нарығының қазіргі жағдайы мен кілт мәселелерін талдау нәтижелері ұсынылған; отандық фриланс масштабтарына баға берілген, фрилансінгі дамытудың жаңа перспективалары, оның жұмыссыздықты азайту және халықты жұмыспен қамтуды қамтамасыз ету мәселелерін шешудегі әлеуметтік-экономикалық рөлі қарастырылады..

Зерттеу нәтижелері. Бүгінгі таңда Қазақстанда фриланс кең таралмаған және еңбек нарығына нарығына ықпалы аз, десек те көптеген фрилансерлер назардан тыс қалуда. Фриланс қызметтері нарығы еңбек нарығындағы ахуалмен тығыз байланысты. Жұмыссыздықтың айтарлықтай жоғары деңгейі, мамандық бойынша жұмысқа орналасуға мүмкіндіктің болмауы адамдарды осы еңбек түрін таңдауға мәжбүрлейді.

Түйін сөздер: фрилансер, фрилансерлер, еңбек нарығы, Қазақстан.

ФРИЛАНС НА РЫНКЕ КАЗАХСТАНА: НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ

Ж. Б. Рахметулина^{1*}, А. Б. Урекешова¹, А. О. Сулейменова²

¹Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, Астана, Республика Казахстан

²Восточно-Казахстанский университет имени С. Аманжолова,
Усть-Каменогорск, Республика Казахстан

АННОТАЦИЯ

Цель исследования – оценка реальных объемов рынка фриланс-услуг, масштабов фриланса на казахстанском рынке труда на основе имеющихся официальных данных из информационных систем.

Методология исследования включает использование методов: статистического и количественного анализа показателей рынка труда; качественного анализа при проведении обзора трудов отечественных и зарубежных ученых по теме исследования; графических методов визуализации результатов исследования.

Оригинальность / ценность исследования. В работе предложены результаты анализа современного состояния и ключевых проблем казахстанского рынка фриланса; дана оценка масштабам отечественного фриланса, рассмотрены новые перспективы развития фриланса, его социально-экономическая роль в решении проблем снижения безработицы и обеспечения занятости населения.

Результаты исследования. Фриланс в Казахстане в настоящее время не является широко распространенным и слабо влияет на рынок труда, хотя многие фрилансеры остаются все еще вне поля зрения. Рынок фриланс-услуг очень взаимосвязан со сложившейся ситуацией на рынке труда. Довольно высокий уровень безработицы, невозможность устроиться по своей специальности принуждает людей заниматься фрилансом.

Ключевые слова: фриланс, фрилансеры, рынок труда, Казахстан.

ABOUT THE AUTHORS

Rakhmetulina Zhibek Berlibekovna – Candidate of Economic Sciences, professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Republic of Kazakhstan, e-mail: rahmetulina_zh@mail.ru, ORCID ID: 0000-0002-9973-9627*

Urekeshova Asem Baktybaykyzy - PhD student, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Republic of Kazakhstan, e-mail: assem.eu@mail.ru, ORCID ID: 0000-0002-1987-5814.

Suleimenova Asel Omerserikovna - PhD student, Sarsen Amanzholov East Kazakhstan University, Ust-Kamenogorsk, Republic of Kazakhstan, e-mail: Asel_1982_17@mail.ru, ORCID ID: 0000-0001-5959-7022.

МРНТИ 82.33.13

JEL Classification: M10; M19; I23

DOI: <https://doi.org/10.52821/2789-4401-2023-4-56-65>

СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ КАЗАХСТАНА В ПОСТПАНДЕМИЧЕСКИЙ ПЕРИОД

А. Б. Макатова¹, Г. Кучумова², К. Молдашев^{3,4*}

¹ Алматы Менеджмент Университет, Алматы, Республика Казахстан

² Maqсут Narikbayev University, Астана, Республика Казахстан

³ SDU University, Каскелен, Республика Казахстан

⁴ Университет Нархоз, Алматы, Республика Казахстан

АННОТАЦИЯ

Цель исследования – Данное исследование ставит целью изучить практики разработки стратегии в государственных и частных вузах Казахстана и разработать рекомендации по их совершенствованию. Особое внимание уделяется процессу разработки стратегии, вовлечению стейкхолдеров, влиянию пандемии, а также вопросам благополучия и цифровизации.

Методология исследования – В качестве метода сбора применялись полу-структурированные очные и онлайн интервью. Исследователями было проведено 7 полу-структурированных интервью с руководителями высшего или среднего звена, которые участвовали или участвуют в разработке стратегии (ректор, проректор, руководитель департамента), а также был проведен анализ стратегических документов.

Оригинальность / ценность исследования – В научной литературе имеется множество исследований по влиянию пандемии на различные процессы в высшем образовании, но малоизучено влияние на процесс стратегического планирования с учетом цифровизации и благополучия студентов и сотрудников. Данное исследование восполняет данный пробел, а также показывает практики и трудности при стратегическом планировании в вузах Казахстана.

Результаты исследования – В процессе стратегического планирования наблюдается подход сверху-вниз, с низким вовлечением стейкхолдеров. В государственных вузах доминирующую роль играют ключевых показателей эффективности (KPI), спущенные МНВО, превращая стратегии в план по достижению этих KPI. Пандемия подвигла вузы стратегически подходить к цифровизации, но вопросы благополучия не учитываются в процессе планирования.

Ключевые слова: Высшее образование, стратегическое планирование, форсайт, цифровизация, благополучие.

Благодарность: Статья опубликована в рамках проекта, который реализуется за счет грантового финансирования 2022-2025 гг. Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан по теме ИРН AP13068362 «Ответы на вызовы COVID-19 и стратегии постпандемического периода высших учебных заведений Казахстана».

ВВЕДЕНИЕ

Стратегическое планирование является важнейшим процессом для высших учебных заведений (вузов), позволяя им ориентироваться в сложных задачах, с которыми они сталкиваются, и эффективно достигать своих целей. Формулирование стратегии – это сложный и синхронизированный процесс определения и достижения целей, охватывающий различные уровни и эффективную коммуникацию с учетом всех соответствующих внутренних и внешних факторов. Четко изложенная стратегия служит ценным инструментом, помогающим высшему учебному заведению активно управлять собой,

сохраняя при этом внешнюю перспективу. Турбулентность и быстроменяющиеся внешняя среда требует новых подходов к стратегическому планированию и открывает новые возможности во времена кризиса [1].

Стратегическое планирование является более распространенным в корпоративном секторе и по сравнению с бизнес-организациями, высшие учебные заведения демонстрируют значительные различия. Многие университеты успешно используют стратегическое планирование, интегрируя фундаментальные элементы корпоративного управления с уникальными характеристиками академической среды. Признавая и понимая ключевые различия между корпоративной и академической средой, высшие учебные заведения смогли разработать адаптивные подходы к стратегическому планированию [2].

Формулирование стратегии помогает учесть внешние и внутренние требования, возникающие в результате политического и финансового давления в контексте ограниченных ресурсов вузов [3; 4]. Оно является необходимым процессом для каждого вуза для определения миссии, видения, целей и выполнения задач для их достижения [5]. Налаженный процесс разработки стратегии позволяет вовлечь широкую группу участников на самом начальном этапе, что способствует успеху реализации самой стратегии. Вузам необходимо оценивать текущую деятельность и собирать данные, чтобы сформулировать идеи для лучшего будущего [6].

Целью данной статьи является анализ практик разработки стратегий в вузах Казахстана в постпандемический период. Исследование отвечает на следующие вопросы: 1) Насколько вовлечены стейкхолдеры в процесс стратегического планирования? 2) Как пандемия повлияла на процесс планирования? 3) Учитывались ли вопросы благополучия и цифровизации при стратегическом планировании? Актуальность исследования продиктована тем, что пандемия и другие вызовы создали новые условия, к которым требуется адаптация на стратегическом уровне, а также требуется пересмотр подходов к разработке самих стратегий.

Обзор литературы. Нынешние модели управления высшим образованием в развивающихся странах носят чрезмерно корпоративный характер и препятствуют стратегическому развитию не отвечая требованиям академической среды. Это приводит к неэффективному использованию ограниченных ресурсов и неспособности стимулировать институциональные инновации [2; 3; 7; 8]. В Казахстане основными проблемами в современном университетском управлении являются устаревшие структуры управления, которые плохо подходят для меняющихся условий, акцент на краткосрочных целях и задачах, неоднозначные процедуры управления, преимущественно внутренняя ориентация на внутренние задачи и ограниченное взаимодействие с потребителями образовательных услуг для понимания их потребностей. Однако, как и в других странах, казахстанские вузы нуждаются в стратегическом подходе к управлению для улучшения управления образованием на долгосрочный период [9].

Например, в ходе изучения стратегического планирования вузов в Китае, были обнаружены различия, возникающие в процессе стратегического планирования государственных вузов и частных вузов. Частные университеты более осведомлены и более вовлечены, и заинтересованы в процессе стратегического планирования, чем государственные университеты [8]. Тем не менее, они обнаружили, что в случае краткосрочного периода нет никакой разницы в стратегическом планировании государственных и частных университетов. Вузы государственной системы могут недостаточно эффективно использовать средства из-за отсутствия налаженных процессов стратегического планирования [10].

Влияние внутренней среды на стратегию вузов. Для разработки эффективной стратегии и успешной реализации необходимо чтобы все заинтересованные стороны вузов участвовали в процессе стратегического планирования [11]. Предыдущие исследования показывают, что для руководства вузов важно понимать степень влияния стейкхолдеров на университет [12]. Также при изучении китайских вузов была обнаружена важность вовлечения выпускников в качестве группы заинтересованных сторон в процесс стратегического планирования [8].

Основной проблемой стратегического планирования, возникающей в региональных общеобразовательных вузах, являются конфликты между администрацией и факультетом [13] и на эффективность процесса стратегического планирования влияет то, как распределяются административные обязанности между руководителями. Топ-менеджмент и лидеры играют наиболее значимую роль в процессе

стратегического планирования, с подходом сверху вниз и ограниченной обратной связью снизу [3]. Решения, принимаемые руководителями вузов, находятся под сильным влиянием внешних изменений в экономическом, технологическом и политическом масштабах [13].

Влияние внешней среды на стратегию вузов. Глобальные сдвиги и непредсказуемые изменения среды сильно влияют на систему высшего образования и институты. Вузы страдают от уменьшения финансовой поддержки, повышения технологического прогресса, изменения демографии и устаревших академических программ [11]. Частные вузы работают в рыночной среде с конкурентной борьбой и необходимостью усиливать свои позиции на рынке [4; 7]. Чтобы сформулировать эффективную стратегию, лидерам крайне важно активно учитывать внешнюю организационную среду и рассматривать отрасль высшего образования как взаимосвязанную систему, выходящую за рамки институциональных и административных границ. Успешное стратегическое планирование зависит от того, как на вузы влияют внешние факторы и какие решения принимаются в процессе стратегического планирования с учетом влияния внешних факторов [13].

Стратегические планы вузов часто не учитывают современные глобальные вызовы, такие как эскалация экологического кризиса, растущее неравенство и социальные волнения [14]. Планировщики в значительной степени полагаются на такие ресурсы, как государственная помощь, благотворительность, коммерциализация, патенты, взносы выпускников и отраслевые партнерства для достижения своих целей [14]. Тем не менее, выявленные пробелы в этих планах предоставляют учреждениям возможности для повышения общего благосостояния своих сообществ, регионов, государства и мира в целом. Также подчеркивается важность интеграции НИОКР для дальнейшего развития процессов вуза, что также способствует важности учета внешней среды в стратегическом планировании [6].

Пандемия COVID-19 стала одним из наиболее влияющих факторов, повлиявших на стратегическое планирование и привела к переводу образовательных процессов в онлайн-режим, который стал новым методом для многих вузов по всему миру и особенно для университетов в развивающихся странах. Пандемия оказала существенное влияние на качество образования и психическое благополучие учащихся [15]. Модель онлайн-образования не может заменить традиционное образование, но может обогатить его, создав более динамичную среду обучения для учащихся и учителей. Влияние COVID-19 на стратегии вузов предполагают необходимость фундаментальных изменений в академической деятельности [16]. В научной литературе наиболее подробно рассматриваются две основные сферы влияния пандемии на высшее образование – благополучие персонала и студентов, а также цифровизация.

Психологическое благополучие профессорско-преподавательского состава является неотъемлемой частью стратегии университета, и на него очень важно обращать внимание. На благополучие преподавателей влияет множество факторов, таких как стресс на рабочем месте, спрос на работу и рабочая нагрузка, отсутствие воспринимаемой поддержки, сокращение бюджета, эмоциональное истощение, неудовлетворенность работой, отсутствие вознаграждения и признания [17]. Академические структуры могут служить местом для обеспечения благополучия и смягчения побочных эффектов [16]. Управление стрессом на рабочем месте должно быть включено в стратегическое планирование вуза и должно включать такие решения как обеспечение условий для баланса между личной жизнью и работой, тренинги, программы управления стрессом, психологическая поддержка, мероприятия для построения доверительских отношений между администрацией и ППС и другие управленческие меры [17].

Цифровая трансформация уже стала необходимостью в высшем образовании [15; 16; 18]. Но имеются различные стратегические подходы к такой трансформации. В стратегии некоторых турецких университетов цифровая трансформация в настоящее время воспринимается исключительно с точки зрения использования Интернета и программных приложений [19]. Однако в нынешнем контексте цифровая трансформация признается всеобъемлющим процессом управления, который объединяет видение и стратегии организации. Он включает в себя разработку эффективных каналов связи с внешними заинтересованными сторонами и согласование с их конкретными потребностями и требованиями.

Цифровизация также важна для применения подхода, основанного на данных, в процессе принятия решений в вузах [11; 13]. Такой подход является важным инструментом для стратегического планирования современных устойчивых вузов [11].

Важно, чтобы программы электронного обучения были связаны со стратегией вуза и соответствовали всей цели вуза. Согласно выводам исследователей, в области цифровизации вузов, можно сделать вывод, что цифровая трансформация может быть достигнута в том случае, если вузы включают аспект цифровизации в свои документы стратегического планирования [20]. В целом, обзор научной литературы демонстрирует важность формулировки стратегии с вовлечением стейкхолдеров и с учетом глобальных и локальных изменений. Также исследования, проведенные во время или после пандемии указывают на важность таких аспектов как цифровизация и благополучие.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Методология. Основной целью исследования является изучение процесса стратегического планирования в вузах Казахстана после пандемии COVID-19. Для достижения этой цели нами был выбран качественный подход, как более подходящий. В качестве метода сбора данных были выбраны полуструктурированные очные и онлайн интервью. Исследователями было проведено 7 полуструктурированных интервью с руководителями высшего или среднего звена, которые участвовали или участвуют в разработке стратегии (ректор, проректор, руководитель департамента), а также был проведен анализ стратегических документов.

С согласия участников интервью были записаны на аудио и транскрибированы. Перед началом сбора данных, было получено разрешение локального комитета по этике. Выборка участников была целенаправленной и в соответствии с целями исследования были выбраны участники, которые участвовали или участвуют в разработке стратегии. Исследователями были выбраны 4 частных университета городов Алматы и Астана, 1 государственный университет в Алматы и 2 государственных университета расположенных в регионах Казахстана. Для отбора участников использовалась целенаправленная выборка со следующими критериям: охват двух основных центров высшего образования (Алматы и Астана), наличие стратегии, которая была разработана недавно или же находится в разработке, доступ к лицам, непосредственно принимавших или принимающих участие в разработке стратегии. Для анализа были использованы следующие документы: стратегии вузов, приказы МНВО и информация на сайте вузов. Ниже в таблице 1 показаны типы университетов и города, где расположены исследуемые вузы.

Таблица 1 – Список университетов, участвующих в исследовании

№	Тип вузов	Количество вузов	Местоположение
1	Частные вузы	4	Алматы, Астана
2	Государственный вуз	1	Алматы
3	Государственные вузы	2	Регионы Казахстана
Примечание – составлено авторами			

РЕЗУЛЬТАТЫ

Причины разработки новой или пересмотра существующей стратегии. Главной причиной разработки новой стратегии или пересмотра старой является окончание срока действия существующей стратегии. Большинство интервьюируемых вузов на данный момент находятся на стадии пересмотра стратегии – делают анализ и определяют курс дальнейшего развития.

Также смена руководства университета (новые ректора, проректора) могут повлиять на пересмотр стратегии. Новое руководство часто меняет стратегию университета в целях трансформации.

Помимо внутренних факторов на пересмотр стратегии влияют и внешние факторы, такие как смена концепции образования и науки на национальном уровне и создание центров академического превосходства. Например, один из опрашиваемых вузов разработал стратегию на 2020-2025 годы. Однако, в 2022 создали отдельное направление в стратегии на создание центра академического превосходства, так как получили поручение от профильного министерства.

Изменение стратегии может быть следствием смены концепции самого вуза, а именно переход с академического направления на исследовательское. К примеру, один из вузов поставил цель войти в список лучших вузов Казахстана, по оценке независимых рейтинговых агентств. Для достижения поставленной цели было принято решение развивать исследовательскую деятельности вуза.

Ответственные за стратегическое планирование. В государственных вузах ответственными за стратегию являются проректора по стратегии и департаменты по стратегическому развитию. В одних случаях это могут быть отдельные должности, основной задачей которых является планирование и контроль реализацией стратегии.

В частных вузах может отсутствовать должность проректора по стратегии. В таких случаях создается рабочая группа для работы над стратегией или же должность совмещается.

Во всех случаях доминирует подход сверху-вниз при разработке стратегии. В основном процесс начинается с проведения SWOT и PESTEL анализов. Одним из участников было отмечено, что стратегический департамент в одном из изучаемых вузов проводя SWOT анализ, берет за основу результаты предыдущего анализа, дополняя его актуальными пунктами. В некоторых вузах проводятся стратегические сессии, где рассматриваются миссия, дальнейшее видение и ценности вуза, а также ожидания стейкхолдеров. Такой подход характерен для частных вузов, когда как в государственных вузах, которые участвовали в исследовании в основном, анализ проводится только специалистами департамента по стратегическому развитию. Форсайт прогнозирование частично применялся только в одном частном вузе среди учебных заведений, вошедших в исследование.

Вовлечение стейкхолдеров. Вузы по-разному подходят к вовлечению стейкхолдеров к разработке или пересмотру стратегии. В государственных вузах доминирующее влияние как стейкхолдер имеет Министерство науки и высшего образования. Участниками было отмечено, что деятельность департаментов по стратегии государственных вузов направлена на интеграцию более сорока KPI, утвержденных МНВО в стратегию вуза и ежеквартальная отчетность по ним. Помимо этого, государственные вузы интегрируют дополнительные целевые показатели в свои стратегии, по запросу других стейкхолдеров, что создает определенный перегруз и стратегия больше подходит на план по достижению ключевых показателей.

Частные вузы поделились на две категории по степени вовлечения стейкхолдеров:

Первая категория, вузы, которые вовлекают внутренних стейкхолдеров (ППС, студенты) и в то же время работают с внешними стейкхолдерами, включая компании-работодателей. Со стейкхолдерами проводят встречи, с презентацией академических программ и направлений развития для утверждения и совместного взаимодействия в работе над стратегией.

Вторая категория, вузы, которые ориентируется на акционеров и владельцев и вовлекают внутренних стейкхолдеров. Акционеры являются главными стейкхолдерами, а задача руководства в убеждении правильности выбранной стратегии и выбранных направлений развития. Вовлечение внешних стейкхолдеров в разработке стратегии ограничено и работодатели вовлекаются только на уровне разработок образовательных программ и дни карьеры. Некоторые участники отмечали, что работодатели представлены на уровне совета директоров, которые обсуждают и утверждают стратегию.

Трудности в разработке стратегии. В некоторых государственных вузах стратегия университета остается лишь фоновым документом, используемым для отчетности. Такое часто происходит при смене руководства вуза, которое не совсем согласно с предыдущей стратегией и запущен процесс ее пересмотра. Один из участников отметил, что если каждый новый руководитель будет менять стратегию под свое видение, это не позволит определить направление в долгосрочной перспективе.

Как показал анализ, трудности в разработке стратегии также связаны с недостатком человеческого капитала со знаниями процесса стратегического планирования. Отсутствие опытных модераторов и профессионально-обученных специалистов ведет ко многим проблемам на этапе разработки стратегии, таких как отсутствие полноценного анализа среды вуза, неправильное формулирование миссии, видения и ценностей вуза, и т. д. Соответственно, одним из барьеров является отсутствие квалифицированных кадров для разработки стратегий.

Помимо недостатка опытных модераторов в рабочих группах, существуют также проблемы, связанные с непринятием и боязнью изменений среди сотрудников (преподавателей и администрации) вуза. Разработка стратегии влечет за собой большие изменения и у сотрудников может возникнуть сопротивление. Как раз в этом случае вузу необходимы обученные модераторы в рабочих группах при разработке стратегии и выполнении стратегии.

Следующая причина более характерная для государственных вузов – это наличие огромного количества КРП и отчетности по ним. Чтобы соответствовать требованиям Министерства, вузам приходится ставить завышенные цели по приказу МНВО, которые не исходят из анализа реальной ситуации, в которой находится государственный вуз.

Некоторые трудности могут возникнуть от завышенных целей, поставленных руководством вузом на основе экстраполяции ключевых показателей с предыдущих стратегий. Например, цели в области интернационализации образования являются труднодостижимыми для тех вузов, где нет соответствующего кампуса, материальной базы и англоязычных человеческих ресурсов среди ППС и администрации.

Влияние COVID-19 на стратегическое планирование. Пандемия COVID-19 заставила полностью переформатировать высшее образование за небольшие сроки. Вузы не были готовы к такому быстрому переходу на дистанционное обучение и делопроизводство. После пандемии вузы начали учитывать цифровизацию в своих стратегиях, создавать отдельные блоки по цифровому развитию, запускать онлайн лекции, дополнительно вводить индикаторы, которые ранее не существовали. Данное решение было принято по причине низкого уровня цифровизации академического и бизнес-процессов. Однако какой бы толчок ни дала пандемия на изменения в стратегиях вузов, наблюдается слабое вовлечение, а в некоторых случаях даже сопротивление со стороны пользователей цифровых платформ, особенно ППС.

Помимо вузов, поменявших свои стратегии после пандемии, на рынке образования еще есть вузы, которые не меняли существующую стратегию под влиянием глобальных трендов. Эти вузы обосновывают это тем, что существующую стратегию, которая была разработана на 5 лет, можно достичь и с учетом и пандемии.

Вопросы благосостояния студентов и сотрудников в стратегическом планировании вузов. Почти во всех университетах, участники отметили, что пандемия не повлияла на пересмотр или создания отдельного направления в стратегии по улучшению благосостояния студентов и сотрудников. Только один вуз расширил услуги по психологической поддержке и начал учитывать вопросы благосостояния при планировании стратегии через открытие кабинетов психологической помощи и привлечение специалистов.

В связи с обновленным трудовым кодексом, в некоторых вузах также практикуется режим дистанционной работы для комфорта сотрудников. Один из участников отметил, что имеются сотрудники, которые работают удаленно, находясь в другой стране.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Результаты исследования дают ценную информацию процессах стратегического планирования в университетах Казахстана, включая выявление ключевых факторов, влияющих на разработку и пересмотр стратегий, ответственных за стратегическое планирование, степень вовлечение стейкхолдеров, трудности, а также влияние пандемии COVID-19 на процесс формулировки стратегии.

Стимулом для пересмотра часто является истечение срока действия существующих стратегий. Кроме того, изменения в руководстве университетов и в национальном образовательном ландшафте, играют ключевую роль в изменении университетских стратегий. По ответственным за стратегическое планирование, исследование показывает разнообразие подходов между государственными и частными университетами. Государственные учреждения, как правило, имеют такие позиции, как проректор по стратегии и специальные отделы стратегического развития, в то время как частные университеты принимают более гибкие структуры, включая создание рабочих групп с участниками из различных структур.

В процессе разработки стратегии доминирует подход сверху-вниз, с ограниченным участием стейкхолдеров. Процесс планирования начинается с SWOT анализа, в некоторых случаях применяется PESTEL-анализ и форсайт исследования. Частные университеты, как правило, проводят несколько стратегических сессий со стейкхолдерами, где обсуждаются миссия, видение, ценности и ожидания заинтересованных сторон.

Стратегии взаимодействия с заинтересованными сторонами существенно также различаются в государственных и частных университетах. Государственные вузы находятся под сильным влиянием Министерства науки и высшего образования, которое спускает многочисленные ключевые показатели. Частные университеты делятся на две группы: некоторые из них при разработке стратегии уделяют особое внимание внутренним и внешним стейкхолдерам, включая работодателей, тогда как в других вузах огромное влияние имеет видение акционеров и совета директоров.

Исследование также выявило трудности в формулировке и исполнении стратегии в некоторых вузах, включая такие проблемы как использование стратегии, как документа для отчетности и подверженность стратегии частым незапланированным изменениям при смене руководства. Кроме того, нехватка квалифицированного персонала для разработки стратегии создает трудности, особенно с точки зрения проведения всестороннего анализа, вовлечения стейкхолдеров и управления сопротивлением изменениям среди сотрудников университета.

Пандемия COVID-19 оказала значительное влияние на стратегическое планирование, вынудив университеты быстро адаптироваться к цифровизации и дистанционному обучению. Но пандемия не подтолкнула основное количество вузов-участников исследования к рассмотрению вопросов благополучия студентов и сотрудников на стратегическом уровне.

На основе выводов, в результате исследования, а также существующих лучших практик, можно дать следующие рекомендации по совершенствованию стратегического планирования в университетах:

Тесное взаимодействие со стейкхолдерами: Университеты должны адаптировать свои подходы, чтобы привлекать к разработке стратегии не только внутренних стейкхолдеров, но и внешних партнеров, работодателей и отраслевых экспертов. Такой инклюзивный подход может привести к разработке более всесторонних и эффективных стратегий.

Профессиональное развитие: Необходимы инвестиции в профессиональное развитие персонала, вовлеченного в процесс формулировки и исполнения стратегии.

Преемственность: необходимо создать механизмы, обеспечивающие стратегическую преемственность и стабильность при смене руководств для предотвращения частых изменений в стратегии.

Вопросы благополучия: Университетам следует активно рассматривать инициативы по обеспечению благополучия на стратегическом уровне, признавая важность тех трудностей, с которыми столкнулись студенты и сотрудники, особенно после пандемии и в контексте онлайн образования.

Пересмотр количества и качества KPI для государственных вузов: Необходим баланс между амбициозными и реалистичными целями. Большое количество KPI со стороны МНВО ведет превращению стратегии в план действий по достижению количественных показателей.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ

1. Zaki B.L. New development: Strategic planning in interesting times—From inter-crisis to intra-crisis responses // *Public Money Manag.* Routledge, 2023. Vol. 43, № 5. P. 521–524.
2. Machado, M. D. L., & Taylor, J. S. (2010). The struggle for strategic planning in European higher education: the case of Portugal. *Research in higher education journal*.
3. Machado M.D.L., Farhangmehr M., Taylor J.S. The Status of Strategic Planning in Portuguese Higher Education Institutions: Trappings or Substance? // *High. Educ. Policy*. 2004. Vol. 17, № 4. P. 383–404.
4. Zechlin, L. (2010). Strategic planning in higher education. *International encyclopedia of education*, 4, 256-263.
5. Immordino, K. M., Gigliotti, R. A., Ruben, B. D., & Tromp, S. (2016). Evaluating the impact of strategic planning in higher education. *Educational Planning*, 23(1), 35-47.
6. Kettunen J. Strategy Process in Higher Education // *J. Institutional Res.* 2010. Vol. 15, № 1. P. 16–27.
7. Sirat M.B. Strategic planning directions of Malaysia's higher education: university autonomy in the midst of political uncertainties // *High. Educ.* 2010. Vol. 59, № 4. P. 461–473.
8. Hu J. et al. Strategic planning and the stratification of Chinese higher education institutions // *Int. J. Educ. Dev.* 2018. Vol. 63. P. 36–43.

9. Nurakynova S. Medical education governance based on strategic planning: An example of Kazakhstan medical universities // Int. J. Health Gov. 2018. Vol. 23, № 3. P. 216–225.
10. Gordon, G., & Fischer, M. (2015). Strategic Planning in Public Higher Education: Management Tool or Publicity Platform?. Educational Planning, 22(3), 5-17.
11. Hassanien M. Strategic Planning in Higher Education, a Need for Innovative Model // J. Educ. Soc. Behav. Sci. 2017. Vol. 23, № 2. P. 1–11.
12. Falqueto J.M.Z. et al. Strategic planning in higher education institutions: what are the stakeholders' roles in the process? // High. Educ. 2020. Vol. 79, № 6. P. 1039–1056.
13. Eremenko, I. (2022). Strategic Response in Regional Comprehensive Universities: The Influence of the Environment in Higher Education (Doctoral dissertation, University of Pennsylvania).
14. Letizia A. Using Strategic Planning to Create the Public Good for Higher Education in Volatile Times. 2017. Vol. 13, № 2. P. 144–164.
15. Vivek R. Sustainable Strategic Management for Online Platforms in Higher Education: Practices and Challenges // Malays. E Commer. J. 2022. Vol. 6, № 1. P. 29–35.
16. Duignan C. et al. Interdisciplinary Perspectives on an Integrated Approach to Embedding Wellbeing in Higher Education // Education and New Developments 2022 – Volume 2. inScience Press, 2022. P. 129–133.
17. Ohadomere O., Ogamba I.K. Management-led interventions for workplace stress and mental health of academic staff in higher education: a systematic review // J. Ment. Health Train. Educ. Pract. 2021. Vol. 16, № 1. P. 67–82.
18. Lemoine P.A., Richardson M.D. Planning for Higher Education Institutions: Chaos and the Covid-19 Pandemic. 2020. Vol. 27, № 3.
19. Kuzu Ö.H. Digital Transformation in Higher Education: A Case Study on Strategic Plans // Vyshee Obraz. V Ross. High. Educ. Russ. 2020. Vol. 29, № 3. P. 9–23.
20. Øvrelid, E., Grøttum, P., & Westbye, H. (2020). Digital strategies in higher education: A comparative study of digitalisation at law and medicine. European Journal for Higher Education IT.

STRATEGIC PLANNING IN UNIVERSITIES OF KAZAKHSTAN IN THE POST-PANDEMIC PERIOD

A. B. Makatova¹, G. Kuchumova², K. Moldashev^{3,4*}

¹Almaty Management University, Almaty, Republic of Kazakhstan

²Maqsut Narikbayev University, Astana, Republic of Kazakhstan

³SDU University, Kaskelen, Republic of Kazakhstan

⁴Narxoz University, Almaty, Republic of Kazakhstan

ABSTRACT

The purpose of the research – This research aims to study the practices of strategy development in public and private universities in Kazakhstan and develop recommendations for their improvement. Particular attention is paid to the strategy development process, stakeholder engagement, the impact of the pandemic, as well as issues of well-being and digitalization.

Methodology – Semi-structured face-to-face and online interviews were used as a collection method. The researchers conducted 7 semi-structured interviews with senior or middle managers who participated or are involved in the development of the strategy (rector, vice-rector, head of the department), as well as an analysis of strategic documents.

Originality / value of the research – There are many studies in the scientific literature on the impact of the pandemic on various processes in higher education, but the impact on the strategic planning process, taking into account digitalization and the well-being of students and staff, is poorly studied. This study fills this gap, and also shows practices and difficulties in strategic planning at universities in Kazakhstan.

Findings – In the process of strategic planning, there is a top-down approach, with low involvement of stakeholders. In public universities, the dominant role is played by key performance indicators (KPIs), released by the EOM, turning strategies into a plan to achieve these KPIs. The pandemic has prompted universities to take a strategic approach to digitalization, but well-being issues are not taken into account in the planning process.

Keywords: Higher education, strategic planning, foresight, digitalization, well-being.

Acknowledgments: The article was published as part of a project that is being implemented through grant funding in 2022-2025. Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan on the topic of IRN AP13068362 «Responses to the challenges of COVID-19 and strategies of the post-pandemic period of higher educational institutions of Kazakhstan».

ПАНДЕМИЯДАН КЕЙІНГІ КЕЗЕҢДЕ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА СТРАТЕГИЯЛЫҚ ЖОСПАРЛАУ

А. Б. Макатова¹, Г. Кучумова², К. Молдашев^{3, 4*}

¹ Алматы Менеджмент Университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы

² Maqsut Narikbayev University, Астана, Қазақстан Республикасы

³ SDU University, Қаскелең, Қазақстан Республикасы

⁴ Нархоз Университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы

АННОТАЦИЯ

Зерттеудің мақсаты – бұл зерттеу Қазақстанның мемлекеттік және жеке жоғары оқу орындарында стратегияны әзірлеу практикасын зерделеуді және оларды жетілдіру бойынша ұсынымдар әзірлеуді мақсат етеді. Стратегияны әзірлеу процесіне, стейкхолдерлерді тартуға, пандемияның әсеріне, сондай-ақ әл-ауқат пен цифрландыру мәселелеріне ерекше назар аударылады.

Әдіснамасы – жинау әдісі ретінде жартылай құрылымдалған бетпе-бет және онлайн сұхбаттар қолданылды. Зерттеушілер стратегияны әзірлеуге қатысқан немесе қатысқан жоғары немесе орта буын басшыларымен (ректор, проректор, департамент басшысы) 7 жартылай құрылымдық сұхбат жүргізді, сондай-ақ стратегиялық құжаттарға талдау жүргізілді.

Зерттеудің бірегейлігі / құндылығы – ғылыми әдебиеттерде пандемияның жоғары білім берудегі әртүрлі процестерге әсері туралы көптеген зерттеулер бар, бірақ цифрландыру мен студенттер мен қызметкерлердің әл-ауқатын ескере отырып, стратегиялық жоспарлау процесіне әсері аз зерттелген. Бұл зерттеу осы олқылықтың орнын толтырады, сондай-ақ Қазақстанның жоғары оқу орындарында Стратегиялық жоспарлау кезіндегі тәжірибелер мен қиындықтарды көрсетеді.

Зерттеу нәтижелері – Стратегиялық жоспарлау процесінде стейкхолдерлердің аз қатысуымен жоғарыдан төменге қарай тәсіл байқалады. Мемлекеттік жоғары оқу орындарында стратегияларды осы KPI-ге қол жеткізу жөніндегі жоспарға айналдыра отырып, мнво түсірген тиімділіктің негізгі көрсеткіштері (KPI) басым рөл атқарады. Пандемия жоғары оқу орындарын цифрландыруға стратегиялық тұрғыдан қарауға итермеледі, бірақ жоспарлау процесінде әл-ауқат мәселелері ескерілмейді.

Түйін сөздер: Жоғары білім, Стратегиялық жоспарлау, форсайт, цифрландыру, әл-ауқат.

Алғыс: Мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитетінің 2022-2025 жж. гранттық қаржыландыру есебінен іске асырылатын жоба шеңберінде «Қазақстанның жоғары оқу орындарының пандемиядан кейінгі кезеңіндегі COVID-19 сын-қатерлеріне жауаптар және стратегиялар» тақырыбында жарияланды.

ОБ АВТОРАХ

Макатова Айдана Бердалықызы – Магистр экономических наук, Алматы Менеджмент Университет, Алматы, Республика Казахстан, email: a.makatova@almau.edu.kz.

Кучумова Гульфия Жасулановна – PhD, ассистент-профессор, Maqsut Narikbayev University, Астана, Республика Казахстан, email: gulfiya.kuchumova@alumni.nu.edu.kz.

Молдашев Кайрат Булатович – PhD, проректор по научным исследованиям, руководитель научного проекта, Университет имени Сулеймана Демиреля, Каскелен, Республика Казахстан; Университет Нархоз, Алматы, Республика Казахстан, email: kairat.moldashev@narhoz.kz*

МРПТИ 11.15.37

JEL Classification: I39

DOI: <https://doi.org/10.52821/2789-4401-2023-4-66-79>

ECONOMIES OF CONFLICT: CONTEXT AND ROOT CAUSES OF INTERCOMMUNAL CONFLICTS IN KAZAKHSTAN

A. Tutumlu¹, Z. Imyarova^{2*}

¹Near East University, Nicosia, Turkish Republic of Northern Cyprus

²Narxoz University, Almaty, Republic of Kazakhstan

ABSTRACT

Purpose of the research. This article aims to explore the validity of economic theories of conflict in explaining the root causes of intercommunal conflicts in Kazakhstan.

Methodology. Such theoretical overview and qualitative methodological approach offer a more nuanced picture and constitutes an initial step in tailoring context-specific de-escalation strategies.

Originality / value of the research. Through in-depth case study of Korday clashes in 2020, it challenges scholars who have attributed the roots of intercommunal conflict to lingering Soviet legacy and language politics. This literature takes communal grievances that attribute conflict to identity politics and/or rights for granted. They concentrate on discourse and take complaints at face value. Instead, this article explores applicability of the economic theories of «greed» and «relative deprivation» in conflict contexts.

Findings. By using results of our fieldwork supported by research project of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan, we show that «greed» hypothesis explains the predatory context on the local level, while the relative deprivation theory explains the perceptions of local population. The combination of these two conditions provided fertile ground for the collective grievances and served as the primary causes of conflict.

Keywords: Relative deprivation theory, intercommunal violence, greed-grievance debates, root causes of conflict, conflict context.

Acknowledgements: The article was prepared within the framework of the grant financing project of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan «Problems of interaction of ethnic communities at the local level in Kazakh society (2014-2021): dynamics of interethnic clashes and ways to prevent the escalation of violence» (Registration Number: AR 14869488).

The authors are especially grateful to the editor of the journal and the reviewers. We would also like to acknowledge our deep appreciation to Gabriel Aza Nyor for theoretical overview and Zulfıya Meldibekova and Birzhan Sakhimbek for the assistance in data collection and the initial editing.

INTRODUCTION

The intercommunal violence is not a frequent subject of academic discussions in Kazakhstan, let alone from economic perspectives (for rare example, please see [1]). The topic of violence is relegated to the field of Political Science and Sociology, while economists often pay attention to the conventional themes of measuring the quality of human resources [2], banking sector [3], energy development and sustainability [4]. Nonetheless, economic literature on conflict has an elaborate scholarship that is worth exploring since it has dominated and even challenged alternative perspectives, such as those who attribute conflicts to communal grievances and those who vest their explanations in identity politics. After reviewing the rights-based and identity-based arguments, we move to the description of economic theories of conflict in order to illustrate the validity of such explanations in the case of Korday clashes in 2020.

Korday case was chosen not only because it was big in scale, but also because it shared similar patterns with other cases and because journalists from all walks of life consistently reported on violence and its aftermath [5; 6; 7; 8; 9]. The case is also interesting, since besides an economic perspective, it is easy to interpret it from non-economic points of view. Social media played a role in mobilizing supporters as it merged two separate cases into a single «story». After two videos that went viral on social media: one with a private fight between young people belonging to two ethnic groups; and another with Dungan youngsters running away and then challenging the police, thousands of Kazakh nationals mobilized to «teach Dungsans a [behavior] lesson» [5]. The shared myths of Dungsans not serving in the army or not paying taxes were amplified by reckless politicians and influencers who framed the conflict as a matter of violations of majority rights (see [6; 7]). Others have made ethno-nationalist claims that such behavior undermines the quality of the Kazakh nation, which constitutes the founding role and bears primary responsibility for the well-being of its members (see [10; 11; 12]). In the span of 13 hours between February 7 and 8th, 11 people died and nearly 200 injured causing USD 4.5 million in property damages, including 168 houses and 122 cars [8]. The root causes of violence are crucial to understand the conflict context.

As most cases of intercommunal violence, Korday events took place in rural environment between residents of two villages: Karakemer – hosts about 3000 Kazakhs residents who primarily raise cattle and sell it to the meat processing plant (unofficially belongs to the former Akim of the village) and Masanchi – a larger village that hosts 24000 residents of Dungan community, who are involved in agriculture [13]. There is a small bridge that connects two settlements located just 300 meters from each other. The two groups engaged in different economic systems of production (cattle vs agriculture) causing one to have visibly higher standards of living vis-à-vis another with Dungan families having better homes and owning more cars (Interviews with residents from Karakemer).

We derive our data from the extensive fieldwork conducted between 2020-2023 with over 50 stakeholders selected based on the purposive sampling method, which included people who directly participated in the conflict and its resolution, witnessed it, possessed insider information, and/or carried professional expertise. We grouped them into the following categories: government representatives, which included district akims, local municipalities, presidential statements, local prosecutor's office, local police, and local representative of the Committee of National Security service. We also conducted interviews with local representatives of the Assembly of People of Kazakhstan, lawyers from both sides appointed in the legal process, community representatives of the minority, and majority. We also collected in-depth interviews with elders from both villages, Committee of mothers, and two school administrations. We supplemented interview data with findings derived from the legal proceedings and media reports. Sources for statements from the leaders of national-patriots came from various public platforms and social media.

Most scholars who study nation-building process in Kazakhstan treat ethnic diversity as a matter of Soviet legacy, which created a patchwork of ethnic groups, but introduced the concept of territorially-bounded «titular nation» [14]. Before the 1990s, the importance of titular nation was downplayed since everyone had to become Soviet and adopt supra-national Soviet identity [15; 16]. When the Soviet Union disappeared, these ethnic groups found themselves as «guests» on the territory of their adopted «home» [17]. Most independent republics began to build nation-states based on the «titular» nations, their culture and languages [18]. The nationalizing processes utilized Soviet practices of making «civic» nations based on the «ethnic» principles of the majority culture [19; 13]. The Soviet divisions between minorities and majorities in ethnicized republics provided an opportunity for ethnic majority to impose their own culture and languages. With this logic in mind, the violence can be interpreted as a matter of natural «nationalizing» trends that span across post-Soviet states after independence [20]. Such trends are also aggravated by demographic dynamics, which show the revival of nativist agenda [21]. Young people in Kazakhstan without the memory of the Soviet Union no longer aspire to support the «friendship of peoples» and are less tolerant to the liberal ideals of human rights, fair procedures, and the rule of law [22]. A new generation of young people strives to create an ethnic state with minorities abiding by formal and informal principles, practices, and rules [23]. Therefore, such interpretations rooted in identity politics pay attention to the disrespect of language, traditions, and behavioral norms, which represent the legitimate causes for establishing national unity and ensuring homogeneity, even at the expense

of violence. Although these scholars explain ethnic violence across the former Soviet republics and, possibly, causes of mobilization in conflict settings, they cannot explain the nature of violence in our case. Specifically, this theory cannot explain why bandits were highly prepared and operated in three groups: one robbing inside the house, the other robbing valuables in the yard (including cattle), and the third group setting the properties on fire. In other words, they also cannot explain why this violence took specific forms of arson, stealing and banditry rather than other in/formal and il/legal practices. If rights are violated, why representatives of the Kazakh majority did not report to the police for misconduct and/or why they did not rely on justice system or educational institutions to bring the message across working closely with community activists and families.

The second line of scholarship accuses the political regime of implementing confusing and ineffective nation-building policies. Ethnic tensions between Kazakh majority and minorities stem from the «double talk» [18], where political regime uses more nationalist language when speaking to the Kazakh audience and more civic identity language in other national and international media. As a result, the growing number of national-patriots feel supported by the regime and call for «Kazakhification» of state institutions, including state services [24], education [25], and reinterpretation of history [26] with overall recognition of their ethnic superiority. Although interesting to entertain, the theory of differing identity politics of both presidents did not change the scenario of violence. In other words, violent clashes followed similar patterns regardless of the regime in power and its discursive and disciplinary practices with notable examples in 2007 with Chechen and Kurdish communities, 2014 with Uzbek community, with Tajiks in 2015, with Turks in 2016, Dungans in 2020, and 2021 with Uyghur community. Ethnic minorities were stripped off their wealth by violent mobs who committed their own justice by stealing and robbing their communities. In addition, 30 years of independence created conditions when ethnic minorities understand Kazakh language and speak, even if with an accent, to understand the ongoing game. So language politics can no longer explain violence in places where both parties speak the same language and profess the same religion.

The story of ethnic clashes is not new. It shares a long history of studies that extrapolate similar stories from one region to another (for example [27]). Rather than outlining the much-discussed details of conflict and pointing fingers to the specific stakeholders, perpetrators and victims, we want to use this opportunity to set the conflict context in economic framework to show the importance of these theories in our case as they shed light on the patterns of violence and the practices. In the section below we introduce the greed-grievance debates in detail to explain the predatory context on the local level and then we describe the theory of relative deprivation to explain how Kazakh population perceived the minority. We then go into the case study to link the patterns of violence with economic context that informed the conflict in the first place.

MAIN PART

Economic Theories of Conflict. The question of what drives intercommunal conflicts: a desire for resources or frustrations over status and identity has been occupying the hearts and minds of many scholars. Those who adhere to the latter interpretations on collective grievances over status and identity focus on public statements of community activists and leaders of various organizations in order to understand the main reasons for mobilization under the common cause. In quantitative realm, this literature generally evaluates the scale of ethnic marginalization using statistical data to illustrate if political or social rights of communities are violated or if identity and status of people comes under attack or severe restriction (for example [28; 29]). This scholarly debate can be summed up into the greed-grievance dichotomy.

The greed hypothesis frames the conflict in economic terms and makes conflicts about access to and/or redistribution of resources and primarily focuses on the elites. Collier [30; 31; 32] have shown that collective grievances are not significant in conflict settings, but economic opportunities act as the primary causes of the war. By analyzing civil wars from 1965-2000, these scholars came up with an explanation that greed is the driving motivation, although it is often coated in the language of collective grievances [30]. Collier identifies the following logic to explain the findings: he writes that in the case of crisis (be it war or violent conflict), conventional rules and laws are suspended, and reputational costs remain minimal, since there are no sanctions for illegal and violent behavior [30]. As a result, theft and predatory actions enable people to obtain the highest rent from the locales they operate in, even for a short period of time. He interprets people's behavior in conflict

settings as a matter of adaptation to the new rules, where they establish and negotiate new forms of interactions and where the powerful dominate. For Englebert [33] violence is an outcome of rationale calculation between production and predation in the absence of contractual obligations (read: the law-enforcement). Rebels can allow for continuation of peaceful and voluntary exchange to take place, or they can engage in violence if the latter brings more short-term benefits. Greed, in this literature, treats violence as a calculated choice among options with varying incentives and a tool for the establishment of alternative systems of profit, power, and protection [34]. These systems can take different forms, such as used to finance violence, recruit more members or control and redistribute territories with natural resources or lucrative trading routes [35]. Violence is about «booty and loot» [32] organized by powerful elites.

In an attempt to link political violence conducted by powerful elites with economic reasons, [34] offered seven specific examples of economic functions of violence. He showed that violence can be used to change laws and administrative procedures in order to protect or undermine economic privileges [34]. It often takes place at the local level veiled by informality and undercover games. The second, most common function is pillage, which offers subsistence to people whose wages and salaries are too low [34]. Pillage can also take the form of protection money, a rent that is paid by victims to avoid violence to be inflicted upon them [34]. Thirdly, violence can also be used to monopolize and/or control trade, when conventional law enforcement is absent or ineffective [34]. Violent groups that control the territory can also engage in exploitation of labor making people work for free and keeping them in the conditions near slavery. We can also note the importance of controlling land in violent conflicts when due to depopulation or threat of extermination, land use can be redistributed among new actors and stakeholders [34]. Sixth, violence can be used to appropriate relief sent by state and international actors in order to gain access to it when it arrives. Lastly, the military remains the greatest beneficiary, as it gets budgetary expansion and other institutionalized benefits [34]. Although not all of these reasons are present in our case study, it is nonetheless important to illustrate the expanded list of victims and beneficiaries in intercommunal violence. It is also important to note that Keen's perspective enables us to link political violence conducted by states and/or government representatives with undergirding economic reasons.

Economic literature on conflict context is also interesting to survey here, as it has strong implications on motivation for the use of violence among main actors. Collier notes that economic inequality and the government's economic incompetence represent the key factors as opposed to grievance. By comparing proxies or ethnic hatred and the absence of political representation, economic agendas overwhelmingly dominate statistical models and explanations [30]. Englehart and Hummel [35] that poverty and undiversified economic structure are highly correlated with conflict. The so-called «brown areas» are characterized by clientelist networks that distort accountability and undermine state laws and institutions [36].

There is a relatively vast literature on patronal politics in Kazakhstan and beyond [37; 38; 39]. This description of context shows how economic and political elites merged into a single entity. Politicians allow economic elites to thrive due to the special treatment, subsidies, tax breaks, and access to government contracts. This artificial support of unprofitable business models creates unsustainable and unfair conditions for the competitive businesses, which die out. In order to survive, business must find a «roof» – a protector in the government who, in exchange for a fee, can cover businesses from predatory actions of government officials. Without such protection, government officials can impose additional fees and fines, fabricate legal actions, and/or extort a higher profit margin [39]. The patronal politics is exacerbated by the fact that Kazakhstan receives rents from the sale of natural resources. The dependency on rents, defined as income derived without participation in the production process, offers large opportunities for redistribution of large resources among affiliated firms [40]. The disappearance of the competitive businesses and industries exacerbates inequality, causing more discontent with the existing state of things. Availability of rents and not taxes, also undermines government accountability before its population and makes governing institutional structure inefficient [41; 42; 32]. As a result, patronal politics cause predatory behavior due to the incentives offered by rents and informal leverage of politicians on businesses.

The «greed» hypothesis teaches us three important lessons. First, the existence of grievances almost never provides informational context as to the real motivation for violence (see [30]). Second, the «greed» hypothesis mainly zooms on the elites as the primary actors with economic motivation in the context of patronal

politics and poverty, whose predatory economic schemes create a fertile ground for violence. Third, violence can play many different roles, including the redistribution of resources and profits.

As a result, this theory is different from the socio-political collective grievances, which is first and foremost about justice-seeking. It focuses on systemic marginalization, such as social divisions, political repressions, and inequalities. This is the visible part of the conflict. It is what the media, donors, and academic research pick up as data. Such data is readily available. Indeed, research has shown that neither «greed» nor «grievance» can explain violence. It comes out when a certain unspoken social contract is broken. The motive for such a break may not always be economic (as was in the case of Korday 2020 violence) but can be related to institutional failure and/or coordination failure [43]. Collective understanding of economic marginalization can also serve as a powerful mobilization cause for violence.

Echoing the reflections from «greed» hypothesis, the academic literature naturally concentrated on relative group deprivation theory to explain the conflict. The theory refers to the «feelings that one's group is unfairly deprived of desirable goods in comparison to relevant out-groups» [44]. The relative deprivation theory takes «greed» as the main motivation for violent action, but rather than blaming the elites in charge of mobilization, they also pay attention to the collective economic root causes and context. The theory argues that when one group feels relatively poorer than another group, it begins to share collective grievances against the richer group, which leads to confrontations [1]. Such confrontations are more dominant when society experiences economic difficulties, especially if they live in areas with scarce resources and scarce presence of government institutions and services [45].

According to the theory, perceptions of threat from a neighboring ethnic group increases as vulnerability grows [44] even if objectively, the economic conditions between two groups may not be too different. Instead, the perception of difference matters the most [46; 47; 48]. Chances for violence increase when the ingroup perceives the out-group as the main reason for their way of life [49]. The mechanism of escalation starts when people begin to compare themselves with others. They realize relative disadvantage and start to perceive this relative disadvantage as unfair, sharing «a sense of violated entitlement» [50]. This is illustrative, as violence was absent in villages where the majority of assets are controlled by Kazakh population. Lim [1] conducted a comparative study asking Kazakh residents in three areas that live next to Uyghur, Tajik and Dungan minorities if they feel: deprived (72% yes), disadvantaged (69% positive replies), or inferior at the expense of an ethnic minority (60% of positive replies). Being poor, both statistically and at the level of households [1], Lim calls for Kazakhstanian state to solve the problem of poverty to avoid further clashes. Our fieldwork has shown that the importance of economic conditions cannot be overstated. A notable scholar of ethnic conflict, [51] Vermeersch states that «to defend material interests, self-proclaimed group leaders invoke an ethnic group identity or apply new meaning and interest-based connotations to existing ethnic terms.... in this way, identity and interests are mutually reinforced» [50]. It is possible to read the conflict through both theories, i.e. the greed hypothesis explains the predatory context, while the relative deprivation explains perceptions of the Kazakh population in neighboring villages. Below, we would like to showcase our findings.

Economic Conflict Contexts in Kazakhstan. Our fieldwork in Karakemer and Masanchi has shown that economic conflict context was ripe for violence. The behavior of the former local elites in charge of the government institutions (Kazakh by ethnicity) can be easily read through the «greed» hypothesis. Both groups, Dungans and Kazakhs, shared a long list of grievances against the local government, whom they deemed corrupt and inefficient. While the perceptions of neighboring Kazakh residents reflect the key attributes of the theory of relative deprivation.

Before the violence, local officials and rich landowners derived rents and tolls from Dungan farmers who tilled land. One hectare of land went for KZT 250 000 to KZT 350 000 depending on soil quality. If a land plot had water source, the price tag was higher than arid areas. After paying the money, the renter bought equipment, seeds, irrigation system and hired seasonal workers/involved extended family (Interviews). Access to water was supplied by Akimat (local municipality), which required additional payments to ensure stable supply of water to the field (read: additional bribes) [13]. If one decides to install own dripping irrigation system, they bring equipment from Israel, Germany or China in order to save money on water payments, fertilizers, and weeding the grass (Interviews). When the harvest is ready, members of local municipality, local

law-enforcement, and landowners derived additional fees as a percentage from harvest that had to be secured from stealing in the fall. Our interlocutors stated that they had to involve local police officers and municipality to defend themselves from racketeers (Interviews). With predatory elites in power, it was hard for Dungans to resist making extra payments. The presence of administrative resources in the hands of local government representatives who largely belonged to the same ethnic group enabled them to find cover and allies with institutions in charge of monitoring them. As a result, complaints and grievances nearly always remained in the informal realm [6; 7].

Despite the difficulties, there are two primary reasons why agricultural production brought more revenue to the Dungan community. First, the organizational structure of communal living enabled these Kazakhstani citizens to maximize their profits with clear division of labor within the family structure. Engagement of family into production process enabled Dungan community to collect three harvests of various products per year, which is incredible considering the climatic conditions (Interviews). On average, the family would begin working in the field at 4 o'clock in the morning. Older school children would complete their share of work before school. They would also support the family by doing house chores and providing childcare upon their return from school while their parents work in the field.

Ironically, Kazakhs, who are believed to be «clannish» and tribal [52] lived within their individual families. Without work, many relied on elderly people who received state pensions for stable income. Living in a surviving mode, residents of Karakemer shared great expectations for work and increased quality of life from the state. Their primary goals were to get jobs in schools, municipalities, medical stations, or law enforcement agencies due not only to their knowledge of state language, but also to the fact that these jobs offered stable income and access to connections and power (Interviews). Rather than establishing support networks within the village, they engaged in competitive outbidding – paying the bribes to acquire positions in state institutions (Interviews). The bids not only required upfront bribes, but also included the transfer of percentages from their salaries to the supervisors. As a result, the first year was always hard since it went to recuperate the bribes from the salaries. Two communities adopted different strategies of coping with the predatory environment at the local level. The Dungan communities did their best to minimize cooperation with local government officials, while the Kazakh community wanted to join the state institutions. Both transferred precious resources through the informal channels offering plenty of profit opportunities to local officials.

Second, access to international markets and inclusion of products in regional supply chains offered better revenues than in the domestic market. In order to decrease additional fees, Dungans sold their products in bulk to major cities in Kazakhstan, but also Russia and Kyrgyzstan. Proximity to large urban centers, such as Bishkek, Almaty, and Chinese border offered not only dynamic markets for produce, but also served as sources of primary inputs, such as affordable water irrigation systems, fertilizers, storage systems, and packaging. The produce from Masanchi went as far as Russian Siberian cities (Interviews).

Residents of Karakemer practiced cattle breeding, which does not have access to any supply chain networks, except for the local meat processing plant. Raw meat was either consumed or sold to the plant. Money in Karakemer was scarce and many people preferred to offer taxi services or find daily labor. Animal skins, bones, milk, and other products are not processed and, if not consumed, are dumped/left to rot (Interviews). Raw meat requires cold storage and transportation, which adds to the costs of the final product. In addition, the long distance to the best market (about three hours to Almaty) makes the meat uncompetitive with producers located closer to the city. Exports to Kyrgyzstan and China not only suffer from similar problems but are also undermined by frequent border closure and high taxes. In addition, population in those countries produce similar products making meat from Kazakhstan less competitive. The biproducts of cattle breeding require not only investments, but access to the supply chains. However, since Chinese and Russian products dominate in the Kazakh dairy and shoe consumer markets, these inputs remain out of market demand. As a result, the region of Korday suffered from high inequalities that also coincided with ethnic lines: Kazakhs were visibly poorer than their Dungan neighbors creating fertile conditions for conflict.

Indeed, since two groups live side by side but occupy different economic niches, the theory of relative deprivation fits well in explaining the underlying reasons for violence.

Our findings confirm that constant comparison and realization of relative disadvantage offered strong incentives for violence. Our interlocutor, an elderly woman in Kazakh village of Karakemer lamented «No one is poor there». «Did you see their houses and cars? All of this wealth comes from our, Kazakh, land» complained another resident. They explained the absence of high inequality not because Dungans lived in closeknit communities, but because of their wealth. Most residents thought that they became so rich that it was easy for rich people to support those who are poor (Interviews). The understanding of wealth as a product of labor was absent. Instead, people only preferred to compare their own life with those of their neighbors. In other words, Karakemer residents did not want to connect «the process of wealth creation, such as the number of hours of labor spent in the fields or the number of people in the household, including children, that worked in the fields towards accumulating this wealth» [13]. For Dungan community, being wealthy referred to a person who acquired money through corrupt practices and easy returns (Interviews). If the wealth was embedded in labor, these people were called «prostye» (ordinary) people even if they had cars and proper housing with amenities. The selective comparison of basic life standards without linking them to labor by the Kazakh residents may be surprising since they live so close together.

Kazakh residents also offered an explanation for wealth – «Dungans bought out everyone in local administration» cited a woman with kids; «They are working together: Dungans get the best lands because they pay them» she continued. The majority interpreted their relative disadvantage not through the predatory system established at the local level, but as a matter of Dungans being part of that system. As a result, various myths that stigmatized their neighbors were circulating in Karakemer and later appeared and amplified in the media, such as that Dungans do not serve in the army, they do not know the Kazakh language, they disrespect the traditions. Each of these myths were unfounded at a close look [5; 6] but explained the imposition of host/guest relations. Kazakh residents harbored a feeling of violated entitlement to not only wealth, but also to their own identity. They felt that as hosts, Dungans must recognize their subordinate status since they came to this land from China. The proof that the land belongs to rich Kazakhs and is rented mattered little.

CONCLUSION

The lesson we can draw from this story is that any de-escalation attempt must take into consideration the economic context. It must address not only poverty [1], but also alter the predatory system in local government that imposes informal rents upon everyone and aggravates inequality, which «greed» hypothesis stated, and our case illustrated well. It is also important to think how to develop cattle breeding and insert this niche into the regional value chains to avoid perceptions that are akin to relative deprivation theory. Lastly, the closer interaction between the residents of two communities that supports open and frank conversation about wealth and its distribution within the communities may be useful to bust the multiple myths about Dungans in Karakemer.

REFERENCES

1. Lim V. Interethnic Conflicts in Kazakhstan: Causes and Context // CABAR. – 2021. – June 29. Available at: <https://cabar.asia/en/interethnic-conflicts-in-kazakhstan-causes-and-context>
2. Sabytkhanova M., Kozhakhmet S. Evaluation of Human Resource Management Research in Post-Soviet Countries: A Bibliometric Analysis // Central Asian Economic Review. – 2023. – 3. – P. 6-18. <https://doi.org/10.52821/2789-4401-2023-3-6-18>
3. Doldina A.N. The Banking Sector of Kazakhstan: Problems and Prospects // Central Asian Economic Review – 2018. – 5(6). – P. 108-115. (In Russ.)
4. Mussin B.M., Nurlan E. 2023. Development of Nuclear Energy in the Republic of Kazakhstan: Issues and Trends // Central Asian Economic Review– 2023. – 1. – P. 47-59. (In Russ.) <https://doi.org/10.52821/2789-4401-2023-1-47-59>.
5. Bazhkenova G. Korday: Pol Goda Spustya. 2020. 3, December). [Video] YouTube. <https://youtu.be/i99woBI-DI4>

6. Mauletbay S. Чтобы мы жили мирно, надо, чтобы законы работали одинаково для всех". Репортаж из Кордайского района. 2020. 11 February. Available at: <<https://informburo.kz/stati/chtoby-my-zhili-mirno-nado-chtoby-zakony-rabotali-odinakovo-dlya-vseh-reportazh-iz-kordayskogo-rayona.html>>
7. Trotsenko P. Как живут казахи и дунгане после беспорядков. (2020, 2 March). // <https://rus.azattyq.org/a/kazakhstan-masanchi-karakemer-kazakh-dungan-report/30463465.html>
8. ADC Memorial. The Korday Pogrom: The Dungan People of Kazakhstan Seek Justice // ADC Memorial. (2020, 19 May). <https://adcmemorial.org/en/articles/kordaypogrom/>.
9. EurAsia Daily. ордайский разлом: власти Казахстана рискуют потерять контроль над страной. <https://eadaily.com/ru/news/2020/05/02/kordayskiy-razlom-vlasti-kazahstana-riskuyut-poteryat-kontrol-nad-stranoy>
10. Smagul B. “Қордайдағы қазақ пен дүңған арасындағы мәселелер.” // Facebook. 2020, 7 February. <https://www.facebook.com/BSmagul/posts/197780378254318>
11. Kashibay M. “Қордай оқиғасы “ұлтаралық қақтығыс” па?” // Qamshy.kz. 2020a, 12 January. <https://qamshy.kz/article/55264-qorday-oqighasy-ultaralyq-qaqtyghys-pa>
12. Kashibay M. “Qamshy.kz тілшісі этникалық дүнгендер ұрып-соққан қарияның ұлымен сөйлесті.” // Qamshy.kz. 2020b, 8 January. <https://qamshy.kz/article/55186-qamshy-kz-tilshisi-etnikalyq-dungender-uryp-soqqan-qariyanynh-ulymen-soylesti>
13. Tutumlu A. and Imyarova Z. Pogroms in Post-Nazarbayev Kazakhstan: From Perceptions to Violent Practice // OXUS Society for Central Asia Affairs, 2023. <https://oxussociety.org/>
14. Goff K. Nested Nationalism: Making and Unmaking Nations in the Soviet Caucasus. – Ithaca: Cornell University Press, (2021). – 336 p.
15. Tutumlu A. and Imyarova Z. The Kazakhstani Soviet not? Reading Nazarbayev’s Kazakhstani-ness through Brezhnev’s Soviet people // Central Asian Survey, – 2021. – 40(3). – P. 400-419. DOI: 10.1080/02634937.2021.1926924
16. Imyarova Z. (2022). Balancing between Majorities: Notes on Osh Dungans // Central Asian Survey, – 2022. – 41(3). – P. 402-418. doi.org/10.1080/02634937.2021.2013773
17. Tutumlu A., Imyarova Z. and Meldibekova Z. Desovietizing Nation-Building in Kazakhstan: Case of 2020 Korday Violence // Bulletin of Abai Kazakh National Pedagogical University, – 2023. – 78(3). – P. 23-31. DOI: <http://doi.org/10.51889/2959-6017.2023.78.3.003>
18. Kudaibergenova D. Compartmentalized Ideology: Presidential Addresses and Legitimation in Kazakhstan. In R. Isaacs and A. Frigerio (Eds.), *Theorizing Central Asian Politics: The State, Ideology and Power* (2019). (pp.145–166). – Cham: Palgrave Macmillan.
19. Sharipova D., Bukhanov, A., and Alpeissova, A. The Determinants of Civic and Ethnic Nationalisms in Kazakhstan: Evidence from the Grass-Roots Level // *Nationalism and Ethnic Politics*, – 2017. – 23(2). – P. 203-226, DOI: 10.1080/13537113.2017.1311143
20. Brubaker R. Nationalizing states revisited: projects and processes of nationalization in post-Soviet states // *Ethnic and Racial Studies*, – 2011. – 34(11). – P. 1785-1814, DOI: 10.1080/01419870.2011.579137
21. Helf G. Looking for Trouble: Sources of Violent Conflict in Central Asia. [Special Report, 18 November]. Washington DC // US Institute of Peace, - 2020. <https://www.usip.org/publications/2020/11/looking-trouble-sources-violent-conflict-central-asia>
22. Junisbai B. and Junisbai A. Are Youth Different? The Nazarbayev Generation and Public Opinion. In M. Laruelle (Ed.), *The Nazarbayev Generation: Youth in Kazakhstan*, (pp. 25-48). – Lexington Books (2019).
23. Laruelle M. Introduction: The Nazarbayev Generation: The Sociological Portrait. In M. Laruelle (Ed.), *The Nazarbayev Generation: Youth in Kazakhstan* (pp. 1-22). – London: Lexington Books. (2019).
24. Aitymbetov N., E. Toktarov, and Y. Ormakhanova. (2015). Nation-Building in Kazakhstan: Kazakh and Kazakhstani Identities Controversy” // *Bilig*, – 2015. – 74. P. – 1–20.
25. Asanova J. Seeing near and far: Balancing stakeholder needs and rights in Kazakhstan’s educational reform // *Canadian and International Education*, – 2007. – 36(2). – P. 71–90.
26. Diener A. (2002). National Territory and the Reconstruction of History in Kazakhstan // *Eurasian Geography and Economics*, – 2002. – 43(8). – P. 632–650.

27. Theroux P. Hating the Asians // *Transition*, – 1997 – 75(76). – P. 60–73. <https://doi.org/10.2307/2935390>
28. Xu Z. and Sun, B. (2019). Influential mechanism of farmers' sense of relative deprivation in the sustainable development of rural tourism // *Journal of Sustainable Tourism*, – 2019. DOI: 10.1080/09669582.2019.1675675
29. Tursyngaliyeva, G., Sagindykov, K., Konyrkhanova, A., Niyazova, R. and Sydykova, A. Modeling the dynamical ethnic processes in multinational society // *Journal of Modelling in Management*, – 2021. . DOI: <https://doi.org/10.1108/JM2-11-2020-0308>
30. Collier P. Rebellion as a Quasi-Criminal Activity // *The Journal of Conflict Resolution*, – 2000. – 44(6). – P. 839-853.
31. Collier P. *Breaking the Conflict Trap: Civil War and Development Policy*. Washington DC. – 2003: World Bank Group.
32. Collier P. and Hoeffler, A. (2005). Resource Rents, Governance, and Conflict. *Journal of Conflict Resolution*, 49(4), 625-633.
33. Englebert P. (2000). Pre-Colonial Institutions, Post-Colonial States, and Economic Development in Tropical Africa // *Political Research Quarterly*, – 2000. – 7(36). – P. 17-36. <https://doi.org/10.1177/106591290005300101>
34. Keen, D. Incentives and Disincentives for Violence. In Berdal M. and Malone D (Eds.), *Greed & Grievance: Economic Agendas in Civil Wars* (pp. 17-42). USA: Lynne Rienner Publishers, Inc. 2000
35. Englebert P. and Hummel R. (2005). Let's Stick Together: Understanding Africa's Secessionist Deficit // *African Affairs*, – 2005. – 104(416). – P. 399–427.
36. O'Donnell Guillermo. On the State, Development, and some Conceptual Problems: A Latin American View with Some Glances at some Post-Communist Countries // *World Development* – 1993. – 21. – P. 1355-1369.
37. Hale, H. *Patronal Politics: Eurasian Regime Dynamics in Comparative Perspective*. – 2015. – Cambridge, Eng.: Cambridge University Press. 542 p.
38. Tutumlu A. Governmentalization of Kazakhstan State: Between Governmentality and Neopatrimonial Capitalism. In Isaacs, R. and Frigerio, A. (Eds.), *Theorizing Central Asian Politics: The State, Ideology and Power* (pp. 43-64), – 2018. – Cham: Palgrave Macmillan.
39. Shkel, S. Neo-patrimonial practices and sustainability of authoritarian regimes in Eurasia // *Communist and Post-Communist Studies*, – 2019. – 2(2). – P. 169–176.
40. Satpayev D. Deformatsiya Vertikali: ot 'Anonimnyh Imperii' do Antilobbi [Vertical Deformation: from 'Anonymous Empires' to Antilobby] (in Russian). – 2019. – Almaty: SOZ. 790 p.
41. Ross, M. L. (2011). Will oil drown the Arab Spring: Democracy and the resource curse // *Foreign Aff.*, – 2011. – 90(2).
42. De Soysa I. The Resource Curse: Are Civil Wars Driven by Rapacity or Paucity? In Berdal M. and Malone D (Eds.), *Greed & Grievance: Economic Agendas in Civil Wars* (pp. 113-136). USA: Lynne Rienner Publishers, Inc. 2000.
43. Murshed S. M. and Tadjoeeddin, M. Z. Revisiting the greed and grievance explanations for violent internal conflict // *Journal of International Development*, – 2009. – 21(87). – P. 87–111.
44. Meuleman B., Davidov E. and Billiet J. (2009). Changing Attitudes Toward Immigration in Europe, 2002-2007: A Dynamic Group Conflict Theory Approach // *Social Science Research*, – 2009. – 38. – P.352–365.
45. Nathan N. *The Scarce State Inequality and Political Power in the Hinterland*. London: – 2023. – Cambridge University Press. 310 p.
46. Bobo L. Whites' Opposition to Busing: Symbolic Racism or Realistic Group Conflict? // *Journal of Personality and Social Psychology*, – 1983. – 45(6). – P. 1196–1210.
47. O'Rourke K. H., and Sinnott R. The Determinants of Individual Attitudes Towards Immigration // *European Journal of Political Economy*, – 2006. – 22. – P. 838–861.
48. Sides, J., and Citrin, J. European Opinion About Immigration: The Role of Identities, Interests and Information // *British Journal of Political Science*, – 2007. – 37(3). – P. 477–504.

49. Meuleman B., Abts K., Schmidt P., Pettigrew, Th. and Davidov, E. Economic conditions, group relative deprivation and ethnic threat perceptions: a cross-national perspective // *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2020. DOI: 10.1080/1369183X.2018.1550157
50. Cook, Th. D., Crosby, F., and Hennigan, K. The Construct Validity of Relative Deprivation. In Suls, M. and Miller, R. (Eds.), *Social Comparison Processes: Theoretical and Empirical Perspectives* (pp. 307–333). Hemisphere. 1977
51. Vermeersch P. Theories of ethnic mobilization: overview and recent trends. CRPD Working Paper No. 3. Leuven: University of Leuven. 2011.
52. Collins, K. *Clan Politics and Regime Transition in Central Asia: The Impact on Regime Transformation*. – Cambridge: Cambridge University Press. 2006. 376 p.

REFERENCES

1. Lim, V. (2021, June 29). *Interethnic Conflicts in Kazakhstan: Causes and Context*. CABAR. Available at: <https://cabar.asia/en/interethnic-conflicts-in-kazakhstan-causes-and-context>
2. Sabytkhanova M., Kozhakhmet S. (2023). Evaluation of Human Resource Management Research in Post-Soviet Countries: A Bibliometric Analysis. *Central Asian Economic Review*, 3,6-18. <https://doi.org/10.52821/2789-4401-2023-3-6-18>
3. Doldina A.N. (2018). The Banking Sector of Kazakhstan: Problems and Prospects. *Central Asian Economic Review*, 5-6, 108-115. (In Russ.)
4. Mussin B.M., Nurlan E. 2023. Development of Nuclear Energy in the Republic of Kazakhstan: Issues and Trends. *Central Asian Economic Review*, 1, 47-59. (In Russ.) <https://doi.org/10.52821/2789-4401-2023-1-47-59>.
5. Bazhkenova, G. (2020, 3, December). Korday: Pol Goda Spustya. [Video] YouTube. <https://youtu.be/i99woBI-DI4>
6. Mauletbay, S. 2020. “Чтобы мы жили мирно, надо, чтобы законы работали одинаково для всех”. Репортаж из Кордайского района.” 11 February. Available at: <https://informburo.kz/stati/chtoby-my-zhili-mirno-nado-chtoby-zakony-rabotali-odinakovo-dlya-vseh-reportazh-iz-kordayskogo-rayona.html>
7. Trotsenko, P. (2020, 2 March). Как живут казахи и дунгане после беспорядков. <https://rus.azattyq.org/a/kazakhstan-masanchi-karakemer-kazakh-dungan-report/30463465.html>
8. ADC Memorial. (2020, 19 May). The Korday Pogrom: The Dungan People of Kazakhstan Seek Justice. ADC Memorial. <https://adcmemorial.org/en/articles/kordaypogrom/>.
9. EurAsia Daily. (2020, May 2). Кордайский разлом: власти Казахстана рискуют потерять контроль над страной. <https://easaily.com/ru/news/2020/05/02/kordayskiy-razlom-vlasti-kazahstana-riskuyut-poteryat-kontrol-nad-stranoy>
10. Smagul, B. (2020, 7 February). “Кордайдағы қазақ пен дұңған арасындағы мәселелер.” Facebook. <https://www.facebook.com/BSmagul/posts/197780378254318>
11. Kashibay, M. (2020a, 12 January). “Кордай оқиғасы "ұлтаралық қақтығыс" па?” Qamshy.kz. <https://qamshy.kz/article/55264-qorday-oqighasy-ultaralyq-qaqtyghys-pa>
12. Kashibay, M. (2020b, 8 January). “Qamshy.kz тілшісі этникалық дүнгендер ұрып-соққан қарияның ұлымен сөйлесті.” Qamshy.kz. <https://qamshy.kz/article/55186-qamshy-kz-tilshisi-etnikalyq-dungender-uryp-soqqan-qariyanynh-ulymen-soylesti>
13. Tutumlu, A. and Imyarova, Z. (2023). Pogroms in Post-Nazarbayev Kazakhstan: From Perceptions to Violent Practice. OXUS Society for Central Asia Affairs, <https://oxussociety.org/>
14. Goff, K. (2021). *Nested Nationalism: Making and Unmaking Nations in the Soviet Caucasus*. Ithaca: Cornell University Press. 336 p.
15. Tutumlu, A. and Imyarova, Z. (2021). The Kazakhstani Soviet not? Reading Nazarbayev’s Kazakhstani-ness through Brezhnev’s Soviet people. *Central Asian Survey*, 2021. 40(3), 400-419. DOI: 10.1080/02634937.2021.1926924

16. Imyarova Z. (2022). Balancing between Majorities: Notes on Osh Dungans. *Central Asian Survey*, 41(3), 402-418, doi.org/10.1080/02634937.2021.2013773
17. Tutumlu, A., Imyarova, Z. and Meldibekova, Z. (2023). Desovietizing Nation-Building in Kazakhstan: Case of 2020 Korday Violence. *Bulletin of Abai Kazakh National Pedagogical University*, 78(3), 23-31. DOI: <http://doi.org/10.51889/2959-6017.2023.78.3.003>
18. Kudaibergenova, D. (2019). Compartmentalized Ideology: Presidential Addresses and Legitimation in Kazakhstan. In R. Isaacs and A. Frigerio (Eds.), *Theorizing Central Asian Politics: The State, Ideology and Power* (pp.145–166). Cham: Palgrave Macmillan.
19. Sharipova, D., Bukhanov, A., and Alpeissova, A. (2017). The Determinants of Civic and Ethnic Nationalisms in Kazakhstan: Evidence from the Grass-Roots Level. *Nationalism and Ethnic Politics*, 23:2, 203-226, DOI: 10.1080/13537113.2017.1311143
20. Brubaker, R. (2011). Nationalizing states revisited: projects and processes of nationalization in post-Soviet states. *Ethnic and Racial Studies*, 34(11), 1785-1814, DOI: 10.1080/01419870.2011.579137
21. Helf, G. (2020). Looking for Trouble: Sources of Violent Conflict in Central Asia. [Special Report, 18 November]. Washington DC: US Institute of Peace. <https://www.usip.org/publications/2020/11/looking-trouble-sources-violent-conflict-central-asia>
22. Junisbai, B. and Junisbai A. (2019). Are Youth Different? The Nazarbayev Generation and Public Opinion. In M. Laruelle (Ed.), *The Nazarbayev Generation: Youth in Kazakhstan*, (pp. 25-48). London: Lexington Books.
23. Laruelle, M. (2019). Introduction: The Nazarbayev Generation: The Sociological Portrait. In M. Laruelle (Ed.), *The Nazarbayev Generation: Youth in Kazakhstan* (pp. 1-22). London: Lexington Books.
24. Aitymbetov, N., E. Toktarov, and Y. Ormakhanova. (2015). Nation-Building in Kazakhstan: Kazakh and Kazakhstani Identities Controversy” *Bilig*, 74, 1–20.
25. Asanova, J. (2007). Seeing near and far: Balancing stakeholder needs and rights in Kazakhstan’s educational reform. *Canadian and International Education*, 36(2), 71–90.
26. Diener, A. (2002). National Territory and the Reconstruction of History in Kazakhstan. *Eurasian Geography and Economics*, 43 (8), 632–650.
27. Theroux, P. (1997). Hating the Asians. *Transition*, 75/76, 60–73. <https://doi.org/10.2307/2935390>
28. Xu, Z. and Sun, B. (2019). Influential mechanism of farmers' sense of relative deprivation in the sustainable development of rural tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, DOI: 10.1080/09669582.2019.1675675
29. Tursyngaliyeva, G., Sagindykov, K., Konyrkhanova, A., Niyazova, R. and Sydykova, A. (2021). Modeling the dynamical ethnic processes in multinational society. *Journal of Modelling in Management*. DOI: <https://doi.org/10.1108/JM2-11-2020-0308>
30. Collier, P. (2000). Rebellion as a Quasi-Criminal Activity. *The Journal of Conflict Resolution*, 44(6), 839-853.
31. Collier, P. (2003). *Breaking the Conflict Trap: Civil War and Development Policy*. Washington DC: World Bank Group.
32. Collier, P. and Hoeffler, A. (2005). Resource Rents, Governance, and Conflict. *Journal of Conflict Resolution*, 49(4), 625-633.
33. Englebert, P. (2000). Pre-Colonial Institutions, Post-Colonial States, and Economic Development in Tropical Africa. *Political Research Quarterly*, 53(1), 7-36. <https://doi.org/10.1177/106591290005300101>
34. Keen, D. (2000). Incentives and Disincentives for Violence. In Berdal M. and Malone D (Eds.), *Greed & Grievance: Economic Agendas in Civil Wars* (pp. 17-42). USA: Lynne Rienner Publishers, Inc.
35. Englebert, P. and Hummel R. (2005). Let’s Stick Together: Understanding Africa’s Secessionist Deficit. *African Affairs*, 104(416), 399–427.
36. O'Donnell, Guillermo. 1993. "On the State, Development, and some Conceptual Problems: A Latin American View with Some Glances at some Post-Communist Countries". *World Development* 21: 1355-1369.
37. Hale, H. (2015). *Patronal Politics: Eurasian Regime Dynamics in Comparative Perspective*. Cambridge, Eng.: Cambridge University Press. 542 p.
38. Tutumlu, A. (2018). *Governmentalization of Kazakhstani State: Between Governmentality and Neopat-*

rimonial Capitalism. In Isaacs, R. and Frigerio, A. (Eds.), *Theorizing Central Asian Politics: The State, Ideology and Power* (pp. 43-64), Cham: Palgrave Macmillan.

39. Shkel, S. (2019). Neo-patrimonial practices and sustainability of authoritarian regimes in Eurasia. *Communist and Post-Communist Studies*, 52 (2), 169–176.

40. Satpayev, D. (2019). Deformatsiya Vertikali: ot ‘Anonimnyh Imperii’ do Antilobby [Vertical Deformation: from ‘Anonymous Empires’ to Antilobby] (in Russian). Almaty: SOZ. 790 p.

41. Ross, M. L. (2011). Will oil drown the Arab Spring: Democracy and the resource curse. *Foreign Aff.*, 90, 2.

42. De Soysa, I. (2000). The Resource Curse: Are Civil Wars Driven by Rapacity or Paucity? In Berdal M. and Malone D (Eds.), *Greed & Grievance: Economic Agendas in Civil Wars* (pp. 113-136). USA: Lynne Rienner Publishers, Inc.

43. Murshed, S. M. and Tadjoeeddin, M. Z. (2009). Revisiting the greed and grievance explanations for violent internal conflict. *Journal of International Development*, 21, 87–111.

44. Meuleman, B., Davidov, E. and Billiet, J. (2009). Changing Attitudes Toward Immigration in Europe, 2002-2007: A Dynamic Group Conflict Theory Approach. *Social Science Research*, 38, 352–365.

45. Nathan, N. (2023). *The Scarce State Inequality and Political Power in the Hinterland*. London: Cambridge University Press. 310 p.

46. Bobo, L. (1983). Whites’ Opposition to Busing: Symbolic Racism or Realistic Group Conflict? *Journal of Personality and Social Psychology*, 45 (6), 1196–1210.

47. O’Rourke, K. H., and Sinnott, R. (2006). The Determinants of Individual Attitudes Towards Immigration. *European Journal of Political Economy*, 22, 838–861.

48. Sides, J., and Citrin, J. (2007). European Opinion About Immigration: The Role of Identities, Interests and Information. *British Journal of Political Science*, 37 (3), 477–504.

49. Meuleman, B., Abts, K., Schmidt, P., Pettigrew, Th. and Davidov, E. (2020). Economic conditions, group relative deprivation and ethnic threat perceptions: a cross-national perspective. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, DOI: 10.1080/1369183X.2018.1550157

50. Cook, Th. D., Crosby, F., and Hennigan, K. (1977). The Construct Validity of Relative Deprivation. In Suls, M. and Miller, R. (Eds.), *Social Comparison Processes: Theoretical and Empirical Perspectives* (pp. 307–333). Hemisphere.

51. Vermeersch, P. (2011). Theories of ethnic mobilization: overview and recent trends. CRPD Working Paper No. 3. Leuven: University of Leuven.

52. Collins, K. (2006). *Clan Politics and Regime Transition in Central Asia: The Impact on Regime Transformation*. Cambridge: Cambridge University Press. 376 p.

ҚАҚТЫҒЫС ЭКОНОМИКАСЫ: ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚАУЫМАРАЛЫҚ ҚАҚТЫҒЫСТАРДЫҢ КОНТЕКСТІ МЕН ТҮПКІ СЕБЕПТЕРІ

А. Тутумлу¹, З. Имярова^{2*}

¹Таяу Шығыс университеті, Никосия, Солтүстік Кипр Түрік Республикасы

²Нархоз Университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы

АНДАТПА

Зерттеу мақсаты. Бұл мақаланың мақсаты Қазақстандағы қауымаралық қақтығыстардың түпкі себептерін түсіндіру үшін жанжалдың экономикалық теорияларының негізділігін зерттеу болып табылады.

Әдіснамасы. Мұндай теориялық шолу және сапалы әдіснамалық тәсіл неғұрлым егжей-тегжейлі көрініс береді және жергілікті контекстті ескере отырып, деэскалация стратегиясын құрудың бастапқы қадамын білдіреді.

Зерттеудің бірегейлігі / құндылығы. 2020 жылғы Қордай қақтығысын терең зерттеу арқылы біздің мақала қауымаралық қақтығыстардың тамырын кеңестік мұралар мен тіл саясатымен байланыстыратын зерттеулерді жоққа шығарады. Бұл әдебиеттерде қауымдастықтардың наразылығының себептері жеке басының саясатымен және/немесе ұжымдық құқықтардың бұзылуымен түсіндіріледі және белгілі бір нәрсе ретінде қабылданады. Олар дискурсқа назар аударады. Оның орнына, бұл мақала «ашкөздік» және «салыстырмалы айыру» экономикалық теорияларының Қазақстандағы қақтығыстар контекстінде қолданылуын зерттейді.

Зерттеу нәтижелері. Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің ғылыми-зерттеу жобасының қолдауымен жүргізілген далалық жұмыстардың нәтижелерін пайдалана отырып, біз экономикалық «ашкөздік» теориялары жергілікті деңгейде жыртықшылық контекстті түсіндіреді, ал «салыстырмалы айыру» теориялары жергілікті қабылдауды көрсетеді. Осы екі жағдайдың қосындысы ұжымдық наразылық үшін қолайлы жағдай туғызды және жанжалдың негізгі себебі болды.

Түйін сөздер: Салыстырмалы айыру теориясы, қауым аралық зорлық-зомбылық, ашкөздік-шағым пікірталастары, жанжалдың негізгі себептері, жанжал контексті.

Алғыс. Мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің «Қазақстандық қоғамдағы жергілікті деңгейдегі этникалық қауымдастықтардың өзара іс-қимыл мәселелері (2014-2021 жж.): этносаралық қақтығыстар динамикасы және зорлық-зомбылықтың өршуіне жол бермеу тәсілдері» гранттық қаржыландыру жобасын іске асыру шеңберінде дайындалған (тіркеу нөмірі: АР 14869488)

Авторлар журналдың редакторы мен рецензенттеріне ерекше алғысын білдіреді. Біз сондай-ақ Габриэль Аза Ньёрге теориялық шолуға көмектескені үшін, ақпарат жинауға және редакциялауға қатысқаны үшін Зульфия Мельдибекова мен Біржан Сахимбекке деген ризашылығымызды білдіргіміз келеді.

ЭКОНОМИКА КОНФЛИКТОВ: КОНТЕКСТ И КОРЕННЫЕ ПРИЧИНЫ МЕЖОБЩИННЫХ СТОЛКНОВЕНИЙ В КАЗАХСТАНЕ

А. Тутумлу¹, З. Имярова^{2*}

¹Ближневосточный университет, Никосия, Турецкая Республика Северного Кипра

²Университет Нархоз, Алматы, Республика Казахстан

АННОТАЦИЯ

Цель исследования. Целью данной статьи является исследование обоснованности экономических теорий конфликта для объяснения коренных причин межобщинных столкновений в Казахстане.

Методология. Такой теоретический обзор и качественный методологический подход дают более детальную картину и представляют собой начальный шаг в разработке стратегии деэскалации с учетом локального контекста.

Оригинальность / ценность исследования. Благодаря углубленному изучению Кордайского конфликта в 2020 году наша статья опровергает исследования, которые объясняют корни межобщинного конфликта сохранившимся советским наследием и языковой политикой. В этой литературе поводы для недовольства общин объясняются политикой идентичности и/или нарушением коллективных прав, и воспринимаются как нечто само собой разумеющееся. Они концентрируются на дискурсе. Вместо этого, в этой статье исследуется применимость экономических теорий «жадности» и «относительной депривации» в контексте конфликтов в Казахстане.

Результаты исследования. Используя результаты наших полевых исследований в Кордае, поддержанных исследовательским проектом Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан, мы показываем, что экономические теории «жадности» объясняют хищнический контекст на локальном уровне, а теория «относительной депривации» отражает восприятие местного населения.

Сочетание этих двух условий создало благодатную почву для коллективного недовольства и послужило первопричиной конфликтов.

Ключевые слова: теория относительной депривации, межобщинные столкновения, спор «жадность-жалоба», коренные причины конфликта, контекст конфликта.

Благодарность. Статья подготовлена в рамках реализации проекта грантового финансирования Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан «Проблемы взаимодействия этнических общин на локальном уровне в казахстанском обществе (2014-2021 гг.): динамика межэтнических столкновений и способы предотвращения эскалации насилия» (регистрационный номер: AP 14869488).

Авторы особенно благодарны редактору журнала и рецензентам. Мы также хотели бы выразить нашу глубокую признательность Габриэлю Аза Ньёру за помощь в теоретическом обзоре, а также Зульфие Мельдибековой и Биржану Сахимбеку за участие в сборе информации и редактировании.

ABOUT AUTHORS

Tutumlu Assel Ilyasovna – PhD, Associate Professor, Near East University, Nicosia, Turkish Republic of Northern Cyprus, email: assel.tutumlu@neu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8408-0754>.

Imyarova Zulfiya – Assistant Professor, Narxoz University, Almaty, Republic of Kazakhstan, email: zulfiya.imyarova@narxoz.kz, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1582-9607>*

MPHTI 06.73.35

JEL Classification : G10; G18; G23; Q56

DOI: <https://doi.org/10.52821/2789-4401-2023-4-80-96>

**НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ЭКОСИСТЕМЫ ПОДДЕРЖКИ
ОТВЕТСТВЕННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В КАЗАХСТАНЕ
В УСЛОВИЯХ РЕАЛИЗАЦИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ КОНЦЕПЦИИ
УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ**

Е. В. Варавин^{1*}, М. В. Козлова¹, О. В. Куур¹

¹ Восточно-Казахстанский технический университет имени Д. Серикбаева,
Усть-Каменогорск, Республика Казахстан

АННОТАЦИЯ

Цель исследования – разработка практических рекомендаций по формированию эффективной экосистемы финансовой поддержки экологически ответственных инвестиций в Казахстане на основе исследования зарубежного опыта развития «зеленого» финансирования и ESG-инвестиций.

Методология – в процессе исследования были использованы методы сравнительных оценок, логического обобщения, аналогии, систематизации и группировки данных; базой исследования выступили публикации отечественных и зарубежных авторов в научных изданиях.

Оригинальность / ценность исследования – полученные результаты исследования могут быть применены при совершенствовании государственной политики в области построения экосистемы ответственного инвестирования и «зеленого» финансирования в Казахстане. Комплексное использование результатов исследования придаст импульс к развитию финансового рынка Казахстана и повышению эффективности проводимой финансовой политики, обеспечению устойчивости экономики.

Результаты исследования – рассмотрено понятие экосистемы и описаны основные ее элементы; изучено содержание экосистемы финансовой поддержки экологически ответственных инвестиций; проведена типологизация элементов глобальной экосистемы поддержки ответственного финансирования и «зеленых» финансов и выделены международные организации, разрабатывающие методологию ответственного инвестирования на глобальном, межрегиональном и национальном уровнях; проведен анализ мероприятий по развитию «зеленой» составляющей фондового рынка Казахстана, оценен объем «зеленых» облигаций на биржах KASE и AIX. Представлена общая схема экосистемы финансовой поддержки экологически ответственных инвестиций в Казахстане, основу которой составят Агентство по регулированию и развитию финансового рынка, Министерство экологии, геологии и природных ресурсов, Министерство энергетики, Международный финансовый центр «Астана». Сформулированы рекомендации по более активному вовлечению Национального банка Казахстана и местных органов власти в процессы развития экологически ответственного финансирования. В заключение предложены 10 основных направлений дальнейшего развития экосистемы «зеленого» финансирования в Казахстане.

Ключевые слова: экосистема, ответственные инвестиции, «зеленое» финансирование, ESG-инвестиции, Международный финансовый центр «Астана» (МФЦА).

Благодарности: Исследование подготовлено в рамках грантового проекта Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (ИРН AP19676547 «Внедрение принципов экономики совместного потребления в экономическую систему Казахстана для реализации национальной концепции устойчивого развития»).

ВВЕДЕНИЕ

Формирование экономического механизма более широкого применения экологически ответственных финансовых инструментов в Казахстане предполагает необходимость создания устойчивой экосистемы финансовой поддержки «зеленых» инвестиций, функционирование которой должно вести к устранению барьеров, препятствующих росту финансирования проектов «зеленой» экономики.

Термины «зеленая» экономика и «зеленое» финансирование были введены в научную литературу в период с 1980-х по начало 2000-х годов. В это время начали разрабатываться идеи устойчивого развития и экономического роста, которые были представлены такими авторами, как Солоу Р. и Леонтьев В.В., а также были отражены в декларациях и программах ООН, Всемирного банка и других международных организаций.

«Зеленые» финансы являются ключевым инструментом ответственного инвестирования, и уделяют внимание вопросам социальной ответственности и охраны окружающей среды, считая их основой экономического развития [1; 2; 3]. Ранние проводившиеся исследования фокусировались на теоретическом анализе понятия и структуры системы ответственного инвестирования и «зеленого» финансирования [4; 5; 6]. Sopre A. внес значительный вклад в финансовую практику и академическую литературу, представив в 2009 году понятие устойчивости в финансовой сфере [7]. Стоит отметить, что концепция «зеленых» (устойчивых) финансов осуществляется через три плоскости: внедрение ESG-принципов в процесс принятия финансовых решений, создание институциональных финансовых условий для устойчивого эколого-социо-экономического развития и трансформацию функций финансовых систем под влиянием концепции устойчивого развития [8].

Толкования зеленых финансов отражают эволюцию устойчивых финансовых отношений в обществе, начиная от отдельных инициатив внедрения ESG-принципов и заканчивая институционализацией успешных практик, которые приводят к трансформации финансовых систем. Этот процесс эволюции устойчивых финансов находит отражение в специальных аналитических отчетах [9; 10], где все больше говорится о финансовых условиях для зеленого развития и о необходимости больших финансовых ресурсов для его достижения [8].

Необходимо отметить, что важными источниками информации для анализа в области ответственного инвестирования выступают исследования таких организаций, как Global Reporting Initiative, Principles for Responsible Investment (PRI), Sustainability Accounting Standards Board (SASB) и др.

Для лучшего управления рисками и долгосрочной окупаемости экологически ответственных инвестиций большинство стран мира предпринимает шаги по формированию новой экосистемы глобальных «зеленых» финансов.

В качестве ключевых тенденций в формирующейся глобальной экосистеме поддержки экологически ответственных инвестиций можно обозначить [9; 11; 12]:

- внедрение обязательных для исполнения стандартов ответственного инвестирования вместе с их добровольного применения как это было ранее;
- построение цепочек ответственных действий: производитель – поставщик – кредитор – инвестор;
- концентрацию усилий государственных органов и экспертных объединений разных стран на важности вопросов развития «зеленой» экономики.

В качестве основных элементов экосистемы ответственного инвестирования принято выделять субъектов (инвесторов) и объектов (реципиентов финансовых ресурсов) инвестирования, а также «зеленые» финансовые инструменты, способствующие привлечению ресурсов финансирования [13].

Регуляторами рынка ответственного инвестирования могут выступать различные министерства, национальные банки, регуляторы рынка ценных бумаг, финансовые и другие институты, но их роль в становлении экологически ответственного инвестирования ограничивается их конкретными полномочиями и мандатами [14].

Очевидно, что каждая страна имеет собственные отличительные особенности экосистемы «зеленого» финансирования. В качестве ведущих стран в данной области можно назвать США, Китай, Гонконг, Великобританию, Швецию, Нидерланды, Францию, Японию, Малайзию, Бразилию, ЮАР [15].

Казахстан уже проделал определенный путь к созданию рынка «зеленых» финансов. Однако спрос на «зеленые» финансовые продукты пока выражен слабо. Инвесторы больше ориентированы на краткосрочные цели, а потому экологически ответственное инвестирование не является для них важным приоритетом. Государственные меры поддержки ESG-инвестиций находятся на стадии обсуждения. Также при росте спроса на «зеленые» финансовые продукты существует вероятность возникновения проблем, связанных с недобросовестностью и неопытностью верификаторов. Отправной точкой построения экосистемы «зеленых» финансов является признание того, что потенциал и стадия развития финансового сектора Казахстана отличаются от других, более зрелых стран, рынки ценных бумаг ограничены по глубине и ликвидности, а общее ценообразование на них слабое.

Все вышеперечисленное обуславливает важность развития системы поддержки «зеленого» финансирования на национальном уровне в Казахстане.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

В настоящее время отмечается значительный рост интереса к концепции экосистем, находящейся в стадии зарождения. Различные исследователи трактуют концепцию экосистем по-разному, но сходятся во мнении, что она представляет собой прогрессивный способ организации экономической деятельности [16].

Разбирая дефиницию «экосистема», следует отметить, что «эко-» обозначает среду организации, а «система» – это совокупность взаимосвязанных элементов, представляющих собой единое целое.

В стратегическом управлении экосистему понимают, как многообразие партнеров, заинтересованных во взаимодействии, целью которого выступает материальное воплощение определенных ценностных установок, и связанных между собой некой структурой, способствующей координации их инновационной активности. К участникам экосистемы (акторам) относятся все те, кто оказывает или находится под влиянием ценностных отношений: производители сопутствующих товаров, поставщики, дистрибьюторы, аутсорсинговые компании, компании технической и технологической поддержки, регулирующие органы, средства массовой информации [17].

Системная экономическая теория трактует экосистему в качестве «пространственно-локализованного комплекса иерархически неконтролируемых организаций, бизнес-процессов, инновационных проектов и инфраструктурных систем, но связанных созданием и обращением материальных и нематериальных активов и ценностей; при этом способного к автономному функционированию в течение длительного периода времени за счет кругооборота указанных благ и систем» [8].

Полноценная экосистема должна включать в себя такие элементы и подсистемами, как: организационную, представленную кластером, выступающим объектной подсистемой; инфраструктурную, формируемую ИТ-платформой как средовой подсистемой; коммуникационно-логистическую – сетью, являющейся процессной подсистемой и инновационную – например, бизнес-инкубатором, представляющего собой проектную подсистему [18].

Экосистема финансовой поддержки экологически ответственных инвестиций состоит из, учреждений, организаций и институтов, которые правительства, компании и частные лица используют при осуществлении деятельности по «зеленому» финансированию [18].

В зависимости от механизма и порога инвестирования субъекты рынка ответственных инвестиций могут быть классифицированы как частные (физические лица, использующие механизмы коллективного инвестирования) и институциональные (пенсионные фонды, страховые компании, университеты и другие организации, использующие прямые механизмы инвестирования). Более активное участие в создании и развитии стандартов ответственной инвестиционной политики принимают институциональные инвесторы.

К основным объектам рынка ответственного инвестирования относят компании (компании-цели) и «зеленые» проекты (целевые инвестиционные проекты), отвечающие требованиям ответственного инвестирования [19]. Факторы, оказывающие влияние на разработку данных требований и критериев сведены в таблицу 1.

Таблица 1 – Факторы, влияющие на выбор объектов ответственного инвестирования

Группа факторов	Базовые критерии
E – Environmental – экологические	Ответственное потребление ресурсов Контроль за загрязнением атмосферы Снижение экологических рисков за счет внедрения новых технологий
S – Social – социальные	Обеспечение нормальных условий труда и соблюдение прав личности Развитие человеческого капитала Социальная ответственность бизнеса перед обществом и государством
G – Corporate Governance - управленческие	Эффективность корпоративного управления Искоренение коррупции Структура управления организацией и ее разнообразие Открытая и понятная структура собственников Стратегия корпоративной социальной ответственности
Примечание – составлено авторами на основе [20]	

«Зеленые» проекты представляют собой инвестиционные проекты, фокусирующиеся на производстве товаров, оказании услуг и выполнении работ, осуществляемых преимущественно в сферах охраны окружающей среды, энергосбережения, оптимизации системы обработки, утилизации и повторного использования производственно-бытовых отходов и загрязняющих веществ, развитии экологически чистых и возобновляемых источников энергии, развитии экологически чистого транспорта, снижении выбросов углеродосодержащих и иных парниковых газов, опасных и вредных примесей, строительства экологически безопасных зданий, а также органического сельского хозяйства [21].

Субъекты экосистемы ответственного инвестирования при взаимодействии с ее объектами пользуются такими специфическими финансовыми инструментами, как «зеленые» облигации, льготные кредиты, страховые и лизинговые продукты; инструменты оценки рисков и эффективности; информационные системы сбора и базы накопления данных.

Методологическое сопровождение системы «зеленого» финансирования и ответственного инвестирования формируется на различных уровнях – глобальном, межрегиональном и национальном (Рисунок 1) [8].

Основными направлениями воздействия регулирующих органов в отношении развития экологически ответственных инвестиций можно обозначить [23]:

- развитие и сертификацию инновационных финансовых инструментов финансирования «зеленых» инвестиций;
- информационно-аналитическую помощь участникам рынка (продвижение ответственного инвестирования через официальные информационные источники);
- регулирование деятельности участников финансового рынка по развитию ответственного инвестирования;
- выработку руководящих принципов в области ответственного инвестирования;
- разработку нормативно-правовой и методологической базы на основе международных стандартов;
- сотрудничество с другими структурами (фондовые биржи, отраслевые ассоциации и др.) в сфере продвижения ответственного инвестирования.

Было бы логично развивать экосистему «зеленого» финансирования и ответственного инвестирования в Казахстане через Международный финансовый центр «Астана» (МФЦА). МФЦА позиционируется как региональный центр в области «зеленого» финансирования, где торгуются «зеленые» ценные бумаги и предоставляются услуги развивающимся «зеленым» рынкам в поддержку устойчивой экономики.

Стоит отметить, что с 2020 года в Казахстане все активнее используются «зеленые» инструменты в практике финансирования проектов и программ.

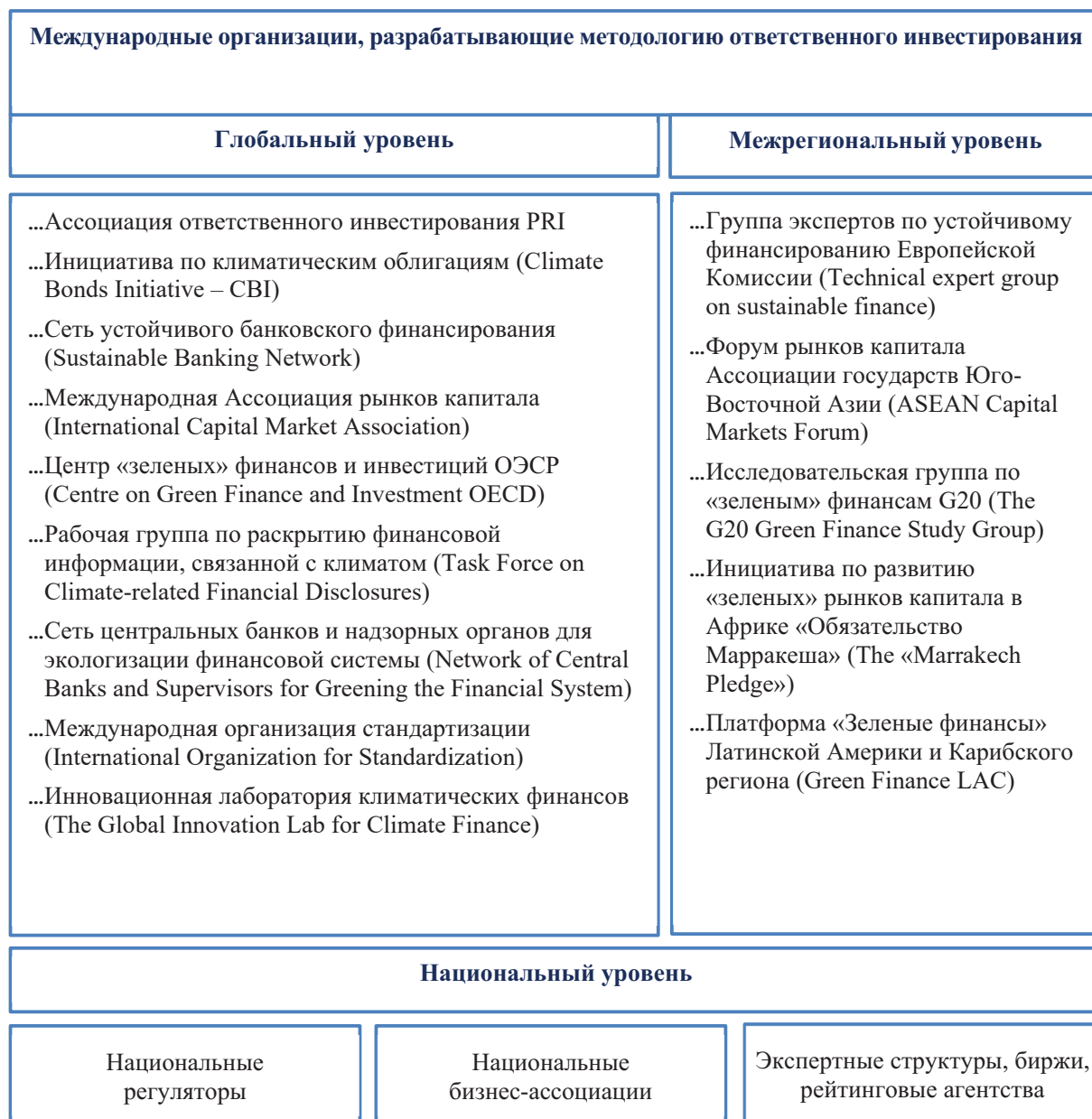

Рисунок 1 –Уровни экосистемы поддержки ответственного инвестирования и «зеленых» финансов
Примечание – составлено авторами на основе [8]

Задачи, которые необходимо решать регулирующим органам Казахстана для становления и экологической составляющей ответственного инвестирования, показаны на рисунке 2.

Это стало возможным и благодаря реализации ряда направлений.

В 2015-2016 годах была разработана ESG-методика для листинговых компаний и членов Казахстанской фондовой биржи (KASE), в 2018 году проведено ее обновление при содействии IFC.

В 2020 году были определены дополнительные требования к раскрытию ESG-информации при подготовке Годового отчета листинговой компанией. В этом же году было проведено первичное размещение «зеленых» облигаций Азиатского банка развития общим объемом 14 млрд тенге. Кроме того, была принята Политика устойчивого развития KASE.

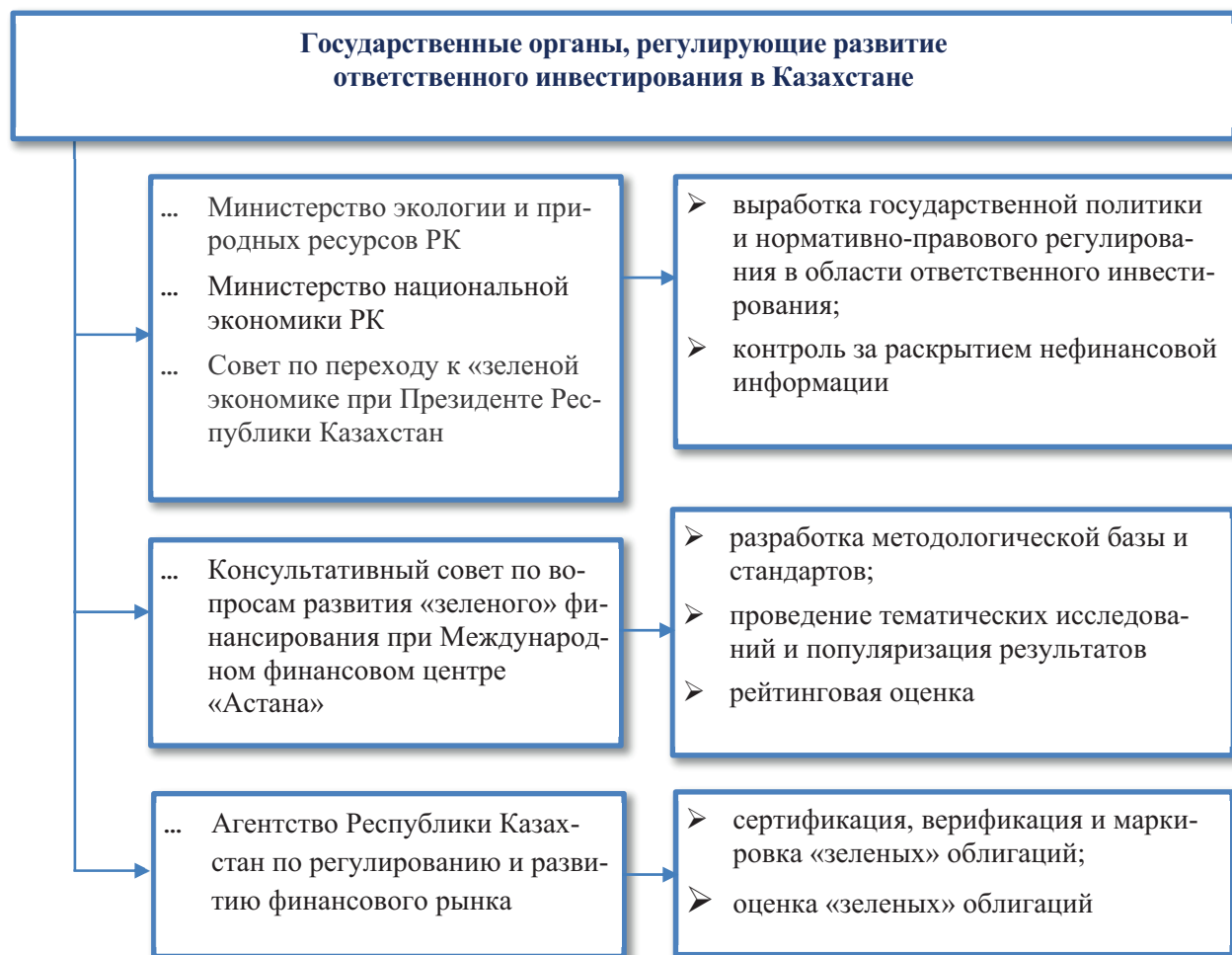

Рисунок 2 – Задачи казахстанских регуляторов в сфере ответственного инвестирования
Примечание – составлено авторами на основе [24]

В 2021 году Казахстанской фондовой биржей было осуществлено:

- внедрение требований по подготовке Годового отчета вспомогательных ключевых показателей в части ESG-информации,
- развитие методологии раскрытия информации ESG,
- установлены условия и правила «зеленого» финансирования, предусмотрены существенные льготы для листинга для эмитентов, проведена работа с аудиторскими и рейтинговыми фирмами, занимающимися независимой оценкой «зеленых» и иных ESG-облигаций на соответствие требованиям международных стандартов.

По состоянию на 01.01.2023 г. на базе KASE было осуществлено 9 выпусков ESG-облигаций общим объемом 127,4 млрд тенге (Таблица 2). В качестве отрицательного момента необходимо отметить, что на Казахстанской фондовой бирже торгуются 26 паевых фондов, в том числе 5 ETF американских компаний, но, к сожалению, среди них отсутствуют ETF и паевые фонды, связанные с ESG в Казахстане [24].

Как видно из таблицы 2, местные исполнительные органы не выступают эмитентами «зеленых» облигаций, хотя доля государственных ценных бумаг, выпущенных местными исполнительными органами в 2021 году, составила 7,3%. Очевидно, что имеется определенный потенциал расширения рынка «зеленых» облигаций за счет более активного привлечения средств на реализацию региональных

экологических проектов местными органами власти. Целесообразным является для этих целей использование площадки АИХ при МФЦА, поскольку именно здесь создаются благоприятные условия для развития внутренней «зеленой» финансовой системы страны.

На фондовой бирже АИХ в 2020 году состоялся первый выпуск «зеленых» облигаций фонда «Даму» на 200 млн тенге. Информация о реализованных проектах по выпуску «зеленых» облигаций на АИХ приведена в таблице 3.

В общем виде, экосистема финансовой поддержки экологически ответственных инвестиций в Казахстане представлена на рисунке 3.

В Казахстане Агентство по регулированию и развитию финансового рынка (АРРФР) играет основную роль в регулировании и развитии финансового сектора. Ответственность за экологическую повестку лежит на Министерстве экологии и природных ресурсов и Министерстве энергетики.

Кроме того, в Казахстане действует несколько квазигосударственных структур, которые активно занимаются вопросами, связанными с ESG.

При этом основная роль за привлечение ESG-финансирования в страну закреплена за Международным финансовым центром «Астана». Управление МФЦА осуществляется на самом высоком политическом уровне, в состав Совета управления входят президент, премьер-министр, председатель Национального банка, министры экономики и финансов, а также управляющий МФЦА и высокопоставленные независимые специалисты международного рынка.

Центр зеленых финансов, являющийся подразделением МФЦА, несет основной функционал и играет роль ключевой структуры в развитии ESG-финансов Казахстана.

Таблица 2 – Характеристика ESG-облигаций, прошедших листинг на KASE

Вид облигаций	«Зеленые» облигации					Социальные облигации			
Эмитент	Евразийский банк развития	Азиатский банк развития	Азиатский банк развития	Банк Развития Казахстана	АО «KEGOC»	Евразийский банк развития	Азиатский банк развития	АО «Фонд развития предпринимательства «Даму»	Азиатский банк развития
Тикер	EABRb21	ASDBe4	ASDBe5	BRKZb25	KEGCB4	EABRb25	ASDBe6	FRMPb3	ASDBe9
Дата начала обращения	21.09.2021	19.11.2020	19.11.2020	13.09.22	12.08.21	21.09.2021	15.02.2021	15.09.2021	25.02.22
Срок обращения	3 года	2,21 года	1,95 года	5 лет	15 лет	3 года	9,8 лет	5 лет	8,8 года
Объем выпуска	20 млрд KZT	10,1 млрд KZT	3,9 млрд KZT	15 млрд KZT	35 млрд KZT	20 млрд KZT	8,4 млрд KZT	1 млрд KZT	14 млрд KZT
Размещено	20 млрд KZT	10,1 млрд KZT	3,9 млрд KZT	15 млрд KZT	35 млрд KZT	20 млрд KZT	8,4 млрд KZT	1 млрд KZT	14 млрд KZT
Ставка	10,5%	10,1%	10,12%	фиксированная	плавающая	10,6%	10,15%	11,9%	11%
Целевое назначение	Финансирование «зеленых» проектов, реализуемых на территории РК	Инвестирование проектов, нацеленных на сокращение выбросов парниковых газов в атмосферу	Финансирование проектов банка по адаптации к изменению климата и смягчению его последствий в Казахстане	Финансирование и рефинансирование «зеленых» проектов, соответствующих международно-признанным принципам и стандартам в сфере «зеленого» финансирования	Реконструкция ВЛ 220-500 кВ «Актюбинские МЭС», «Сарбайские МЭС», «Западные МЭС»; Усиление электрической сети Западной зоны ЕЭС Казахстана. Строительство электросетевых объектов	Финансирование социальных проектов, реализуемых на территории РК	Инвестирование проектов, нацеленных на снижение гендерного неравенства и содействие расширению прав и возможностей женщин и девочек	Финансирование малого и среднего бизнеса из наиболее пострадавших секторов экономики во время пандемии COVID-19	Инвестирование проектов, нацеленных на сокращение гендерного неравенства, расширение прав и возможностей женщин и девочек

Примечание – составлено авторами по данным KASE

Таблица 3 – Характеристика ESG-облигаций, прошедших листинг на AIX

Эмитент	АО «Фонд развития предпринимательства «Даму»	АО «Самрук Энерго»
Тикер	DAMU.0823	SEKZ.0528
Дата начала обращения	10.08.2020	25.11.2021
Срок обращения	3 года	6,5 года
Объем выпуска	0,2 млрд KZT	18,4 млрд KZT
Размещено	0,2 млрд KZT	18,4 млрд KZT
Ставка	11,75%	11,4%
Целевое назначение	Кредитование субъектов МСБ, реализующих «зеленые» проекты через банки второго уровня и микрокредитные организации	Финансирование «зеленых» проектов в соответствии с Принципами «зеленых» облигаций (GBP) Международной ассоциации рынков капитала (ICMA)
Примечание – составлено авторами по данным AIX		

Центр зеленых финансов включает в себя две дочерние организации: Green Technology Hub, центр инновационных экологических стартапов, и Eurasian Environmental Fund. Главной целью фонда является осуществление проектов, ориентированных на развитие «зеленой» экономики и достижение углеродной нейтральности в Казахстане.

Присущая МФЦА гибкость и адаптируемость позволяет Центру играть главную роль в разработке норм и стандартов «зеленых» финансов, не обременяя себя необходимостью рассмотрения противоречивого внутреннего законодательства. Его высокий национальный статус и политический авторитет дают МФЦА прочную платформу для продвижения национальной программы «зеленых» финансов. Кроме того, ориентация МФЦА на международные источники капитала и знаний также позволяет Центру играть ведущую роль в развитии «зеленого» финансового рынка и продуктов.

Участие банковского сектора Казахстана в ESG-повестке пока не является достаточно активным. Устойчивые практики применяются лишь отдельными крупными финансовыми организациями. В 2021 году отчеты об устойчивом развитии подготовили лишь «Отбасы банк» и Halyk Bank.

Ассоциация банков Республики Казахстан, представляющая собой основное банковское объединение в Казахстане, пока также не активно вовлечена в ESG-повестку. Стоит отметить, что Национальный банк Казахстана не проявляет значительной активности в разработке регуляторных и нормативных основ для встраивания финансового сектора в экосистему «зеленого» финансирования.

Обращает на себя внимание, что для более эффективного функционирования рынка капитала и развития системы «зеленых» финансов, учитывающих комплекс факторов ESG, требуется более глубокое вовлечение Национального банка наряду с МФЦА и АРРФР в процессы разработки единых национальных правил и положений, регулирующих выпуск и обращение «зеленых» бондов, выработки стандартов их проверки и рейтингования «зеленых» кредитов, а также процессы создания индексов для «зеленых» ценных бумаг и других связанных с ними финансовых продуктов.

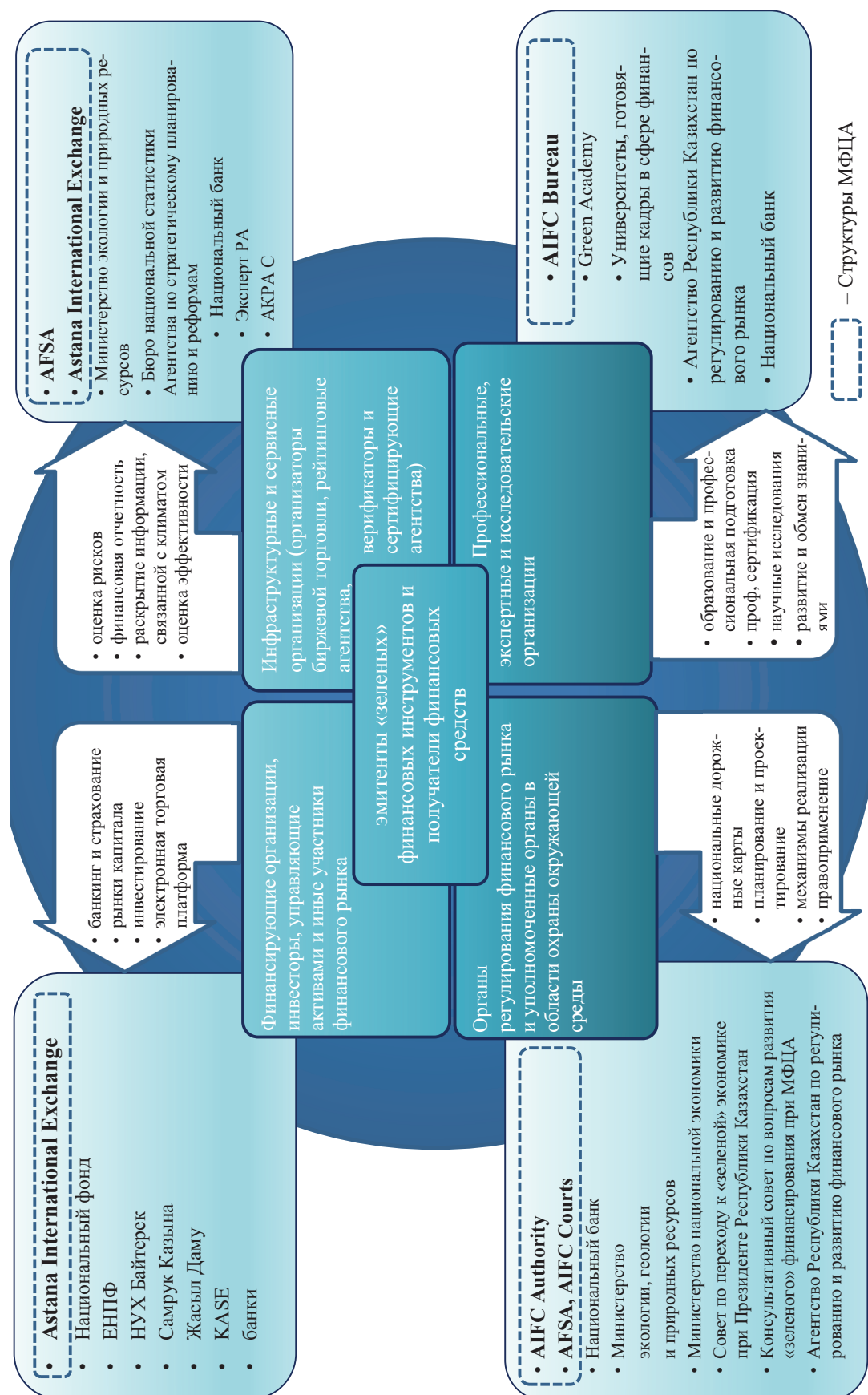

Рисунок 3 – Экосистема финансовой поддержки экологически ответственных инвестиций в Казахстане
Примечание – составлено авторами на основе [25]

Важно также адаптировать национальные условия развития устойчивой экономики и привести их в соответствие с общемировыми правилами и стандартами.

Также следует разработать методологию для коммерческих банков и других финансовых учреждений, описывающую порядок маркировки их финансовых активов как действительно устойчивых. Участие АРРФР и Национального банка Казахстана в таком случае должно заключаться не только в содействии или «направлении» банковского кредитования на декарбонизацию экономики, а в большей степени в обеспечении надлежащего учета потенциальных экологических рисков банками второго уровня и надежного управления ими. Это означает, что коммерческими банками подобные риски должны надлежащим образом идентифицироваться, управляться, контролироваться, регулироваться и отражаться в отчетности, а органы банковского надзора Казахстана в свою очередь должны разработать стратегическую дорожную карту, дополняющую обязательства Казахстана в области декарбонизации своей экономики за счет рационального управления рисками банковской сферы, связанными с изменением климата.

Чрезмерное кредитование в Казахстане «коричневых» секторов делает особенно актуальным необходимость управления дополнительными кредитными рисками, связанными с обеспечением чистых нулевых выбросов, и важность адекватного отражения таких рисков в цене кредитов. Сегодня коммерческие банки при расчете стоимости кредитования зачастую не учитывают экологические риски, величину которых можно было бы определить, основываясь на текущих тенденциях выбросов парниковых газов в различных отраслях национальной экономики. Введение обязательного учета изменения климата в модели оценки рисков коммерческими банками, проведение климатического стресс-тестирования для улучшения коэффициентов достаточности капитала, сокращение стоимости заимствований для «зеленых» компаний за счет применения двойных процентных ставок для субсидирования «зеленых» инвестиций позволит Национальному банку Республики Казахстан сделать экономику и финансовую систему страны более устойчивой.

Наряду с развитием «зеленого» банкинга, острым является и вопрос эффективного распределения и мобилизации капитала национальной финансовой системой. Деятельность национальных регуляторов в этом случае должна быть направлена на обеспечение условий для избегания «зеленого отмыывания», то есть безосновательного позиционирования компании, товара или услуги на рынке как «экологичных», а также возникновения «зеленых пузырей», появляющихся при осуществлении чрезмерных инвестиций в возобновляемые источники энергии, несопоставимые с уровнем долгов компаний, занимающихся чистыми технологиями.

Проблемным остается и вопрос вовлечения местных исполнительных органов в процессы эмиссии «зеленых» финансовых инструментов и финансирования за счет них инфраструктурных экопроектов в регионах. Целесообразно для этих целей использовать инфраструктуру Центра зеленых финансов МФЦА. В настоящее время Международный финансовый центр «Астана» налаживает сотрудничество с государственными органами для обеспечения выпуска «зеленых» облигаций на собственной биржевой платформе. Предполагается, что средства, привлеченные муниципальными «зелеными» облигациями, будут использованы на финансирование потребностей городов, для обеспечения чистой водой, управления отходами, внедрения энергосбережения и другие экологические цели. Предполагается, что в Казахстане в качестве эмитентов «зеленых» облигаций будут местные исполнительные органы власти (акиматы) и крупные индустриальные предприятия, оказывающие негативное воздействие на окружающую среду.

ПОЛУЧЕННЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ (ВЫВОДЫ)

Принимая во внимание эти факторы и текущее состояние «зеленых» финансов в Казахстане, предлагается реализация ряда мероприятий, направленных на дальнейшее развитие экосистемы поддержки экологически ответственного инвестирования.

Первое направление, условно обозначенное как терминология и классификация, предполагает:

– создание глоссария ключевых терминов и выражений на основе «зеленой» таксономии для обеспечения корректного перевода устоявшихся англоязычных терминов;

- подготовка национальных стандартов для «зеленых» облигаций, социальных облигаций и облигаций, связанных с устойчивым развитием в Казахстане;

- разработка критериев инвестиционных стратегий, учитывающих факторы ESG, для институциональных инвесторов, коммерческих банков и других финансовых посредников.

Второе направление, включающее внедрение «зеленой» терминологии в нормативные документы на государственном уровне, в финансовом и корпоративном секторах, должно содержать:

- разработку планов по переходу к устойчивому финансированию;
- выработку экономических мер, направленных на государственную поддержку развития ответственного финансового рынка в Казахстане;
- дополнение пруденциальных нормативов деятельности коммерческих банков показателями, связанными с устойчивым финансированием;
- совершенствование правового регулирования рынка ответственного финансирования в Казахстане с целью интеграции с глобальными рамками надзора за финансовым и нефинансовым сектором;
- разработку типологизации фискальных и регулятивных факторов, предназначенных для выявления сбоев на «зеленом» финансовом рынке и определения контрмер на национальном уровне.

Третье направление, предполагающее разработку методики «зеленой» сертификации проектов /бизнеса, должно включать:

- определение базовых показателей, характеризующих изменения природных, техногенных и социальных систем, вызываемые воздействиями действующих или проектируемых производственно-инфраструктурных объектов;
- изучение и имплементацию уже имеющихся практик оценки экологических выгод и рисков экологических проектов для создания критериев и разработки требований к подобной оценке;
- разработку и внедрение стандартов отчетности для обеспечения прозрачности отражения экологических рисков и повышения уровня доверия к «зеленому» финансированию и инвестициям;
- разработку методологии оценки эффективности проектов ответственного инвестирования, а также методики сбора данных на национальном, региональном и отраслевом уровнях и соответствующего измерения воздействия «зеленых» инвестиций;
- определение набора инструментов для оценки предлагаемых мер, направленных на управление экологическими и социальными рисками проектов;
- внедрение скрининга экологического и социального воздействия проектов при их финансировании с участием институтов развития или коммерческих банков.

Четвертый набор мероприятий может быть направлен на развитие инфраструктуры «зеленого» финансового рынка и должен включать внедрение рэнкингов, маркировок «зеленых» инструментов, а также разработку биржевых индексов, методик внешней оценки, проведения экспертиз на основе соблюдения критериев ответственного инвестирования.

Пятое направление призвано стимулировать ответственное инвестирование и предполагает:

- разработку государственных мер поддержки и поощрения спроса на финансовые инструменты, связанные с экологической и социальной устойчивостью;
- выработку инструментов финансового характера для стимулирования экологически ответственных инвестиций со стороны государства, включая налоговые льготы, субсидирование процентных ставок, квотирование государственных закупок, амнистию капитала, установления зависимости размера ставок кредитования от достижения ESG-результатов, увеличение ликвидности, использование механизма государственно-частного партнерства;
- разработку нефинансовых мер поддержки, таких как: надзорные каникулы, субсидирование обучения менеджеров в учебных заведениях, специализирующихся на устойчивом развитии, а также проведение бесплатных семинаров и вебинаров для них и т. д.

Шестое направление может быть ориентировано на контроль и измерение результатов и содержать:

- внедрение регулирующего надзора за верификаторами «зеленого» финансирования во избежание проблем с недобросовестными верификаторами, в том числе аккредитацию верификаторов;

– разработку процедуры мониторинга результатов экологически ответственного финансирования, предполагающей в том числе контроль реальности достигнутого прогресса по выполнению целей устойчивого развития, верификацию, сертификацию и т.д.).

Седьмое направление связано с раскрытием информации и может включать:

– внедрение требований по обязательному раскрытию в отчетности информации по критериям экологичности, социальной ответственности и корпоративного управления и ее учету при принятии решений инвестиционного характера;

– разработку методологии раскрытия рисков экологически ответственного инвестирования финансовом секторе.

Восьмое направление включает работу с экспертным сообществом, представителями государственной власти, инвесторами и другими заинтересованными лицами и предполагает:

– разработку механизмов продвижения использования «зеленых» финансовых инструментов;

– распространение через СМИ ESG-информации, которая является значимой для общества и инвесторов;

– публикацию аналитических обзоров актуальных изменений в правовой и социальной сферах, касающихся вопросов устойчивого развития.

Девятое направление включает подготовку специалистов, обучение, в том числе за счет:

– расширения доступа к «зеленым» финансам за счет развития программ целевого обучения; программ профессиональной сертификации, семинаров и тренингов для подготовки в сфере «зеленых» финансов;

– повышения уровня технических знаний, продвижения массовых инноваций на рынках «зеленых» финансов посредством развития высшего образования, проведения научных исследований;

– повышения уровня осведомленности о «зеленых» финансах среди рыночных практиков посредством связей с международным сообществом профессионалов и платформ для обмена знаниями.

Десятое направление предполагает развитие взаимодействия на международном уровне за счет:

– участия на системной основе в международных исследовательских и консультационных проектах по устойчивому развитию и «зеленому» финансированию;

– согласований, связанных с разработкой национальных руководящих принципов, основанных на международных стандартах, и направленных на оценку и поддержку проектов ответственного финансирования.

Очевидно, что в Казахстане процесс становления и развития рынка ответственных инвестиций и рынка «зеленых» облигаций, как его главного сегмента, потребует активного государственного участия, которое должно быть направлено на снятие барьеров, сдерживающих рост инвестиций в проекты «зеленой» экономики. Создание прочной и стабильной экосистемы «зеленого» финансирования, отражающей местные условия и требования Казахстана, позволит повысить устойчивость ее системы и уменьшить уязвимости.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ

1. Davis G.F., Whitman M.V., Zald M.N. The responsibility paradox: Multinational firms and global corporate social responsibility // Ross School of Business Paper. – 2006. – № 1031. – P. 1-41. – DOI: 10.2139/ssrn.899112.

2. Adams B. Green Development. [Электронный ресурс] 4th edn. Taylor and Francis. [web-портал]. – 2019. – URL: <https://www.perlego.com/book/2193997/green-development-environment-and-sustainability-in-a-developing-world-pdf> (дата обращения: 27.12.2022).

3. Jaffe A.B., Palmer K. Environmental Regulation and Innovation: A Panel Data Study // The Review of Economics and Statistics. – 1997. – Vol. 79, No. 4. – P. 610-619.

4. Cowan E. Topical Issues in Environmental Finance / Asia Branch of the Canadian International Development Agency (CIDA). – Gatineau, QC, Canada. – 1999. – Vol. 1. – P. 1-20.

5. Lindenberg N. Definition of Green Finance / German Development Institute. – Bonn, Germany, 2014. – Vol. 78. – P. 180-184.

6. Salazar J. Environmental finance: Linking two world // A Workshop on Financial Innovations for Biodiversity Bratislava, 1-3 May. – Bratislava, Slovakia, 1998. – P. 2-18.
7. Soppe A. Sustainable finance as a connection between corporate social responsibility and social responsible investing // Indian Sch. Bus. WP Indian Manag. Res. J. – 2009. – Vol. 1. – P. 13-23.
8. Формирование эффективной экосистемы финансовой поддержки экологически ответственных инвестиций в Казахстане. Отчет о научно-исследовательской работе (промежуточный) [Электронный ресурс] / ВКТУ им. Д. Серикбаева; рук. Варавин Е.В., исполн.: Козлова М.В. [и др.] [web-портал]. – Усть-Каменогорск, 2020. – 49 с. ИРН AP08856044. – URL: https://www.ncste.kz/assets/report_files/2020/AP08856044-OT-20/ru_64429__1064865_1606302325.docx (дата обращения: 27.12.2022)
9. The financial system we need. From momentum to transformation. – The UNEP Inquiry Report, 2016. – Vii + 87 p.
10. Sustainable Finance Progress Report. – The UNEP Inquiry Report, 2019. – 25p.
11. Volz U. Fostering Green Finance for Sustainable Development in Asia. // Asian Development Bank Institute. – 2018. – Vol. 814. – P. 1-30.
12. Порфирьев Б.Н. «Зеленые» тенденции в мировой финансовой системе // Мировая экономика и международные отношения. – 2016. – том 60, № 9. – С. 5-16.
13. Berensmann K., Lindenberg N. Green Finance: Actors, Challenges and Policy Recommendations // German Development Institute Briefing Paper. – 2016. – № 23. – P. 1-4.
14. Егорова Д.А. Седаш Т.Н., Тютюкина Е.Б. Развитие экологической составляющей ответственного инвестирования в России и за рубежом // Финансовая жизнь. – 2019. – № 3. – С. 21.
15. Раков И.Д. Механизмы поддержки финансирования «зеленых» проектов: опыт стран // Актуальные проблемы экономики и права. – 2017. – Т.11. – №2. – С. 67-82. – DOI: 10.21202/1993-047X.11.2017.2.67-82.
16. Adner R. Ecosystem as structure: An actionable construct for strategy // Journal of Management. – 2017. – vol. 43, № 1. – P. 39-58.
17. Раменская Л.А. Применение концепции экосистем в экономико-управленческих исследованиях // Управленец. – 2020. – №4. – С. 18-27.
18. Клейнер Г.Б., Рыбачук М.А., Карпинская В.А. Развитие экосистем в финансовом секторе России // Управленец. – 2020. – №4. – С. 2-17.
19. Львова Н.А. Ответственные инвестиции: теория, практика, перспективы для Российской Федерации // Научный журнал НИУ ИТМО. Серия Экономика и экологический менеджмент. – 2019. – № 3. – С. 56-67.
20. Gasperini A. Principles for Responsible Investment (PRI) and ESG Factors // Climate Action. Encyclopedia of the UN Sustainable Development Goals / Leal Filho W., Azul A., Brandli L., Özuyar P., Wall T. Cham: Springer. – 2019. – P. 737-749. – DOI: 10.1007/978-3-319-71063-1_19-1.
21. Бобылев С.Н., Горячева А.А., Немова В.И. «Зеленая» экономика: проектный подход [Электронный ресурс] // Государственное управление. Электронный вестник [web-портал]. – 2017. – №64. – URL: http://e-journal.spa.msu.ru/vestnik/vipusk/64_2017.htm (дата обращения: 15.12.2022).
22. Концепция организации в России методологической системы по развитию зеленых финансовых инструментов и проектов ответственного инвестирования. Экспертный совет по рынку долгосрочных инвестиций при Банке России. Рабочая группа по вопросам ответственного финансирования (ESG-finance). – М., 2019. – 87 с.
23. How securities regulators can support the Sustainable Development Goals: A sharing of experiences [Электронный ресурс] // Sustainable Stock Exchange Initiative [web-портал]. – 2018. – URL: <https://sseinitiative.org/wp-content/uploads/2019/12/SSE-Regulator-Report-compressed.pdf> (дата обращения: 27.12.2022).
24. Казахстан: ESG-досье [Электронный ресурс] СБЕР Про [web-портал]. – 2022. – URL: <https://sber.pro/topics/esg?page=1> (дата обращения: 27.12.2022).
25. МФЦА представил концепцию развития зеленой финансовой системы Казахстана [Электронный ресурс] // Хабар 24. Круглосуточный новостной канал [web-портал]. – 2017. – URL: <http://24.kz/ru/news/>

economyс/item/194820-mftsa-predstavil-kontseptsuyu-razvitiya-zelenoj-finansovoj-sistemy-kazakhstana (дата обращения: 21.12.2022).

REFERENCES

1. Davis, G. F., Whitman, M. V., Zald, M. N. (2006), "The responsibility paradox: Multinational firms and global corporate social responsibility", *Ross School of Business Paper*, Vol. 1031, pp. 1-41. DOI: 10.2139/ssrn.899112.
2. Adams, B. (2019), "Green Development", 4th edn. Taylor and Francis, available at: <https://www.perlego.com/book/2193997/green-development-environment-and-sustainability-in-a-developing-world-pdf> (accessed: December 27, 2022).
3. Jaffe, A. B., Palmer, K. (1997), "Environmental regulation and innovation: A panel data study". *Rev. Econ. Stat.*, Vol. 79, pp. 610-619.
4. Cowan, E. (1999), "Topical Issues in Environmental Finance", Asia Branch of the Canadian International Development Agency (CIDA): Gatineau, QC, Canada, Vol. 1, pp. 1-20.
5. Lindenberg, N. (2014), "Definition of Green Finance", German Development Institute: Bonn, Germany, Vol. 78, pp. 180-184.
6. Salazar, J. (1998), "Environmental finance: Linking two world", A Workshop on Financial Innovations for Biodiversity Bratislava, 1-3 May, Bratislava, Slovakia, pp. 2-18.
7. Soppe, A. (2009), "Sustainable finance as a connection between corporate social responsibility and social responsible investing", *Indian Sch. Bus. WP Indian Manag. Res. J.*, No. 1, pp. 13-23.
8. Varavin, Ye. V., Kozlova, M. V. & et al. (2020), *Formirovanie effektivnoj ekosistemy finansovoj podderzhki ekologicheskij otvetstvennyh investicij v Kazahstane. Otchet o nauchno-issledovatel'skoj rabote (promyshlennoj)*, D. Serikbayev EKTU; Ust-Kamenogorsk, 49 p. No AR08856044, available at: (accessed: December 27, 2022). (In Russian, unpublished).
9. (2016), "The financial system we need. From momentum to transformation", *The UNEP Inquiry Report*, VII + pp. 87.
10. (2019), "Sustainable Finance Progress Report", *The UNEP Inquiry Report*, March, pp. 25.
11. Volz, U. (2018), "Fostering Green Finance for Sustainable Development in Asia", *Asian Development Bank Institute*, Vol. 814, pp. 1-30.
12. Porfir'ev, B. N. (2016), "Zelenye tendencii v mirovoj finansovoj sisteme", *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya*, Vol. 60 No. 9, pp. 5-16. (In Russian).
13. Berensmann, K., Lindenberg, N. (2016), "Green Finance: Actors, Challenges and Policy Recommendations", *German Development Institute Briefing Paper*, No. 23, pp. 1-4.
14. Egorova, D. A., Sedash, T. N., Tyutyukina, E. B. (2019), "Razvitie ekologicheskij sostavlyayushchej otvetstvennogo investirovaniya v Rossii i za rubezhom", *Finansovaya zhizn'*, No. 3, p. 21. (In Russian).
15. Rakov, I. D. (2017), "Mekhanizmy podderzhki finansirovaniya «zelenyh» projektov: opyt stran», *Aktual'nye problemy ekonomiki i prava*, Vol. 11 No. 2, pp. 67-82. DOI: 10.21202/1993-047X.11.2017.2.67-82. (In Russian).
16. Adner, R. (2017), "Ecosystem as structure: An actionable construct for strategy", *Journal of Management*, Vol. 43 No. 1, pp. 39-58.
17. Ramenskaya, L. A. (2020), "Primenenie koncepcii ekosistem v ekonomiko-upravlencheskij issledovaniyah", *Upravlenec*, No. 4, pp. 18-27. (In Russian).
18. Klejner, G. B., Rybachuk, M. A., Karpinskaya, V. A. (2020), "Razvitie ekosistem v finansovom sektore Rossii", *Upravlenec*, No. 4, pp. 2-17. (In Russian).
19. L'vova, N. A. (2019), "Otvetstvennye investicii: teoriya, praktika, perspektivy dlya Rossijskoj Federacii". *Nauchnyj zhurnal NIU ITMO. Seriya Ekonomika i ekologicheskij menedzhment*, No. 3, pp. 56-67. (In Russian).
20. Gasperini, A. (2020), "Principles for Responsible Investment (PRI) and ESG Factors" In: Leal Filho, W., Azul, A.M., Brandli, L., Özuyar, P.G., Wall, T. (eds) *Climate Action. Encyclopedia of the UN Sustainable Development Goals*, Springer, Cham. DOI:10.1007/978-3-319-95885-9_19.

21. Bobylev, S. N., Goryacheva, A. A., Nemova, V. I. (2017), “Zelenaya ekonomika: proektnyj podhod”, Gosudarstvennoe upravlenie. Elektronnyj vestnik, No. 64, available at: http://e-journal.spa.msu.ru/vestnik/vipusk/64_2017.htm. (accessed: December 15, 2022) (In Russian).
22. (2019) Konceptiya organizacii v Rossii metodologicheskoy sistemy po razvitiyu zelenyh finansovyh instrumentov i projektov otvetstvennogo investirovaniya, Ekspertnyj sovet po rynku dolgosrochnyh investicij pri Banke Rossii. Rabochaya gruppa po voprosam otvetstvennogo finansirovaniya (ESG-finance), Moscow, 87 p. (In Russian).
23. “How securities regulators can support the Sustainable Development Goals: A sharing of experiences” (2018), Sustainable Stock Exchange Initiative, available at: <https://sseinitiative.org/wp-content/uploads/2019/12/SSE-Regulator-Report-compressed.pdf>. (accessed: December 27, 2022).
24. “Kazakhstan: ESG-dos'e” (2022), SBER Pro, available at: <https://sber.pro/topics/esg?page=1>. (accessed: December 27, 2022) (In Russian).
25. “MFCA predstavil koncepciyu razvitiya zelenoj finansovoj sistemy Kazah-stana” (2017), Habar 24. Kruglosutochnyj novostnoj kanal, available at: <http://24.kz/ru/news/economy/item/194820-mftsa-predstavil-kontseptsuyu-razvitiya-zelenoj-finansovoj-sistemy-kazakhstan>. (accessed: December 21, 2022) (In Russian).

**DIRECTIONS FOR DEVELOPING THE RESPONSIBLE INVESTMENT
SUPPORT ECOSYSTEM IN KAZAKHSTAN IN THE CONTEXT OF IMPLEMENTING
THE NATIONAL CONCEPT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT**

Ye. V. Varavin^{1*}, M. V. Kozlova¹ O. V. Kuur¹

¹D. Serikbayev East Kazakhstan Technical University,
Ust-Kamenogorsk, Republic of Kazakhstan

ABSTRACT

The purpose of the study is to develop practical recommendations for the formation of an effective ecosystem of financial support for environmentally responsible investments in Kazakhstan based on the study of foreign experience in the development of “green” financing and ESG investments.

Methodology – in the course of the study, methods of comparative assessments, logical generalization, analogy, systematization and grouping of data were used; the study was based on publications of domestic and foreign authors in scientific publications.

Originality / significance of the study – the results of the study can be applied in improving the state policy in the field of building an ecosystem of responsible investment and “green” financing in Kazakhstan. The comprehensive use of the research results will give impetus to the development of the financial market of Kazakhstan and increase the effectiveness of the financial policy, ensuring the sustainability of the economy.

Research results – the concept of an ecosystem is considered and its main elements are described; the content of the ecosystem of financial support for environmentally responsible investments is studied; the elements of the global ecosystem supporting responsible financing and “green” finance are typologized and international organizations developing a methodology for responsible investment at the global, interregional and national levels were identified; the analysis of measures for the development of the “green” component of Kazakhstan stock market is carried out, the volume of “green” bonds on the KASE and AIX exchanges was estimated.

The general scheme of the ecosystem of financial support for environmentally responsible investments in Kazakhstan is presented, which will be based on the Agency for Regulation and Development of the Financial Market, the Ministry of Ecology, Geology and Natural Resources, the Ministry of Energy, “Astana” International Financial Center. Recommendations for more active involvement of the National Bank of Kazakhstan and local authorities in the development of environmentally responsible financing are formulated. In conclusion, 10 main directions of further development of the ecosystem of “green” financing in Kazakhstan are proposed.

Keywords: ecosystem, responsible investments, green financing, ESG investments, Astana International Financial Center (AIFC).

Acknowledgments: The study was carried out within the framework of the state grant of the Science Committee of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan (No AP19676547 « Introduction of the sharing economy principles in the economic system of Kazakhstan for the implementation of the national concept of sustainable development »).

ТҰРАҚТЫ ДАМУДЫҢ ҰЛТТЫҚ ТҰЖЫРЫМДАМАСЫН ІСКЕ АСЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА ҚАЗАҚСТАНДА ЖАУАПТЫ ИНВЕСТИЦИЯЛАРДЫ ҚОЛДАУ ЭКОЖҮЙЕСІН ДАМУЫ БАҒЫТТАРЫ

Е. В. Варавин^{1*}, М. В. Козлова¹, О. В. Куур¹

¹Д. Серікбаев атындағы Шығыс Қазақстан техникалық университеті,
Өскемен, Қазақстан Республикасы

АНДАТПА

Зерттеудің мақсаты – «жасыл» қаржыландыруды және ESG инвестицияларын дамытудағы шетелдік тәжірибені зерттеу негізінде Қазақстандағы экологиялық жауапты инвестицияларды қаржылық қолдаудың тиімді экожүйесін қалыптастыру бойынша практикалық ұсыныстарды әзірлеу.

Әдістеме – зерттеу барысында салыстырмалы бағалау, логикалық жалпылау, ұқсастық, мәліметтерді жүйелеу және топтастыру әдістері қолданылды; зерттеудің негізі отандық және шетелдік авторлардың ғылыми журналдардағы жарияланымдары болды.

Зерттеудің түпнұсқалығы / құндылығы – зерттеу нәтижелерін Қазақстанда жауапты инвестиция және «жасыл» қаржыландыру экожүйесін құру саласындағы мемлекеттік саясатты жетілдіруде қолдануға болады. Зерттеу нәтижелерін кешенді пайдалану Қазақстанның қаржы нарығының дамуына серпін береді және экономиканың тұрақтылығын қамтамасыз ете отырып, жүргізіліп жатқан қаржы саясатының тиімділігін арттырады.

Зерттеу нәтижелері – экожүйе түсінігі қарастырылып, оның негізгі элементтері сипатталады; экологиялық жауапты инвестицияларды қаржылық қолдау экожүйесінің мазмұнын зерттеді; жауапты қаржыны және «жасыл» қаржыландыруды қолдайтын жаһандық экожүйе элементтерінің типологиясы жүргізілді және жаһандық, өңіраралық және ұлттық деңгейде жауапты инвестициялардың әдіснамасын әзірлейтін халықаралық ұйымдар анықталды; Қазақстанның қор нарығының «жасыл» құрастырушы бөлігін дамыту шараларына талдау жүргізілді, KASE және AIX биржаларындағы «жасыл» облигациялар көлемі бағаланды.

Қазақстандағы экологиялық жауапты инвестицияларды қаржылық қолдаудың экожүйесінің бас схемасы ұсынылды, оның негізі Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігі, Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі, Энергетика министрлігі, «Астана» халықаралық қаржы орталығы болып табылады. Қазақстан Ұлттық Банкі мен жергілікті билік органдарын экологиялық жауапты қаржыландыруды дамытуға белсендірек тарту бойынша ұсыныстар әзірленді. Қорытындысында, Қазақстандағы «жасыл» қаржы экожүйесін одан әрі дамытудың 10 негізгі бағыты ұсынылған.

Түйін сөздер: экожүйе, жауапты инвестициялар, «жасыл» қаржыландыру, ESG-Инвестициялар, «Астана» халықаралық қаржы орталығы (АХҚО).

Алғыс: Зерттеу Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Ғылым комитетінің мемлекеттік гранты шеңберінде дайындалған (№ AP19676547 «Тұрақты дамудың ұлттық тұжырымдамасын іске асыру үшін Қазақстанның экономикалық жүйесіне бірлескен тұтыну экономикасы қағидаттарын енгізу»).

ОБ АВТОРАХ

Варавин Евгений Владимирович – кандидат экономических наук, ассоциированный профессор, Восточно-Казахстанский технический университет имени Д. Серикбаева, Усть-Каменогорск, Республика Казахстан, e-mail: vev1974@mail.ru, ORCID: 0000-0002-7257-9213*

Козлова Марина Васильевна – кандидат экономических наук, ассоциированный профессор, Восточно-Казахстанский технический университет имени Д. Серикбаева, Усть-Каменогорск, Республика Казахстан, e-mail: Mara_koz@mail.ru, ORCID: 0000-0002-3381-4997.

Куур Ольга Вячеславовна – кандидат экономических наук, доцент, Восточно-Казахстанский технический университет имени Д. Серикбаева, Усть-Каменогорск, Республика Казахстан, e-mail: ovk_pal@mail.ru.

МРПТИ 06.73.35

JEL Classification: G23

DOI: <https://doi.org/10.52821/2789-4401-2023-4-96-106>

USE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN FINANCING PROJECTS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN KAZAKHSTAN

G. M. Kalkabayeva^{1*}, M. A. Assanova¹, S. B. Glazunova¹

¹ Karaganda University of Kazpotreboysuz, Karaganda, Republic of Kazakhstan

ANNOTATION

The purpose of the study is to identify new mechanisms for increasing financial support for sustainable development projects in Kazakhstan based on the use of digital technologies.

Methodology. To conduct the study, the methods of content analysis of scientific literature, dynamic analysis of indicators for the development of sustainable financing in Kazakhstan, and comparative analysis of the possibilities of investment platforms and portals were applied. The statistical data of the Green Finance Center in AIFC, the Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan, international and national standards and guidelines in the field of sustainable development were studied.

Originality/value of the research. The study is aimed at solving the actual problem of developing sustainable financing in Kazakhstan. To achieve this goal, the study proposes the use of digital platforms that will help to attract private investment in sustainable development. The criteria for checking projects for compliance with the goals of sustainable development have been systematized.

Research results. The stages of developing a digital platform for financing sustainable development projects, logical relationships between processes and information flows, types of connections between platform users are determined. The platform solution can contribute to the growth of funding for the green economy and social projects and make a significant contribution to the promotion of sustainable development priorities.

Keywords: digital platform, sustainable development projects, sustainable development standards, sustainable finance, green finance

INTRODUCTION

In 2020, at the Summit on Climate Ambition, Kazakhstan made a commitment to transform into a carbon neutral economy by 2060, which outlined the priority of sustainable development goals. At the same time, the

transition to sustainable development requires huge financial investments. Kazakhstan needs investments in the amount of more than 650 billion dollars to fulfill its climate obligation [1].

However, real data for Kazakhstan illustrate a significant gap between the amount of sustainable investment needed and the actual amount. Thus, according to the Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and reforms of the Republic of Kazakhstan, investments and current costs for environmental protection in 2021 amounted to only 417 billion tenge [2]. According to the Green Finance Center in AIFC, the volume of issuance of sustainable bonds in our country does not exceed 100 billion tenge [3].

At the same time, in many states, the leading trend in economic policy is to reduce the share of direct state participation in the financing of the SDGs and stimulate private sector investment. But in Kazakhstan, there is a low interest of investors in financing projects in the field of sustainable development due to high risks, as well as a low interest of economic entities in the development of such projects due to limited access to financing. Thus, in order to solve existing problems, it is necessary to develop effective mechanisms for attracting private investment in the field of sustainable development, including through digital technologies.

The development of digital technologies for financing sustainable development projects requires a detailed scientific study of theoretical and methodological approaches and existing practical developments in this area.

The development of sustainable financing and the possibilities of digital technologies in the financial sector are being actively discussed in a wide range of domestic and foreign researchers. The issues of financing projects related to sustainable development were considered in the study Li Y. et al. [4]. One of the main obstacles is the lack of investment attractiveness of such projects, which is associated with high risks, novelty of technologies, and long periods of project implementation. Wang K.-H. and others in their study revealed a significant causal relationship between green finance and sustainable development based on an empirical analysis of the impact of multiple stakeholders on sustainable development through participation in green finance projects [5]. In work of Hadas-Dyduch M. et al., the most important incentives for expanding the issuance of green bonds are identified, such as capital mobilization, the development of a green financial market, demand from investors, and reputational benefits [6].

In the work of Bogoslavtseva L.V. et al. the positive experience of using innovative technologies and program financing tools are studied [7]. The authors come to the conclusion that the use of digital technologies is a key factor in improving management decisions to achieve the criteria for the effectiveness of funded programs. Researchers Pratono A. et al. studied the features of using the possibilities of crowdfunding platforms by social enterprises and financing social projects [8]. Sharma A. noted that significant amounts of financial resources concentrated with private investors and companies remain unused due to the lack of a convenient and efficient channel for directing funds to specific projects [9]. The authors are also convinced that digital platforms can provide a flow of funds to projects, including those for social infrastructure.

Consequently, the research and development of digital solutions will create a convenient mechanism for interaction between investors and developers of projects in the field of sustainable development and significantly expand the volume of their financing. A systematic approach to the development of a digital service will allow solving a number of tasks, such as collecting detailed information about sustainable development projects, checking projects in accordance with sustainable development criteria, creating an infrastructure for directing funds to these projects, creating a system for interaction between entities to finance and promote sustainable development projects.

Materials and methods. The study was carried out in two stages. At the first stage, the methodological foundations of sustainable financing, the specifics of the interaction between investors and project developers, taking into account their functions and interests, were studied, a comparative analysis of existing digital services and platforms that contribute to the financing of projects in the social, environmental and managerial sphere was carried out, with the identification of their advantages and disadvantages. At the second stage, the possibilities of developing a digital platform for financing sustainable development projects using SaaS-solutions were considered, and the criteria for checking projects for compliance with sustainable development goals were systematized.

As research methods, the methods of content analysis of scientific literature in the field of sustainable development, dynamic analysis of indicators for the development of sustainable financing in Kazakhstan, and comparative analysis of the possibilities of investment platforms and portals were used.

The theoretical and methodological basis of the study was represented by the works of Kazakhstani and foreign scientists and experts in the field of creating and developing digital solutions aimed at achieving sustainable development goals. The normative legal acts and strategic documents of the Republic of Kazakhstan, international reporting standards and sustainable development reports were used in the research. The information base of the study consists of analytical reports and studies, statistical data and websites of international organizations, rating agencies, Kazakhstani development institutions.

MAIN PART

Based on the goals and principles of sustainable development, a sustainable development project can be considered as a set of actions limited in time and resources and aimed at creating a unique product, service or result to achieve sustainable development goals. Sustainable development projects can be aimed both at preserving and protecting the environment and reducing environmental risks, and at the development of social aspects (inclusiveness, labor relations, investment in human capital, etc.). The large-scale implementation of projects in the field of sustainable development requires significant financial investments, not only from budgetary funds, but also from the entire potential of private investment. The unique features of sustainable development projects (for example, an extensive time horizon, low liquidity and high risks, possible positive synergies in one or more areas to achieve the SDGs) necessitate the introduction of innovative ways and tools for their financing, including using digital technologies.

Recently, platform solutions have been actively used in the field of digital transformation of economic processes. The main advantage of digital platforms is accessibility, which allows promising projects to receive financial resources for implementation and further promotion. The digital platform can act as a driver for a targeted and systematic expansion of funding for sustainable development projects, which will ultimately lead to dramatic improvements in the environmental and social sphere.

Platform technology allows solving the problems of interaction in a digital environment of a significant number of participants, integrating information systems, services, databases and providing solutions based on digital technologies with data and changes in the division of labor system. A feature of the digital platform is the functioning of horizontal mechanisms for the interaction of participants in financing sustainable development projects.

The work of the digital platform for financing sustainable development projects should be built on the interaction of four groups of participants. The first group - the developers of sustainable development projects - includes a specialist or a group of specialists directly working on the development and implementation of the project. The second group - investors are represented by entities investing in a sustainable development project. The third group - platform administrators - manages communications with the owners of information sources and developers of the digital platform, manage the information data warehouse, and ensure the functioning of business processes. The fourth group - experts - ensures that projects are checked for compliance with sustainable development goals and regulatory and legislative requirements. Expert judgment and regulation reduces the information asymmetry that exists between project developers who own a significant amount of data and investors who need this data to make informed decisions.

Analyzing current trends in sustainable financing in Kazakhstan, it should be noted that financial organizations and private businesses are showing a certain interest in sustainable financial instruments. The volume of sustainable financing in Kazakhstan increased from 14.1 billion tenge in 2020 to 96.2 billion tenge in 2021 [3; 10]. In the structure of sustainable financing, green bonds account for the largest share (54.3% of the total volume of sustainable financing). The share of "green" loans amounted to 22.5%, and social bonds - 23.2% of all sustainable finance in Kazakhstan. To further attract investors and project developers in the field of sustainable development, it is necessary to create an infrastructure and regulatory environment that stimulates the financing of sustainable development projects, as well as the development of digital tools that help to expand the volume of financing of sustainable development projects.

The results of the analytical study showed that digital portals and investment platforms for financing innovative projects are successfully operating in international practice. The InvestEU portal operates in the European Union, uniting investors and project developers on a single pan-European platform [11]. Benefits of the

InvestEU platform for project proponents include: the application process takes less than one hour; the project can be published on the portal within 3 years; the InvestEU portal is free; access to a large pool of potential investors. At the same time, projects must belong to one of the 25 sectors with high economic value added. According to the eligibility criteria, the project must be located in the EU or in a territory associated with an EU Member State.

Project financing is also possible through the implementation of P2P financing formats, through which it is possible to provide other users with access to temporarily unused assets. The P2P lending market is the fastest growing in the world and is projected to reach more than \$705 billion by 2030. The capabilities of the P2P -financing platforms allow you to create loan offers based on templates with defined conditions; establish requirements for the borrower. P2P-platform processes the received loan applications, calculates the expected payback on the basis of the embedded algorithms. If the loan is approved, a loan agreement is created with user-defined loan conditions.

The next option for a project financing platform is a crowdfunding platform. The crowdfunding platform involves the interaction between the founder and the investor based on the functions they perform through a convenient and secure infrastructure that allows you to collect financial resources for projects hosted on it without strict limits on the amount of investments. With an average annual growth of 2.3% per year in global crowdfunding, it can be expected to reach \$34 billion by 2027. Of great importance for the success of fundraising by the project is the popularity of the crowdfunding platform among investors. In Kazakhstan, the Starttime crowdfunding platform supports charitable, social and commercial projects aimed at improving the welfare of the population. The platform brings together Starttime users and project authors, organizes their interaction, information and consulting support for projects. In case of successful completion of the project, the Starttime service retains a commission in the amount of 2-8% of the collected funds, depending on the project.

In turn, a digital platform of the AIFC Green Finance Center has been created in Kazakhstan, which is designed to bring together experts and practitioners in the field of green finance. The platform provides an opportunity to submit applications for consideration of an investment project in order to assist in attracting financing through green financial instruments. At the same time, the functionality of the platform is limited to collecting information about projects and their initiators for subsequent verification [12].

To attract private investment in sustainable development in Kazakhstan, the following measures are required:

- formation of an infrastructure and a regulatory environment that stimulates the financing of sustainable development projects;
- development of digital tools that contribute to the expansion of financing for sustainable development projects;
- creation of a "sustainable bank" on the basis of the Development Bank of Kazakhstan. As a positive experience, we can take the activities of the European Investment Bank (EIB), which is the climate bank of the European Union and promotes the goals of the Green Deal both in Europe and beyond;
- risk reduction - collective financing of projects, ensuring access of institutional investors to financing sustainable development projects;
- prevention of "green laundering" ("green washing") and "green bubbles" (overinvestment in renewable energy that is out of proportion to the debt levels of many cleantech companies);
- stimulation of the inflow of financial resources to the regions of Kazakhstan.

Therefore, it is necessary to develop a fully functioning digital platform in Kazakhstan, which will expand the volume of financing for sustainable development projects in Kazakhstan and reduce the costs of information and financial interaction between investors and project developers due to the functionality of the platform. In addition, with the growth in the number of projects in the field of sustainable development, the need for their financing, and hence the creation of new investment platforms, will increase.

To formalize and describe the business processes of the platform, an IDEF diagram was built (Figure 1). It shows the logical relationships between processes and information flows. As input information, information on projects provided by developers, as well as investor requests are used. The output information is information on funded projects and recommendations.

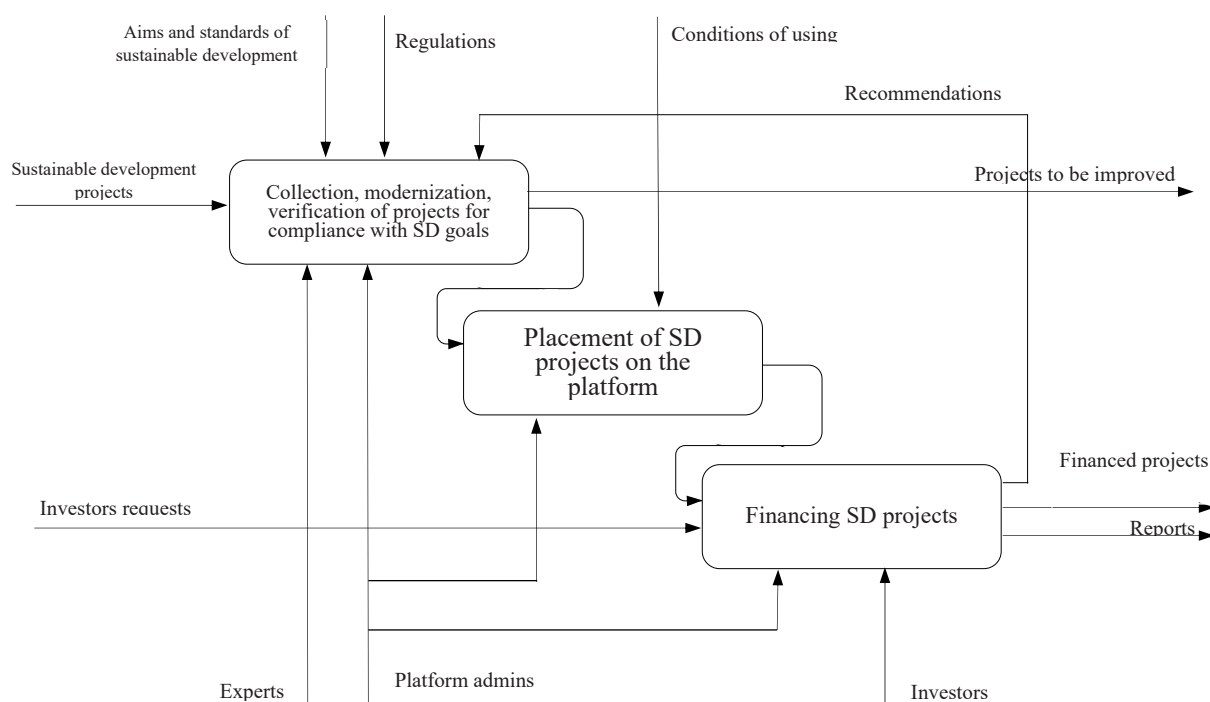

Figure 1 - IDEF diagram of a digital platform for financing sustainable development projects
Note - compiled by the authors

At the stage of designing and developing a digital platform, the purpose and objectives of the platform design are formulated, and its main functions are determined. It is also necessary to collect functional requirements (collecting information about projects and developers, checking projects, placing projects on the platform, providing access to funding, etc.), non-functional requirements (security, accessibility, convenience, speed, scalability, etc.), system requirements (authorization, caching, reporting, etc.), restrictions (development of micro service architecture, use of SaaS technology, compliance with legal and regulatory requirements, etc.) that must be taken into account when developing a platform. The digital platform is then tested and the MVP is launched to mitigate risks and validate the viability of the platform based on performance and efficiency criteria. Placing investment projects on the platform, reflecting in real time the volume of their financing and stages of implementation will ensure the transparency of project financing and the availability of information for all potential participants.

When developing the hardware and software architecture of the platform, SaaS cloud technologies (Software as a Service), which allow you to minimize the threshold for entering the system based on providing a simple and understandable interaction interface, as well as providing the necessary level of security. Figure 2 shows the structure of the digital platform developed on the basis of Wix technology.

To increase investor confidence in projects presented on a digital platform and to prevent unfair practices of greenwashing ("greenwashing"), it is necessary to ensure the transparency of information about projects and compliance with sustainable development goals. This can be done on the basis of a procedure for checking projects for compliance with social, environmental and ethical criteria.

Therefore, before being placed on the platform, submitted projects undergo a verification procedure for subsequent inclusion in the list of sustainable development projects. The verification procedure is based on the study of external information and data provided by the project developer. Experts need the most reliable and complete information about such projects in order to understand whether they meet the goals of sustainable development, what social, environmental and economic effects will be achieved during the implementation of

projects, how they will be implemented in the event of a change in the initial conditions (for example, environmental degradation, tightening regulation in the field of sustainable finance, etc.). In addition, relevant data is the main condition for making the right investment decision, having reliable information, investors can adapt, diversify their investment portfolios.

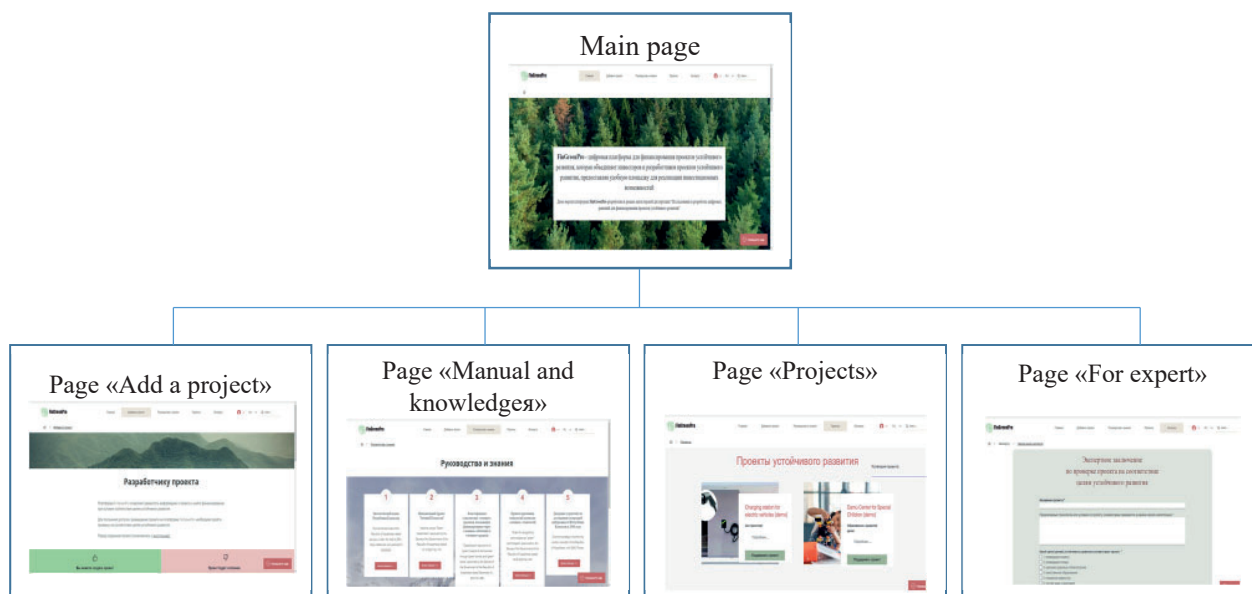

Figure 2 - The structure of the digital platform for financing sustainable development projects

Note - compiled by the authors

It is quite difficult to determine the optimal criteria for checking projects for compliance with sustainable development goals in Kazakhstan. The regulatory documentation regulates to a greater extent the provisions related to environmental projects, i.e. green projects. This is due to the fact that the "green" direction is the foundation of sustainable development, since environmental goals have an absolute priority in the hierarchy of sustainable development goals: 7 goals out of 17 SDGs are directly related to the environment and climate, the rest of the goals are directly and indirectly related to environmental problems countries and the world as a whole. Consequently, green projects can make up the bulk of sustainable development projects.

As criteria for checking projects for compliance with the SDGs, it is necessary to use international and national standards and guidelines in the field of sustainable development (Figure 3).

At the national level, such guidelines include the Classification (taxonomy) of "green" projects [13] and the Rules for recognizing technologies as "green" technologies in the Republic of Kazakhstan [14]. To introduce a transparent accounting system for "green" technologies and projects, the International Center for Green Technologies and Investment Projects maintains a Register of domestic manufacturers and suppliers of "green" technologies and equipment. Integration with the Register will make it possible to compare with it the information received from the developers/initiators of sustainable development projects.

Guided by the criteria and guidance materials, the expert decides whether the project meets the goals of sustainable development, and forms an appropriate conclusion. If, according to the decision of the expert, the project is in line with the SDGs, it can be placed on the platform for attracting funding; in case of non-compliance, the project is rejected or sent for revision. Refusal to post on the platform may also be due to the lack of provided project data, low quality of project preparation and planning, in case of complex cross-border projects, problems in the field of regulation.

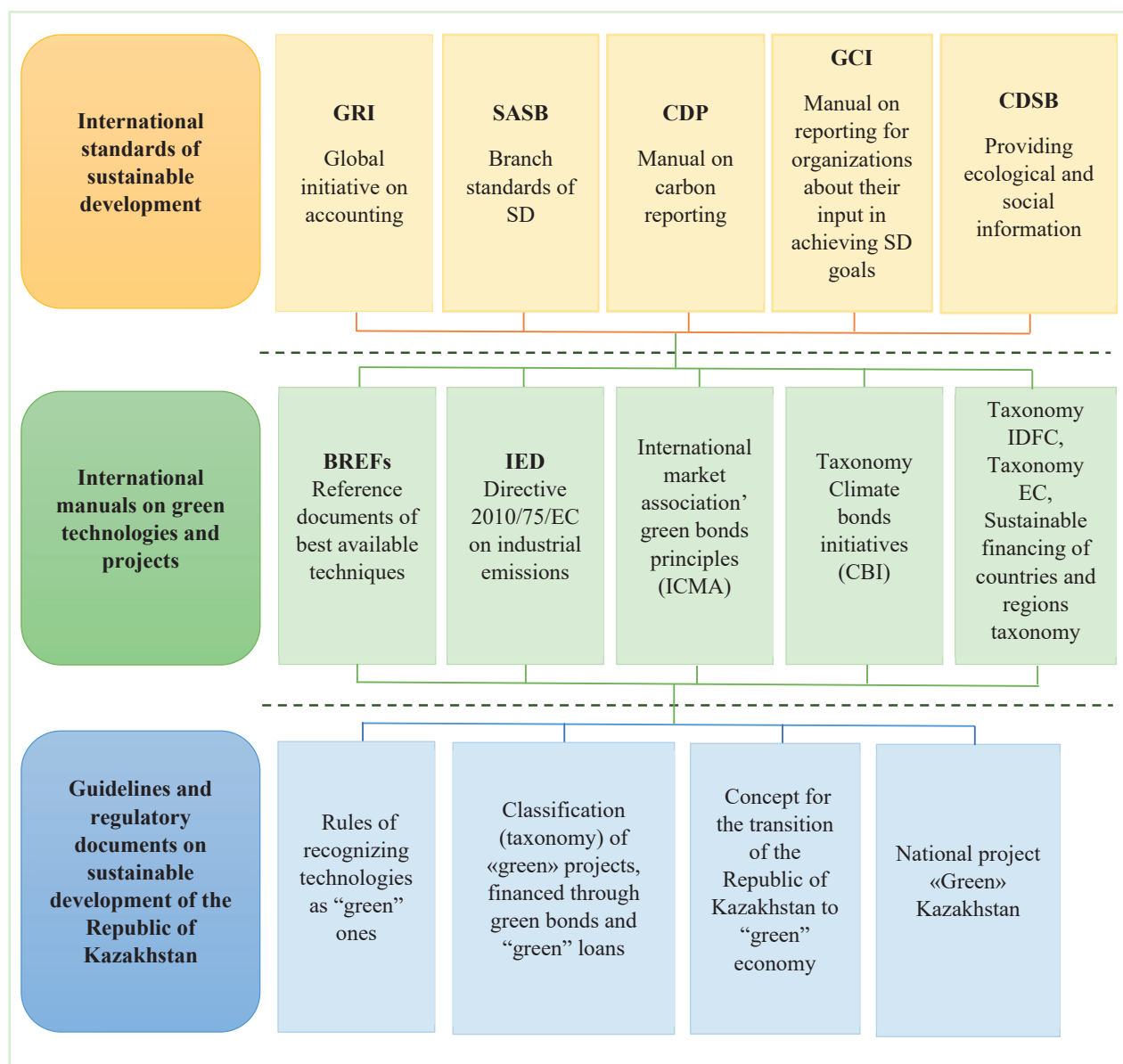

Figure 3 - Standards and guidelines in the field of sustainable development to determine the system of criteria

Note - compiled by the authors

The digital platform is aimed at developing interaction between participants and is associated with the presence of a large amount of personal data, so the platform ensures compliance with security requirements. Such requirements include a user identification system, the availability of message encryption systems, restriction of access rights to the content of the platform content, etc.

OBTAINED RESULTS (CONCLUSIONS)

Thus, based on the study of the possibilities and accessibility of digital platforms in Kazakhstan, it seems appropriate to develop a platform for financing sustainable development projects, which will create the appropriate infrastructure and the necessary tools for the market for financing sustainable development projects. The digital platform for financing sustainable development projects is a complex information system that

provides the functions of rational digital interaction between investors and developers of sustainable development projects based on optimally integrated mathematical algorithms, methods and models for their processing, and software and hardware tools for collecting, storing, processing and transmitting data and knowledge.

When developing a methodological basis for calculating a system of indicators/criteria for verifying sustainable development projects, indicators contained in international reporting standards in the field of sustainable development, such as the Global Reporting Initiative (GRI) [15], industry standards for sustainable development SASB [16] and etc. In Kazakhstan, the selection of projects for green financing is based on the Rules for the recognition of technologies as "green" technologies, as well as the Classification (taxonomy) of "green" projects. At the same time, it should be noted that the regulatory documentation of the Republic of Kazakhstan regulates to a greater extent the provisions related to environmental projects, i.e. green projects.

The functioning of the digital platform is based on the interaction of four groups of participants: developers/initiators of sustainable development projects, investors, platform administrators, experts. The stages of developing a digital platform for financing sustainable development projects include researching the needs of the region, development priorities and government programs; determination of the model of interaction between platform participants, goals of tasks and functions of the platform; design and development of a digital platform; testing a digital risk mitigation platform and launching an MVP. When developing the hardware and software architecture of the platform, you can use cloud technologies that allow you to minimize the threshold for entering the system based on providing a simple and understandable interaction interface, as well as providing the necessary level of security.

The inclusion of artificial intelligence in the platform will create opportunities for integrating the best world practices, selection mechanisms and services, as well as the formation of databases of projects and technologies. Also, artificial intelligence will provide opportunities to turn the platform into a convenient tool for communicating with regulatory authorities and financial institutions.

REFERENCES

1. Doctrine (strategy) of achieving carbon neutrality of the Republic of Kazakhstan until 2060. Project [Electronic resource]. // Open legal acts [website]. - 2023. – URL: <https://legalacts.egov.kz/npa/view?id=11488215> (Accessed: 01.06.2023).
2. Investments and current costs for environmental protection in 2021 [Electronic resource]. // Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan [website]. - 2023. – URL: <https://stat.gov.kz/ru/industries/environment/stat-eco/> (Accessed: 05.06.2023).
3. Sustainable finance analytics [Electronic resource]. // AIFC Green Finance Center [website]. - 2023. – URL: <https://gfc.aifc.kz/ru/sustainable-finance-analytics/> (Accessed: 04.06.2023).
4. Li Y., Ding T., Zhu W. Can green credit contribute to Sustainable economic growth? An empirical study from China. //Sustainability. - 2022. – № 14. – P. 11.
5. Wang K.-H., Zhao Y.-X., Jiang C.-F., Li Zh.-Zh. Does green finance inspire sustainable development? Evidence from a global perspective. // Economic Analysis and Policy. - 2022. - Issue 75. - P. 412-426.
6. Hadas-Dyduch M., Puszer B., Czech M., Cichy J. Green Bonds as an Instrument for Financing Ecological Investment in the V4 Countries. // Sustainability (Switzerland). – 2022. - Vol. 14. – Is. 19.
7. Bogoslavtseva L.V., Karepina O.I., Bogdanova O.Y., Takmazyan A.S., Terentieva V.V. Development of the program and project budgeting in the conditions of digitization of the budget process. //Lecture Notes in Networks and Systems. – 2020. - №87. – p. 950-959.
8. Pratono A., Prima D., Sinada N., Permatasari A., Ariani M., Han L. Crowdfunding in digital humanities: some evidence from Indonesian social enterprises. //Aslib Journal of Information Management. – 2020. - T.72. - I. 2. - P.287-303.
9. Sharma Sh., Sharma A. Social infrastructure needs: Financing through digital platform. //International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering. – 2019. - I. 8. – №11. - P. 202-226.
10. ESG bonds [Electronic resource]. // Kazakhstan Stock Exchange KASE. [website]. - 2023. – URL: <https://kase.kz/ru/esg/bonds/> (Accessed: 04.06.2023).

11. EU Investment support [Electronic resource]. // InvestEU [website]. - 2023. – URL: https://investeu.europa.eu/index_en (Accessed: 11.06.2023).
12. Leave a request [Electronic resource]. // AIFC Green Finance Center. [website]. - 2023. – URL: <https://gfc.aifc.kz/ru/leave-a-request/> (Accessed: 11.06.2023).
13. Rules for recognizing technologies as "green" technologies. [Electronic resource]. // International Center for Green Technologies and Investment Projects [website]. - 2023. – URL: <https://igtipc.org/> (Accessed: 15.06.2023).
14. Classification (taxonomy) of "green" projects to be financed through "green" bonds and "green" loans, approved by the Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated December 31, 2021 No. 996. [Electronic resource]. // Adilet [website]. - 2023. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000996> (Accessed: 15.06.2023).
15. Guidance on Core Indicators for Organizations to Report on Contribution to the SDGs (GRI) [Electronic resource]. // UNCTAD [website]. - 2023. – URL: https://unctad.org/system/files/official-document/diae2019d1_en.pdf (Accessed: 15.06.2023).
16. Industry standards for sustainable development. [Electronic resource]. // SASB [website]. - 2023. – URL: <https://www.sasb.org/standards/download/> (Accessed: 15.06.2023).

REFERENCES

1. Doktrina (strategiya) dostizheniya uglerodnoj nejtral'nosti Respubliki Kazakhstan do 2060 goda. Proekt (2023). Open legal acts. Retrieved June 1, 2023, from <https://legalacts.egov.kz/npa/view?id=11488215> (in Russian).
2. Investicii i tekushchie zatraty na ohranu okruzhayushchej sredy v 2021 godu. (2023). Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan. Retrieved June 5, 2023, from <https://stat.gov.kz/ru/industries/environment/stat-eco/> (in Russian).
3. Sustainable finance analytics. (2023). AIFC Green Finance Center. Retrieved June 4, 2023, from <https://gfc.aifc.kz/ru/sustainable-finance-analytics/>.
4. Li Y., Ding T., Zhu W. (2022). Can green credit contribute to Sustainable economic growth? An empirical study from China. Sustainability, № 14, 11.
5. Wang K.-H., Zhao Y.-X., Jiang C.-F., Li Zh.-Zh. (2022). Does green finance inspire sustainable development? Evidence from a global perspective. Economic Analysis and Policy, 75, 412-426.
6. Hadas-Dyduch M., Puszer B., Czech M., Cichy J. (2022). Green Bonds as an Instrument for Financing Ecological Investment in the V4 Countries. Sustainability (Switzerland), 14, 19.
7. Bogoslavtseva L.V., Karepina O.I., Bogdanova O.Y., Takmazyan A.S., Terentieva V.V. (2020). Development of the program and project budgeting in the conditions of digitization of the budget process. Lecture Notes in Networks and Systems, 87, 950-959.
8. Pratono A., Prima D., Sinada N., Permatasari A., Ariani M., Han L. (2020). Crowdfunding in digital humanities: some evidence from Indonesian social enterprises. Aslib Journal of Information Management, 72, 287-303.
9. Sharma Sh., Sharma A. (2019). Social infrastructure needs: Financing through digital platform. International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering, 8(11), 202-226.
10. ESG bonds. (2023). Kazakhstan Stock Exchange KASE. Retrieved June 4, 2023, from <https://kase.kz/ru/esg/bonds/>.
11. EU Investment support. (2023). InvestEU. Retrieved June 4, 2023, from https://investeu.europa.eu/index_en.
12. Leave a request (2023). AIFC Green Finance Center. Retrieved June 11, 2023, from <https://gfc.aifc.kz/ru/leave-a-request/>.
13. Pravila priznaniya tekhnologij v kachestve «zelenyh» tekhnologij (2023). International Center for Green Technologies and Investment Projects. Retrieved June 15, 2023, from <https://igtipc.org/> (in Russian).

14. Klassifikaciya (taksonomiya) «zelenyh» projektov, podlezhashchih finansirovaniyu cherez «zelenye» obligacii i «zelenye» kredity, utverzhdannaya postanovleniem Pravitel'stva RK ot 31.12.2021 g. №996 (2023). Adilet. Retrieved June 15, 2023, from <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000996> (in Russian).

15. Guidance on Core Indicators for Organizations to Report on Contribution to the SDGs (2023). UNCTAD. Retrieved June 15, 2023, from https://unctad.org/system/files/official-document/diae2019d1_en.pdf.

16. Industry standards for sustainable development (2023). SASB. Retrieved June 15, 2023, from <https://www.sasb.org/standards/download/>.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТҰРАҚТЫ ДАМУ ЖОБАЛАРЫН ҚАРЖЫЛАНДЫРУДА ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Г. М. Калкабаева^{1*}, М. А. Асанова¹, С. Б. Глазунова¹

¹Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды, Қазақстан Республикасы

АНДАТПА

Зерттеу мақсаты – цифрлық технологияларды пайдалану негізінде Қазақстандағы тұрақты даму жобаларын қаржылық қолдауды арттырудың жаңа тетіктерін анықтау.

Әдіснамасы. Зерттеуді жүргізу үшін ғылыми әдебиеттердің мазмұнын талдау, Қазақстандағы тұрақты қаржыландыруды дамыту көрсеткіштерінің динамикалық талдау, инвестициялық платформалар мен порталдардың мүмкіндіктерін салыстырмалы талдау әдістері қолданылды. АХҚО Жасыл қаржыландыру орталығының, Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросының статистикалық деректері, тұрақты даму саласындағы халықаралық және ұлттық стандарттар мен нұсқаулықтар зерделенді.

Зерттеудің бірегейлігі/құндылығы. Зерттеу Қазақстанда тұрақты қаржыландыруды дамытудың өзекті мәселесін шешуге бағытталған. Осы мақсатқа жету үшін зерттеу тұрақты дамуға жеке инвестицияларды тартуға көмектесетін цифрлық платформаларды пайдалануды ұсынады. Жобалардың тұрақты даму мақсаттарына сәйкестігін тексеру критерийлері жүйеленді.

Зерттеу нәтижелері. Тұрақты даму жобаларын қаржыландыруға арналған цифрлық платформаны әзірлеу кезеңдері, процестер мен ақпарат ағындары арасындағы логикалық байланыстар, платформаны пайдаланушылар арасындағы байланыс түрлері анықталды. Платформаның шешімі жасыл экономика мен әлеуметтік жобаларды қаржыландырудың өсуіне ықпал етіп, тұрақты даму басымдықтарын ілгерілетуге елеулі үлес қоса алады.

Түйін сөздер: цифрлық платформа, тұрақты даму жобалары, тұрақты даму стандарттары, тұрақты қаржы, жасыл қаржыландыру.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ФИНАНСИРОВАНИИ ПРОЕКТОВ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНА

Г. М. Калкабаева^{1*}, М. А. Асанова¹, С. Б. Глазунова¹

¹Карагандинский университет Казпотребсоюза, Караганда, Республика Казахстан

АННОТАЦИЯ

Цель исследования – выявление новых механизмов увеличения финансовой поддержки проектов устойчивого развития в Казахстане на основе применения цифровых технологий.

Методология. Для проведения исследования были применены методы контент-анализа научной литературы, динамического анализа показателей развития устойчивого финансирования в

Казахстане, сравнительного анализа возможностей инвестиционных платформ и порталов. Изучены статистические данные Центра зеленых финансов МФЦА, Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан, международные и национальные стандарты и руководства в области устойчивого развития.

Оригинальность/ценность исследования. Исследование направлено на решение актуальной проблемы развития устойчивого финансирования в Казахстане. Для реализации поставленной цели в исследовании предложено использование цифровых платформ, которые помогут привлечь частные инвестиции в сферу устойчивого развития. Систематизированы критерии для проверки проектов на соответствие целям устойчивого развития.

Результаты исследования. Определены этапы разработки цифровой платформы для финансирования проектов устойчивого развития, логические отношения между процессами и потоками информации, типы связей между пользователями платформы. Платформенное решение может способствовать росту объемов финансирования зеленой экономики и социальных проектов и внести значительный вклад в продвижение приоритетов устойчивого развития.

Ключевые слова: цифровая платформа, проекты устойчивого развития, стандарты устойчивого развития, устойчивое финансирование, зеленые финансы

ABOUT THE AUTHORS

Kalkabayeva Gaukhar Muratovna – PhD in Economics, Associate Professor, Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, Karaganda, Kazakhstan, e-mail: aisanatazhbaeva@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-5954-0787>*

Assanova Marina Alexandrovna – PhD, Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, Karaganda, Kazakhstan, e-mail: marina.asnv@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9404-8870>

Glazunova Svetlana Borissovna – master, Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, Karaganda, Kazakhstan, e-mail: glazunova_sb@mail.ru

Central Asian Economic Review №4 (151) 2023

Жазылатын индекс / – 74002

Редакторлары / Редакторы – **А.Ж. Сарсембаева**
Компьютерде беттеген / Компьютерная верстка – **А.Т. Акылова**

Басуға / Подписано к печати 28.08.2023

Пішімі / Формат 70×100¹/₈.

Көлемі б.т./ Объем 15,25 п.л. / Есептік б.т. / Уч-изд. 14,1 п.л. / Шартты б.т./ Усл. 11,5 п.л.

Таралымы / Тираж 300 дана /экз.

«Фортуна полиграф» баспасы» ЖШС / ТОО «Издательство «Фортуна полиграф»
050063, Алматы қаласы, 1-ықшам ауданы, 81-үй / 050063, г. Алматы, 1-микрорайон, д. 81.

akikat@mail.ru

Тел: + 7 707 463 13 22, +7 701 787 32 92,
+7 771 574 57 05

